398
G58fU

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ФОЛЬКЛЬОР.

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

398
G58fU

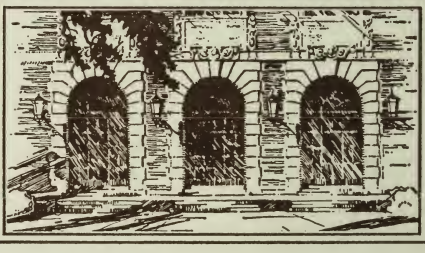

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

APR 11 1988

MAR 17 1988

L161—O-1096

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

https://archive.org/details/folklorpidruchny00gomm

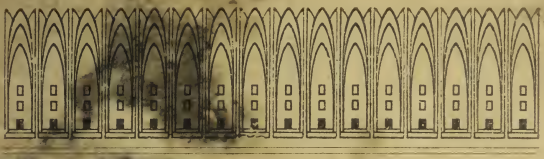

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ФОЛЬКЛЬОР.

Дж. Ґам.

ФОЛЬКЛЬОР.

Підручник для збирачів народнїх вірувань та звичаїв, із переднїм словом

Дра ЗЕНОНА КУЗЄЛЇ.

Видано накладом
Видавничої Спілки укр. учительства в Коломиї

З друкарнї А. В. Кисїлевского і Ски в Коломиї.

398
G58 ptf
398
G58 pU

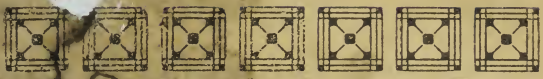

Потреба книжки з обсягу фолькльору, що крім найконечнїйших теоретичних заміток давала би вказівки, що і як збирати, відчувала ся у нас від давна і була одним з тих пекучих а несповнених дезідератів, в які ще так богата наша наука.

Наука про чоловіка і народну творчість вийшла вже з пеленок, перебула горячу борбу о істнованнє і скристалїзувала ся менше-більше в сталі форми. Заступники всїх наукових дисциплїн признали їй велику вартість і користують ся нею широко в своїх фахових розслїдах. Минають суперечки про „оправданнє або самостійність“ етнольоґії в найширшім розумінню сього слова, і дуже раз рідше стрічає ся дискусиї на тему: чи зачислити її до антропольоґії, чи до ґеоґрафії, чи до історії, чи до фільольоґії або історії культури, а за те росте загально інтерес до „нової“ науки і захоплює вже не лише учених спеціялїстів але і широкі круги суспільности.

Особливо від давна інтересувала ся фолькльором сїльська інтеліґенція (учителї і сьвященики), що живучи між людом, пізнала добре його житєбутє і брала ся живо за збираннє фолькльорних матеріялів. Одначе цїла та робота пішла переважно без пляну і не відповідала завсїгди усїм вимогам науки, бо наші сїльські етноґрафи не мали до сього научного підготовлення а не могли нїде знайти доброї поради, бо не було у нас працї, що коротко інформувала би про задачі фолькльору і технїку збирання матеріялів. Інструктивні розвідки Драгоманова, Франка і Вовка згубили ся серед повени инших статей (і то часто по недоступних журналах) тай були при-

значені не для початкуючих, які саме найбільше потребують поради, а для фахових учених. Аж до девядесятих років не було теж у нас журналів етноґрафічного змісту (**Житє й слово від 1894—1897. Етноґраф. збірник від 1895 а Етнольоґічні матеріяли від 1899. року**), а увесь важний і оброблений матеріял містив ся по московських (**Кіевская Старина** 1882—1907. **Этнографическое Обозрѣніе,** Москва 1889. і д., **Живая Старина**, Петербург 1890 і д. і **Сборникъ харьковского историко-филологического факультета.** Харьків) або польських видавництвах (**Zbiór wiadomości do antropologii krajowej**, Краків 1877—1894. **Materyały antropol.-archeologiczne i etnograficzne,** Краків 1896. і д. **Wisła** Варшава 1887—1906. і **Lud**, Львів 1895 і д.).

Лише численні квестіонарі і відозви, розпошувані Етноґрафічною Комісією Наук. Товариства ім. Шевченка а властиво незвичайно заслуженими й рухливими етноґрафами д-ром І. Франком і В. Гнатюком вказували на те, що варта збирати і на що належить звертати більшу увагу. Вони при браку иншої літератури віддали велику прислугу, і приєднали до праці чималий гурт людий всілякого віку, стану й образовання та уможливили при безупинних заходах авторів виданнє около 40 грубих томів дуже ріжнородного і цінного матеріялу. Сї квестіонарі-порадники не стратили до нинї своєї вартости і доповнюють дуже добре отсю книжечку, тому й не завадить навести тут деякі з важнїйших і лекше доступних:

Проґрама для записування нар. поглядів суспільно-економічного характеру (Народ 1890. ч. 24;) Г. Купчанко. Изучаймо наш народ (Відень 1891); Программа для збирання відомостей дотичних народної побутової техники (Матеріяли до укр. етнології 1899. том І. стор. 1—11); — І. Франко і В. Гнатюк. В справі збирання народнїх леґенд (Літ.-наук. Вістник 1899 том XII. 176); — М. Дикарів, Программа до

збіранн відомостий про громади і збірки сільської молоді (Матеріяли до укр. етн. 1900); — Программа для собираній коллекцій дѣтскихъ игрушекъ и матеріаловъ по дѣтскимъ играмъ и забавамъ (Кіевская Сарина 1901, т. 74. стор. 13—15); — І. Франко і В. Гнатюк. До збирачів етноґрафічних матеріялів (Хроніка наук. тов. ім. Шевченка 1904. ч. 20. стор. 13-17); Відозва в справі збираня матеріялів до рибальства (Тамже 1907, ч. 30. стор. 13—14); З. Кузєля. Відозва в спрарі збираня загадок (Тамже 1907. ч. 30. стор. 12—13).

Відозва в справі записуваня народніх традиций про опришків (Хроніка 1907, ч. 31. стор. 28—31); Квестіонар для збираня місцевих переказів (Хроніка 1907, ч. 32. стор. 16—25) і окремо); З. Кузєля, Квестіонар в справі записуваня похоронних звичаїв (Хроніка 1909, ч. 39. стор. 37—37; Діло ч. 155, Буковина, ч, 152 і окремо); Квестіонар у справі записуваня голосінь (Тамже 1909. ч. 39. стор. 38—39).

Пекуча потреба практичного підручника для початкуючих етноґрафів заставила мене видати в 1909-ім році дві невеликі брошури: В справі збираня етноґрафічних матеріялів. (Чернівці, стор. 12, 8⁰) і Про потребу і технїку збирання етноґрафічних матеріялів (Львів. Відбитка з „Діла". Стор. 16, 8⁰. Передрук в „Українській Хаті" 1909, ч. 5, стор. 261—6 і ч. 6, стор. 315—18), в яких коротко зібрано найконечнїйші відомости та бібліоґрафічні замітки.

Одначе все те не могло заступити докладного підручника, хотяй такого, як польські порадники Карловича або Удзєлї і тому щиро треба повитати український переклад книжки анґлїйського фолькльориста G. L. Gomme, що обіймає цілий обсяг етноґрафії і подасть коротко а вичерпуючо пояснене фактів і усе, що варте збирання та студійовання. Книжка Gomme'a відповідає дуже добре свому призначенню і хоть появила

ся більше як 20 літ тому (Handbook of Folk-Lore. London 1890) не перестаріла ще до нині і може сповнити добре ролю провідника. Легкість і ясність вислову робить її приступною і зрозумілою для усіх і відріжняє похвально від подібних підручників Ахеліса (Moderne Völkerkunde) Штутґардт 1896), Шурца (Katechismus der Völkerkunde. Липськ 1893), Кнорца Was ist Volkskunde und wie studiert man dieselbe? Evansville 1900) і Кайндля (Die Volkskunde Липськ 1901).

Найже вона дійсно дістане ся в руки тих, для кого вона призначена і діжде ся скоро другого видання, що буде могло бути більше пристосоване до українських обставин (на взір польської перерібки Еліяша Радзішевського Краків 1901) і доповнене відсилачами до істнуючої української літератури.

Др. Зенон Кузеля.

I.

Що то є фолькльор?

Чоловік на всїх степенях свойого розвитку старав ся розяснити собі природні явища, що його окружали та впливали на нього. Наколи такі розяснення приймуть ся загально у якогось племени, або якогось народа, стають його м і т о л о г і є ю, а до певної міри його релїгійними віруваннями.

По-друге напрям людського життя формував ся на всїх степенях розвитку під впливом природних і фізичних явищ, що окружають чоловіка; від фльори й фавни залежить його удержаннє і вони то віддїлали сильно на спосіб життя чоловіка. Взаємини поміж сусїдніми, але віддїленими гуртами людий, вплинули, річ ясна, дуже замітно на спосіб життя кождого гурта. Коли наслїдком таких взаємин деякі означені права відносин товариських між чоловіком а чоловіком, або між племенем а племенем, станутъ приймати ся загально, тодї такі права одержують назву звичаїв якогось племени або народу.

По-третє чоловік, що підносить ся, або сходить з одного степення культури на другий, обставав усе упрямо при старих віруваннях та давнїх звичаях. Які небудь причини могли спровадити зміну в звичаях і віруваннях, вона була поперед усього тільки частинною зміною первісного ладу, а згодом, дуже рідко приняли її всї без виїмки люди якогось гурта.

Зміна вірувань, або звичаїв, витворюєть ся — на степенях розвитку, що попереджають степень цївілїзації, до якої нпр. привикла Европа — наслїдком зміни місця поселення, громадної еміграції, врештї наслїдком цїлковитого завойовання і покорення одного народа другим; иншим жерелом сеї зміни може бути загальний поступ, присвоєннє якихось прикмет, або знання і т. п. В сих змінених обставинах задержуєть ся память про давнїйші види життя, чуєть оповідання про них доростаючі поколїння дїтий, щоби ті спомини переказати дальшим поколїнням.

Ті, що вдумували ся в дїлання сих трьох чинників, які кермують життєм чоловіка, спостерегли, що сливе в кождій людській суспільности, чи се будуть дикі племена, чи цивілїзовані краї, істнують старі в і р у в а н н я, давні з в и ч а ї, давні с п о м и н и, щ о є п а м я т к а м и н е п и с а н о г о м и н у л о г о. Отсї то

памятки незвичайної ваги вводять нас у науку, що зоветь ся ф о л ь к л ь о р.

Початки сеї науки сягають часів, коли то вчені запримітили, що між мешканцями усїх країв сьогочасної Европи, які стоять на найнизшім степені просьвіти звісні є у великій скількости повіря, звичаї й оповідання, переказувані з роду в рід, хоч жерело їх початку незвісне. Пануюча релїгія не сприяє їм, а тим менше признає їх, не робить сього обовязуюче право, або історичні записки; вони є в сути річи власністю найменш цивілїзованої та найбільш заскорузлої части суспільства.

Відтак завважали, що деяка часть людий, несьвідомих добутків науки або фільософічних дослїдів, що до них дійшла просьвічена верства суспільности, з привички вірить у те, чого їх вчили предки і з привички береже звичаїв, переказаних попереднїми поколїннями — там істнує наклін творити нові вірування, що мають прояснити їх сьвіжо заобсервовані явища, а також легкість принимати вияснення, подані якоюнебудь частию тої суспільности. Таким способом в додатку до повіря або звичаю, переказаного традицією повстає нове віруваннє або звичай на основі містичного викладу звісних історичних подій або природних явищ.

Дослїджуючи се подрібно, приходить ся до спостереження, що як повіре

або звичай з низшого рівеня переходить на висший, так само слідує зміна або розвиток їх форм; через те важна буде річ досліджувати переміну форм, як та кож відшукати, як що се можливо, і причини.

Із сих могутніх впливів на некультурне життє народа, як: релігійне усвяченнє і чинність ума, що незнайомий ще із сьвітом науки, як також з богатьох перемін, що проявляють ся в їх дальшому істнованні, вносимо, що предмети, які підходять під фолькльор, є в самій річи громадами явищ, обсервованих в історії духового та суспільного розвитку людства.

Тут треба зазначити одну вельми важну ціху фолькльору, ціху, що різнить його від усіх инших посвоячених із ним галузий знання. Багато фолькльорного матеріялу одержуєть ся з релігійних вірувань, як також із звичаїв диких та варварських народів. Фолькльорист не займаєть ся ніякою формою вірування або звичаю виключно як релігійною або правною системою, або також товариським звичаєм. Але зваживши, що те, що було релігією або законом для одного степеня розвитку, стаєть ся пересудом або бездумною приктикою для другого степеня розвитку, фолькльорист розважає й досліджує повіря та звичаї диких народів не задля того, що вони є їх виключною власністю, але тому, що

вони згідні з пересудами й звичаями „простолюддя“, иншими словами менше просьвіченої кляси культурних народів. Антропольогія занимаєть ся віруваннями й звичаями диких всесторонно; а фолькльор занимаєть ся ними тілько як чинниками в умовім житті чоловіка, що як пережитки найвисшої цивілїзації давніх, або новійших часів, є обильним жерелом матеріялів для науки до досліджуваня їх історії.

Хоч в теорії є се річ цілком можлива, щоби фолькльорист зачинав свої досліди від дикої культури, замісць цивілїзованої, але се буває дуже рідко. Трудности такої праці були би дуже великі, а вислід дуже малий. Як би н. пр. вибрав Зулїв за предмети своїх дослідів, мусїв би вперед дослідити повіря, звичаї и традиції зацофаної части народу Зулїв, прикладаючи до них міру культури більш поступових Зулїв. Сей збір пережитків треба би опісля порівняти з повірями ще більш зацофаного народу, а вислід кинув би сьвітло на декотрі степені умового розвитку, що до нього дійшли Зулї. Але сей процес залежав би від так богатьох сумнївних чинників, що ледви чи можна би числити на сталість висліду. З приводу сього, як також з иншої багато важнїйшої причини, а іменно, що простір, який розтягаєть ся від цивілїзації до стану дикости, є більший і важнїйший для науки, чим ріжниці між одним

станом дикости а другим, досліди у фолькльорі зачинаюгь ся практично від якогось з цивілїзованих країв, які стають підставою й точкою виходу.

Значіннє збирання й клясифікованя висше описаних матеріялів кидаєть ся само в очи. Фолькльор є не-раз одиноким жерелом до пізнання передісторичної минувшини народів, як також безсумнїву одиноким способом вислїдження багато витичних становищ в умовім розвитку чоловіка. В сїм вступнім роздїлї треба звернути ще увагу на головні зариси того, що складаєть ся на зміст фолькльору; про деякі подробиці поговоримо ширше в дальших роздїлах. З того, що ми вже висше сказали, значіннє галузи знання, званої фолькльором, так як її треба досліджувати, можна ось так означити: порівнаннє й розмежованнє старих памяток вірувань, звичаїв та традицій в новійших віках, які вже тепер переводять ся.

Сї старі памятки, що складають ся на фолькльор, можна розложити на чотири головні віддїли, що з них кождий складаєть ся з кількох підвіддїлів. Подїл в ширших зарисах буде ось такий:

I. Забобонні вірування й обряди.

а) Повіря, що вяжуть ся із великими предметами природи.

б) Повіря, що вяжуть ся із деревами і ростинами.

в) Повіря, що вяжуть ся із зьвіряґами.

г) Сьвіт духів або єства надприродні.

ґ) Знахорство.

д) Народні ліки.

е) Чарівництво, ворожбитство, ясновява.

ж) Повіря, що вяжуть ся із будучим життєм.

з) Повіря й забобони взагалї.

II. Переказані звичаї:

а) Сьвяточні звичаї.

б) Обрядові звичаї.

в) Забави.

г) Місцеві звичаї.

III. Переказані оповідання:

а) Оповідання дїточі або казки; геройські оповідання; небилиці, сьміховинки, байки та приказки.

б) Сотворенне сьвіта, потопа, огонь і страшний суд.

в) Валяди й піснї.

г) Місцеві леґенди й перекази.

IV. Народні вигадки:

а) Скоромовки, колисанки, загадки.

б) Пословиці.

в) Прізвища; рими привязані до місця.

Далї подамо короткий опис кождої з поданих висше громад, а також будемо подавати цїлий ряд питань, якими

користати муть ся збирачі. Щоби не розширювати надмірно підручника, дамо в кождім розділї один або найбільше два приклади, що не тілько мають виснити спосіб, як фолькльорист порівнує та означує повіря, звичаї і традиції нових віків, але також виказати суть і значіннє праці, якої вимагаєть ся від записувача. Вартість тої праці залежить тілько від степеня точности, а також вірности, з якою записуєть ся фолькльорні матеріяли з полишеннєм усяких пояснень, або чогонебудь, що не належить безпосередно до предмету.

II.

Вірування, що відносять ся до великих предметів природи.

Зусилля чоловіка, щоби виснити природні явища, сягають найранчих період його життя і мають своє жерело в глубоко вкоріненій вірі, що між чоловіком а природою є дуже тїсне свояцтво. Як се дієть ся, поясняють нам записки передісторичної археольогії. Вони говорять, що первісна мандрівка чоловіка по пустих просторах сьвіта була дуже повільна. Спершу безборонний, потім слабо уоружений, посував ся чоловік імовірно здовж берегів рік, окружених великими узгірями та високими горами, та пралїсом, врешті дикою

страшною зьвірнею. Таке окруженнє істало одним з наймогутнійших зовнішніх чинників, які вплинули на витвореннє первісних форм людського життя, так з огляду на суспільний устрій, як також релігійні вірування. Найранча суспільна форма, якої сліди дійшли до нас, розвинула ся не стілько на основі свояцтва або раси, що нпр. бачимо в пізнійших періодах, як радше під напором зовнішніх сил природи, що на кождім кроці ставляють чоловікові опір в його мандрівці, яка стремить до заняття пустих просторів. Наслідком того не трудно зрозуміти, що великі предмети природи, як гори, ріки, дерева та ростини, врешті зьвірята, що так важне заняли становище в означенні первісних відносин чоловіка до чоловіка, уявляють ся йому як предмети то темні та страшні, то як знані йому й приязні. Сї зовнішні условини первісного життя чоловіка, роздивлювані вкупі із звичаєм, який панував на заранї моральної культури — уособлювання всїх річий та приписування їм людських прикмет, позволяють нам пізнати деякі причини, що могли були викликати найранчі знані форми релігійних вірувань, як нпр. обожаннє природи, що їх етнографи досліджують як причину великої скількости давнїх вірувань.

В етнографії сей відділ вірувань основуєть ся в перщім ряді на вірі, що

гори, ріки, острови, жерела, землю і т. д. замешкують духи. Так проте в Уельс є дуже розровсюднена віра в стару Бабу гірську, а в Уельських горах є повно ворожок, що мають страшні прикмети. Тамошні ріки мають кожда окремо свойого духа, що, після загальної віри, жадає инколи людських жертв. В *Beowulf'-i* анґльосаській епічній поемі, багна та пусті простори аж кишать від ельфів, смоків і вужів. Їх повно в леґендах про сьвятих, численні й страшні були бої між демонами, а пустельниками, заки сим останнім пощастило поселитись безпечно. Леґенда вро св. *Guthlak'a* вказує нам на віру в духи островів. Повість мовить, що сьвятий збудував собі хатину з болота на острові *Croyland*, дикім, покритім лїсами, баюрами та багнами, зарослими трощею. До тої пори остров був безлюдний; заселювали його тілько карлики, що не мали охоти покидати свої оселї. Кинулись проте гурмою на сьвятого, витягли його із скиту, підкидали ним у гору, спускали його головою в багно, то качали крізь тернисті кущі. Але їхнї зусилля не придали ся нї на що супроти так сильно уоруженого чоловіка, як *Guthlak*.

Инша леґенда оповідає, як сьвятий Ботульф вибрав собі за місце побуту *Ikanho*, остров не менше дикий та пустий від *Croyland*, що був до сеї пори театром фантастичних вчинків усяких

демонів, яких тепер сьвятий пустельник рішив прогнати. При першій його появі силкувались демони відстрашити його криком і вересками, але коли побачили, що він не робить собі нічого з їхньої напасти, старали ся вговорити його по добру. „Від давна — мовили — були ми власциками сього місця та мали надію остати в ньому на віки. Задля чого жорстокий Ботульфе, виганяєш нас силою з наших осель? Анї тебе самого, анї нікого з твоїх ми ніколи не скривдили. Що задумуєш зробити, викидаючи нас із наших осель? Тай що скористаєш, як нас вижинеш? Нас уже вигнали із усїх закутків сьвіта, а ти не позволяєш нам проживати супокійно навіть у сїй пустелї?“ Ботульф зробив знак хреста — і демони щезли.

Отсе є приклади богатого відділу повірок, що вяжуть ся із великими предметами природи. Яке вони мають значіннє і як глубоко запускають корінне в історію нашої раси, можна виказати тілько через порівнаннє їх з вірою дикарів в духи природи, як також з їхньою релїгією, що основуєть ся на тій вірі. Обяснить се як слїд приклад з життя племен *Ассам*. *Дальтон* мовить, що „*Aka* боїть ся високих гір, які підоймають ся високо своїми шпилями у горі над його хатою; боїть ся потоків, що шумлять у глибокому яру, який розмежовує його хату від хат його при-

ятелів; боїть ся теж темної гущавини, де його худоба губить дорогу і блудом блудить. Сим чорним та грізним силам природи приписує надприродні прикмети; є то його боги: *Fuxo,* бог води і ліса; *Firan i Siman,* боги війни; *Satu,* бог дому й поля; жертви складають ся сим богам в усяких порах року та по народинах дитини на доказ вдячности".

З повисшим приміром можна порівнати записки, що відносять ся до *Khumis*'ів, одного з гірських племен Індії. Ті люди є переконані, що кождий вершок їх родинних узгірів є вартівня бога. Крізь ріку *Kuladyne* переходять два дуже інтересні, до муру подібні, пасма пісковика, двайцять миль один повище другого. Широкі ледви на кілька стіп, є вони по обох боках прямовісні; ріка зробила собі через середину перехід. Є переказ, що коли духи побачили, що їх державі загрожує нова релігія з долин, силкувались збудувати оборонній мур; як перший мур здобуто, збудували другий, та як і сей їх не оборонив, тоді з розпуки уже в-третє муру не ставили.

Сї записки про повіря дикарів позволяють нам зрозуміти початок нинішніх наших забобонів, що відносять ся до духів рік, узгір'їв і гір. Сї забобони є звено ланцюха повірок, що тягнеть ся без перерви від часів, коли то наші

предки були на степені культури племен Індів.

Збирачі етнографічного й фолькльорного матеріялу з сього відділу повинні шукати відповідий на ось так найважнійші питання:

Гори й узгіря.

1. Чи гори або узгіря є уособлені?

2. Чи гори або узгіря є роду мужеського або жіночого?

3. Чи є які перекази про людські єства, що походять від гір або узгірів.

4. Чи є які перекази, що відносять ся до повстання гір та до велитнів, що в них криють ся?

5. Чи люд думає, що гори двигають на собі небо?

6. Чи люди боять ся виходити на гори?

7. Чи є гірські духи? які їх назви й прикмети?

8. Чи нема звичаю полишати в горах якісь дрібні річи, нпр. одіж і т. и.?

9. Чи духи гір не є страхопудами?

10. Чи духи мерців ідуть на гори, або чи живуть на них?

11. Яку причину приписує нарід смерти, як що вона постигне чоловіка в горах?

12. Чи не треба перепрошувати гірського духа деякими жертвами?

13. Які обряди в певних порах року вяжуть ся з горами?

14. Які є поодинокі подрібні назви, що їх дають горам?

Печери.

15. Чи люди боять ся печер?

16. Чи є оповідання або повіря, що вяжуть ся з печерами, і які?

Острови.

17. Як витворили ся острови?

18. Чи є сьвяті острови?

18*. Які є перекази про затоплен острови?

19. Чи є сполучені які обряди з островами звичайно незаселеними? Чи користають ся ними як кладовищами?

19*. Чи є які острови тільки в уяві народа?

Озера, стави, керниці, жерела.

20. Чи є духи озер, ставів, і як називають ся?

21. Чи є духи керниць? — подай їх назви?

22. Чи є духи жерел? — подай їх назви?

23. Назви озер, ставів, керниць, колодязів і жерел.

24. Чи є чудодійні керниці?

25. Чи не лишає нарід дрібних річий, як одіжи і т. п. в керницях, жерелах і т. д. та на що се робить? (порівнай питаннє під 8).

26. Які є перекази про стави, керниці, або жерела?

27. Чи є перекахи про затоплені в озерах міста?

28. Чи є стави сьвяті, до яких ідуть богомільці? Чи не оповідають про приємні або осоружні мари в ставах, озерах, керницях?

Ріки та потоки.

29. Чи є духи рік або поточків? їх назви.

30. Чи є духи потоків або водопадів? Які їх назви? Чи люд не старається часом їх переблагати?

31. Чи ріки і потоки є уособлені?

32. Чи не вкидають до ріки дрібних річий і т. п.?

33. Чи вірує люд в те, що злочинцям або злим духам не дають води ріки перейти по собі?

34. Чи є приклади, що чарівниць кидають на воду?

35. Чи оселї стоять близько води? а як що нї, то чи має люд до сього особливші причини?

36. Чи знають люди забобони, або повіря, що вяжуть ся із водою рік та потоків?

Земля.

37. Чи є божество землї? яка його назва й прикмети?

38. Які є сьвята або звичаї, присьвячені божеству землї?

39. Які є звичаї при виборі місця під будинок?

40. Чи приносять жертви при закладинах підвалин?

41. Чи є знані перекази про людські жертви при закладинах будівлів?

42. Чи є знаний звичай скроплювання підвалин зьвіринною кровю — бика або когута?

43. Які є перекази про початок істнуючих будівлів?

44*. Чи вибудованнє хати спричинює смерть будівничого?

44. Чи зміна дому приносить нещастє?

45. Яким силам приписують зріст збіжа або иншої поживи?

46. Чи приносять які жертви підчас сівби збіжа?

47. Чи зріст продуктів поживи є демонам немилий?

Небесні тїла й прикмети небозводу.

48. Які є перекази про місяць?

49. Які є перекази про сонце?

50. Які є перекази про зьвізди?

51. Чи місяць, сонце, або зьвізди є уособлювані? а як що так, то які їх назви і граматичний рід?

52. Які обряди відбувають ся на нові?

53. Чи покланяють ся місяцеві на нові?

54. Який є привіт місяця?

55. Як пояснюють собі грім і лискавку?

56. Що то є вітер?

57. Як пояснюють собі небозвід?

58. Які відносини землї до небозводу?

59. Які вяжуть ся із сим перекази?

Море (або велике озеро).

60. Які назви дають морю?

61. Як вияснюють собі повстаннє моря?

62. Які є звичаї рибалок, коли спускають човни на воду?

63. Як ворожать рибалки?

64. Чи чарівниці наводять бурі?

65. Чи кидають чарівниць у море?

66. Чи ратованнє потопаючого спричинює нещастє?

67. Що спричинює приплив і відплив моря?

68. Що викликує хвилї?

69. Які потвори виходять із моря?

70. Чи приносять морю жертви?

71. Чи платять морю податки?

72. Які є назви скель, глибин, раф, мілин?

73. Чи є перекази про затоплені в морі міста?

74. Чи є перекази про сирен і трітонів (нїмф, русалок) і які?

75. Яка є постать сирен, трітонів, нїмф, русалок?

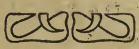

III.
Вірування, що відносять ся до дерев і ростин.

Другий підвідділ вірувань, а то ті, що відносять ся до дерев і ростин, має свій початок в перевісному обожанні природи. Сей відділ становить простору й важну часть народознавства і має велике значіннє в дослідах над людською історією.

Так як гори, потоки, керниці і т. д. є мешканнями духів і лїсн та дерева. Деякі форми сих вірувань, під якими вони виступають в народознавстві, є цікаві тай зраджують жерело їх походження. Трісканнє меблїв і знарядів уважають загалом за лихий знак. Не можна бодай сумнївати ся, що маємо в сїм новітну постать старинного забобону, полученого первісно з матеріялом з дерева, що з нього зроблено знаряд. Як примір сього може служити повірка, записана *Aubrey'ом*, що „стинати дуб се нещастє“, ся повірка може бути відміною тілько загальнїйшого поняття, записаного також *Aubrey'ом*, що „як дуб паде, то заки впаде, видає рід стонів, неначеб дух дуба ридав“. Сей то *„дух дуба“* не є тілько реторична фігура, але сама суть забобону, що відносить ся до дуба. Бо як звернемо ся до тих загальних вірувань, що відносять ся до дерев, найдемо докази, які вистануть, щоби приняти

факт, що первісно мешканці сих місцевостий вірили в істнуваннє духів дерев. І так посеред *Ірляндців* з повіту *Antrim* істнує забобон, що заборонює непокоїти тернину, а пасторови з парохії *Ardclinis* виявив під присягою один чоловік, що бачив сотні ельфів, які танцювали довкола дерев, та що вони йому заявили, що потерпить кару за напасти на них.

Сї приміри доказують, як важна є річ збирати найдрібнїйші подробички з обсягу народознавства. Бо як дослїдник приступає до подїлу й порівнювання матеріялів, доставлених йому збирачем, зможе означити, котрі є найбільш архаїчні, прастарі під зглядом форми, а котрі улягли найбільшим змінам і перерібкам в пізнїйших часах.

Одержавши прастару форму новітного забобону, можна її безпечно порівнати з віруваннями диких або варварських народів.

Загальні віруваня, як Кельтів і Тевтонів, так і Славян, мають своє місце в лїсї. Дерева занимають теж дуже значне місце в усїх клясичних релїгіях, в китайській, фінській, індійській, перській, арабській і инших, як також виступають по части в вавилонській та асирійській різьбі.

Посеред *Koorg'ів* пошанованнє духів дерев зілляло ся в одно з почитаннєм духів предків, бо істнує переказ, що величезні лїси, що на них не станула

людська нога, остали мешканнями або місцем ловецьких забав обожаних геройських предків. Але се не є найстарша форма повірки, звязаної з деревами, бо посеред племен Індії находимо віру в духи дерев, яким складають жертви.

Бенґальські лїсові робітники є дуже забобонні і вірять в істнованнє безлїчи лїсових духів. Нї один із них не піде до лїса і не зрубає дерева без факіра, що має власть над деревами, яку дало йому його божество, перепрошене жертвами, а крім сього такий факір має власть над тиграми та иншими дикими звірями. В означенім часї велике число човнів посуваєть ся гуртом, забравши з собою факіра, а инколи знов факіри занимають становища на якихсь місцях, а дроворуби виходять до них. Перед початком працї на якімнебудь просторі лїса, факір збирає усїх робітників із свойого рейону, при їх помочи очищує кусень землї на краю лїса. ставляє якусь скількість хатин, подібних до шатер, що в них опісля складаєть ся жертви й дарунки. Як се стало ся, тодї сей простір лїса уважаєть ся вільним від тигрів, а кождий лїсовий робітник перед початком працї складає божеству лїса жертву, якою стараєть ся придбати собі його опіку над собою.

На острові *Chedooba,* при зрубуваннї більшого дерева, стояв усе один робітник готовий з зеленою галузкою.

що її ставляв в середині пня в хвилї, як дерево падало на землю, щоби переблагати духа, що його в такий нагальний спосіб виперто з його оселї.

Абари вірять, що наколи їм згубить ся дитина, її криють між собою духи лїса; то-ж з пімсти стинають так довго дерева, доки дитини не найдуть. Се зрубуваннє дерев бентежить дуже духів. „Чоко тут знов хочуть?“ питаєть ся один дух; а другий відповідає: „*Padam* втратив дитину!“ „Хто її має? віддайте її скоро, бо ті драби не лишуть нам нї одного деревця!“ Тодї дитину находять в гилях дерева, або в якомусь відлюдному місцї.

Мешканцї *Нїкобарських* островів вірять в злого й доброго духа; сей другий живе в лїсах у нутрі острова.

Деякі племена ріки *Soobansbiri*, хотячи провірити, чи відвідини чужих були корисні для села, відправляли ось такий обряд: Один мужчина сїдав на краю, держучи обома руками курятко і викликав усї лїсові духи по йменнї. Викликав божества, що любили кров митонів (рід рогатої худоби); і ті, що розкошували ся різнею безрог, ті, що давали ся переблагати жертвою з дробу; і ті, що вдоволяли ся з ярини — всї при такій нагодї викликав, а як сей обряд, званий *chout*, скінчив ся, тодї розрізували курятко і оглядали внутренности, а з них селяни ворожили щастє або лихо.

Сї приміри дають нам певне поняттє про суть первісної релїґії основаної на почитанні дерев і лїсів. Ся релїґія впливала вельми значно на устрій і суспільні відносини племен, що оставали під її впливом. Так з племен уже згаданих можна знов два навести на доказ, що простір управної землї, значить зріст населення й майна племени, підпадали впливам віри в сили божеств. *Абари* і племена ріки *Soobansbiri* мають забобон, що здержує їх брати під управу новий шмат землї, як довго вистарчає їм не ужитий ще відлог, бо боять ся обидити духів лїса непотрібним зрубуваннєм дерев. Вплив сього забобону продер ся дуже далеко до історії цивілїзованих народів, бо в *єврейськім* праві вважало ся проступком зрубувати дерева, а *ґерманські* громади забороняли витинати непотрібно дерева, що росли па краях села.

Широко розповсюднений звичай найшли в Америцї, Азії, Африцї й Австралії, що полягав на подїлї племен *на тотемові кляни*, з яких багато взяло свої назви від дерев. Дуже важна річ зібрати всї відомости, що кидали би сьвітло на сей цікавий звичай.

Отсе є кілька запитів, які порушив сей віддїл нашого предмету. Треба богато даних, щоби зібрати потрібні докази і отсї питання дають вказівки, чого треба шукати:

76. Чи уважає люд ліси місцями побуту божеств або духів?

77. Чи істнують окремі божества поодиноких дерев? які їх імена і прикмети.

78. Які жертви складає люд лісовим божествам та які з тим получені обряди?

79. Чи страшить що по лісах? Треба подати всякі відомости про страшила, що їх виділи в лісах.

80. Чи чути в лісах відголос невидимої сокири? Як його виясняють?

81. Чи садять дерева на гробах?

82. Чи зрубаннє дерева наводить нещастє?

83. Чи паденнє дерева або виверненнє його вітром є заповіддю лиха?

84. Які обряди заховують при зрубуванні дерев?

85. Чи не вішають шмат, лахміття або инших річий на деревах та кущах?

86. Чи не знають „маєвого стовпа", прикрашеного цьвітами й стяжками, що довкола його танцюють подекуди в маєві дні?

87. Які є звичаї, щоби пити здоровлє овочевих дерев?

88. Яких дерев уживає люд при вороженні? і як? чи уживає ворожбитської палиці? і які при сім обряди?

89. Чи дерева чудернацької будови уважають за святі? чи лучать ся з ними які обряди?

90. Чи розрубаних дерев уживають

при вороженні або при лїченні недуг?

91. Чи повідомлюють дерева про смерть їх власника?

92. Чи якісь родини або особи або також мешканцї якихсь місцевостий є більш привязані до яких дерев, чим до инших?

93. Чи декотрих ростин або дерев уживають за відзнаки?

94. Чи роди або осібники мають назви дерев?

95. Чи овочі деяких дерев або деяких ростин служать за корм деяким осібникам або родинам та заборонені є иншим?

96. Чи є леґенди про великі дерева?

97. Чи ростин уживаєть ся при любовних вороженнях?

98. Які обряди відбувають ся з ростин або дерев при любивних вороженнях?

99. Які є повірки звязані з ростинами (не лїкарськими)?

100. Котрі ростини уважають за щасливі або нещасливі?

101. Чи деякі дерева або ростини є щасливі для одних, а нещасливі для других?

102. Чи щастєм є або лихом приносити ростини домів?

103. Чи деякі місця прикрашують ростинами або цвітами?

104. Чи святинї або церкви прикрашують ростинами або цвітами? коли і як?

105. Опиши вінки, роблені та уживані при обрядах.

106. Чи є звичай уміщувати часом галузя дерев над дверима мешкань? на що се робить ся і коли?

107. Чи уживаєть ся при обрядах тріюмфальних луків? як робить ся їх і з яких дерев?

108. Чи істнують традиції або оповіданя, що лучать походженє людського роду або народини дітий із деревами або ростинами?

107*. Які є подробиці, що відносять ся до ростинних талїзманів?

IV.

Віруваня, що відносять ся до звіринного світа.

Дикарі вважають, що відносини між чоловіком а низщими звірятами є дуже близькі. Лянг каже: „Чоловік в їх переконанню цілком не є віддїльним осібником на вершку драбини природи, що стоїть високо понад звірятем, яке уважають за темне і дивне, казочне єство з життєм повним таємности; споглядають вони на звірята, як на єства нїби-то висші від себе“.

Всї поважні вчені на поли дослїдів звичаїв і понять дикарів виказують, що почитаннє звірять було широко розповсюднене в кождій части земської кулї. Якийбудь може бути початок того почитання, повага в тій мірі індіянських релїгій промовляє рішучо за тим, що однак з її основ були такі чинности, як вдячність, трівога або перестрах, що виступають окремо в ріжних випадках. Люди не розуміючи життя і сили звірят, уважали їх за істоти висші від себе, в наслїдок чого віддавали їм почесть і приняли їх як взорець наслїдування до своїх обичаїв. З сього проте видно, що хоч первісні поняття про відносини чоловіка до звірят мають ті самі цїли, які ми вже зазначили в відносинах до инших предметів у природї, то всеж таки істнують ще деякі відрубні риси, що не могли повстати в звязку з мертвою природою.

Вірування звязані з звірятами підпадають змінам залежно від розповсюдненя або заникненя даного рода. Колись Ірляндцї брали вовків на хрестних батьків і вовчих зубів уживали як амулетів. Нинї таких прояв у Британії вже не стрічаєть ся. З другої сторони повідомлюваннє звірят про смерть, їх власника надибуєть ся майже в цїлій Европі; а часом, як в Hertfordshire, робучі конї отримують перші сумну звістку.

В многих місцевостях Анґлії тай Ірляндії павук, що опускає ся перед ки-

мось із даху, є знаком великого щастя. Заяць, що перебігає впоперек дороги, означує нещастє. Коні беруть також велику участь у забобонній почести, а білі або сорокаті ворожать щастє тим, що в хвилї стрічі з одним із сих звірят, бажають собі чогось. Худоба, беручи загально, є лихим віщуном, а кіт добрим, але від сього правила є цікаві місцеві відміни.

Сї і богато подібних прикладів, як загальні вірування, не привязані до нїякого спеціяльного місця, представляють великі трудности в дослїдуванню їх походження, що сягає некультурних часів. Але вони належать до дуже низького степення умового розвитку та його дикости, доказують подібности у нас з низькою культурою. Говорити пчолам про смерть їх власника, є звичаєм індуським; опусканнє ся павука становить добрий знак в Полїнезії, заяць, що перебіжить впоперек дороги, ворожить нещастє в Індії, посеред арабських племен, у Ляпонців і в полудневій Африцї. Хоч проте сї забобони є загальні, можна їх зрівнати з поняттями дикарів.

Але коли розважимо, як одно й те саме звіря в однїй околицї після віри люду приносить щастє, а в иншій околицї нещастє, а ще в иншій дивить ся на його люд зовсїм рівнодушно — що проте можна потягнути на картї границї

тих вірувань, можна мати надію, що нам врешті удасть ся вислідити прастарий початок тих повірок.

Рибалки з Claddagh в Galway не вийдуть на ловлю, як побачуть лиса; їх соперники з сумежного села, що не привязують значіння до лиса, роблять усе, що можуть, щоби увігнати лиса до села Claddagh.

Дивна є ріжнородність думок що до чорних котів, каже Miss Burne, відтак вичисляє місцевости, в яких щастє, як також ті, в яких нещастє мати або здибати чорного кота. В Newport забивають лиликів, в Church Stretton і в Pulverbatch принесеннє лилика до хати уважаєть ся за злий знак, а в Baschurch противно убитє лилика є нещастєм. На сю ґеоґрафічну сторону фолькльору не звертано уваги. Коли однак зважимо, що сї вірування є останками незаписаної минувшости, що належать до доби, перед якою були границї даної місцевости визначені посвояченнєм, то побачимо, що ґеоґрафічний поділ фолькльору, як новочасна форма давного поділу звичаїв, опертого на посвояченню, стає важним чинником в сїй науцї.

І коли справдї ґенеальоґія сих місцевих вірувань в обсягу світа звіринного дасть ся ь зад розслїдити, то можна припускати, що пізнаємо в них останки давно пануючої системи тотемістичної на рівнї з тими застереженнями, перед

деякими родами поживи, що після Elton-а могли-б бути звязані із забобонним віруваннєм, що племена походять від звірят, від яких мають племена назви, герби та відзнаки.

В Індиях такі первісні вірування істнують побіч більш розвиненої форми, де пращур звірячий чи пташачий дав початок божеському предкови, на підставі чого можна слідити процес переходовий. Після вірування душі померших героїв перебувають в тілах деяких звірят, а дивно і широко сягаюча доктрина метампсихози виступає в сій галузї фолькльору. Як примір може послужити ірляндська дївчина, котра вірила, що душа єї баби змінила ся в мотиля.

Той рід вірувань відносить ся до звірят, що є в безустанній і тїсній звязи із чоловіком. Инший рід відносить ся до звірят надлюдських, отже божеських що до власти і походження і вяже ся тїсно із віруваннями о смоках, морських потворах та инших казкових звірах, в яких правдоподібно перетрівала традицийна память о родах живучих з первісним чоловіком, а тепер вигибших. У звязи із тими віруваннями повстають також фантазії, що творять птахів післанцями богів на взір зевсового орла.

Величезні потвори, що мали силу, витрівалість та довгий вік, яких чоловік не мав, що зникали, або знов являлись після своєї волї, а часто вживали людий

за поживу, наповняли чоловіка в первісній добі його розвою забобонним страхом і тому вважав він їх за висші від нього єства, за сили надземські, бояв ся їх або їх любив. Той стан ума можна порівнати до народних повірок наших часів, після котрих „деяка німина знає більше ніж неодин християнин“.

Зібраннє всїх подробиць, що входять в обсяг сеї галузї фолькльору, мусить наступити, нім його значіннє дасть ся вдоволяючо вияснити, а слїдуючі питання вкажуть, чого вимагає ся від збирача.

109. Чи деякі звірята уважає нарід за щасливі або нещасливі, відповідно до часу і місця їх бачення?

110. Які звірята стрінути зле, а які добре? те саме відносить ся до їх забиття.

111. Котрі звірята ворожать смерть?

112. Котрі з них ворожать жнива? котрі ворожать поводженнє або неповодженнє в роцї?

113. Що иншого ще ворожать?

114. Як кличуть їх?

115. Чи приносять щастє або лихо тілько деяким родинам?

116. Котрих звірят уживають на відзнаки?

117. Котрі звірята люблять і котрих не вільно забивати? а котрі вільно?

118. Подай назвища недоторканих

с. є. табуованих звірят. Подай обставини табуовання.*)

119. Чи уважають деякі звірята за предків якихсь родин? чи звірята сприяють особливійше деяким околицям?

120. Чи деякі звірята, що є поживою в одній околиці, заборонені є в другій?

121. Чи деякі звірята уважають за душі мерців?

122. Яку участь в родиннім житю беруть домашні звірята, підчас смерти, народин або забав?

123. Як впливають на родинне життє? чи є прихильні родині?

124. Котрі звірята впливають на погоду або її віщують?

125. Котрі звірята є особливо звязані з чарівництвом?

126. Котрі звірята чують присутність духів?

127. Чи звірячі страхи є духами, чи прямо демонами або карликами?

128. Які є перекази, що лучать початок людського роду з низшими звірятами?

129. Які є перекази про переміну звірят?

---

*) Табу або недоторканність може наложити на якесь звіря чи предмет, лише жрець або начальник племени. Тоді се звіря, предмет чи навіть околиця стаєть ся свята і непорушима, а хтоб важив ся табу зломити, сего жде смерть. Сей звичай панує ще й досї в Полінезії.

130. Перекази, що вияснюють свійства постаті або краски деяких звірят.

131. Які є перекази про смоків та вужів, а також про потвори в звірячій скірі?

132. Які є звичаї, що в них звірята жертвує ся або виганяє ся з дому або села?

133. Які є звичаї, що в них люди перебирають ся за звірята?

134. Котрі звірята розуміють людську мову?

135. Чи звірята мають власну мову? Треба подати приміри.

136. Які є перекази про сотворенне або введенне в якусь околицю звірят?

136*. Чи заходять случаї, що за причину хороби цілого села або поодинокого чоловіка уважає ся звірята, які через се вбиває ся або виганяє?

V.

Світ духів або надприродні єства.

Віра в духів, що прибирають форми й свійства менш або більш людські, находить ся майже всюди. Ті духи є або дуже малі або знов великанські,; звинні, веселі й спритні або тяжкі, незручні й дурні.

Тим духам давали подрібні назви: декотрі з них наводимо з усяких країв, головно з Англії. Чорний чоловік (Blackman), Bertha Frau або Frau Frecht, Чор

ний Іван (Black John), Кроваві кости (Bloody bones), Кровава шапка (Bloody Cap), Брунатний Карлик (Brown Dwarf), Літаючий Голендер (Flying Dutchman), Вільний Стрілець (Freischütz), Gergantea, Добрий сусід, (Good Neighbour), Добрі Люди (Good People), Скачи мені на великий палець (Hop-o'-my-Thumb), Яків з ліхтарнею (Jack with the Lantern), Kobold, Чоловік в місяци (Man in the Moon), Чоловік Мира (Man of Peace), Майстер Леонард (Master Leonard), Melissa, Oberon, Слухняний (Obedient), Морський Старець (Old Man of the Sea), Puck, Червона шапочка (Redcap), Robert des Bois, Ревучий Лев (The Roaring Lion), Злодій з пекла (Thief of Hell), Дикий ловець (Wild Huntsman).

Головні роди демонів є:

1) Родина ельфів с. є карликів, н. пр. англійські fairies, данські troll'ї германські kobold'и.

2) Красні женщини, н. пр. погубні сирени, русалки, boginki samotnice, як високоповажана Панї Озера (Lady of the Lake).

3) Приятелї хат; домовики н. пр. „працьовитий дух", домовідухи.

4) Духи предків; н. пр. banschee, Біла Дама Гогенцоллєрнів і т. д.

5) Індівідуальні невигідні демони, що навідують пустки; н. пр. boggart'и з Lancashire.

6) Духи, анґ. ghosts (в значінню мари, марева тіни),

7) Дикий ловець.

8) Зачаровані герої, що колись повернуть. (Король Гуцул).

9. Єства, що, здаєть ся, нагадують давні богині, як „Frau Holda“, декотрі святі, як св. Milburga, Salopi „Дух панї Gould“.

Сї роли демонів відповідають усяким фазам повірок. Наперед впадає нам в очи особлива звязь між родиною карликів а туземною расою, що колись істнувала, та відтак новопришелцї, кельтицькі Ариї виперли її в гори або лїси. Могили й камяні колеса остають під опікою духів, а найдені селянами камяні знаряди, копія, стрілки, і т. п. мають назву ельфових каменїв. Усї малі річи, найдені в землї, приписуєть ся духам; і здаєть ся, що достаточний доказ істнує на те, що в традиціях про малих духів, які замешкують горби або лїси, маємо останки споминів про карликоватих темних іберійських та евкарійських мешканців Европи, що попередили Ариїв.

По друге істнують домові духи, домовики. Сї єства є помічні для мешканців дому, як що позістають в супокою та як що одержуть жертви з їди. З многих вказівок про подробиці повірок, привязаних до сих духів, можна дати осуд, що маємо ту до діланя з пе-

режитками давнього культу домового огнища наших арийських предків Mr. A. J. Evans, досліджуючи деякі східно-европейські звичаї на різдвянний св. вечір, завважав много практик, безсумнївно поганського походження, що були виразно привязані до почитання предків, відповідні їм практики в Англії є привязані до домових духів.

Потретє духів предків представляє banshee (чит. банші), що в його також до найновійших часів вірили загально в Шотляндії й Ірляндії, як також в многих околицях Англії.

Віра в духів витворила в Европі богато нових форм, які відступають від традицийних форм, що ними, занимає ся виключно фолькльор; з другої сторони духи померших предків мають важне значінє у віруваннях варварських і диких народів, а з сим культом є звязані акти перепрошення, жертви й особливі обряди.

В християнських часах діявол одідичив много свійств, що їх мали колись ті духи. Церква вважала карликів за злих духів, про яких також завсїди висказувала ся як про демонів. Тому назви многих місць, що мали давнїйше ймення карликів с. є ельфів, переказано діяволові і в сей спосіб повстали чортівські греблї, чортівські скоки, чортівські чаші і т. д.

137. Подай назвища місцевих демо-

нів; чи котрі з них мають імена власні?

138. Чи є мужеського або женського пола, чи обоїх?

139. Які їх звичаї? Чи виступають громадно чи самітно? чи уживають яких особливих знарядів?

140. Їх постать і вигляд — чи гарні, відражаючі? низької постави? ріжні у всяких часах?

141. Чи є смертельні?

142. Чи мають душі?

143. Чи їх душі можуть жити поза їх тілами в инших предметах?

144. Характер — чи веселі? збиточні? понурі? дрочливі? премудрі? дурні? легкі до підступу?

145. Заняття — музика, танець, помаганнє людям, управлюваннє гірництва, хліборобства на власну руку?

146. Селитьби або мешкання — людські доми? могили? копальні? ліси? багна? води? підземний світ? dolmen'и? kromlech'и?*)

147. Як пояснюють їх походженнє?

148. Чи ненавидять пануючої релігії?

149. Дорога до їх краю — чи звісна? Подай привязані до неї назви.

150. Чи відвідав хто країну карликів с. є. ельфів (Fairyland)? які мав пригоди?

---

*) Dolmen — слово бретонське означує камінний стіл kromlech в коло уставлене каміння: Dolmen'и і kromlech'и є то по цілій Европі розкинені передісторичні памятки, досї невияснені докладно.

151. Чи ельфи крадуть людий або звірята?

152. Посеред яких обставин особливо небезпечно їх стрічати?

153. Які наслідки потягає удержуваннє з ними зносин, споживаннє з ними їди, одержуваннє дарунків?

154. Чи ті дарунки змінюють ся в річи менш або більш вартні?

155. Чи любов женщини ельфа погубна для її коханця?

156. Чи мущини поривали женщин-ельфів та женили ся з ними? на яких услівях завязували подружя? які були наслідки?

157. Чи ельфа можна змусити до служби чоловікови?

158. Чи баби помагають женщинам-ельфам при родженню дітий?

159. Чи люди віддають їм ще инші прислуги?

160. Чи живуть вони з людським родом на услівях сусідських зносин? чи люблені вони, чи їх боять ся?

161. Чи домовий дух одержує поживу? Під яким видом обявляє ся?

162. Як можна його позбути ся?

163. Чи є привязаний до якого дому? чи також до якоїсь родини, якій товаришить при перепроваджуванню?

164. Чи при буренню дому є звичай лишати нерушену часть для домового духа?

165. Чи думають, що домові духи або родинні страхи є духами померших предків?

166. Чи остерігають мешканців про смерть?

167. Чи деякі духи або ґенії*) товаришать яким особам?

168. Чи істнує віра в інкубів або суккубів?**)

169. Чи є се заповіддю смерти, як побачить ся чоловіка, цілком подібного до себе?

170. Під якими видами являють ся духи?

171. Чим заняті?

172. В яких часах або місцях?

173. З яких причин?

174. Чи їх чути, не видячи їх?

175. Чи нез'їдливі? що слідує, як їх побачить ся? чи уміють говорити? чи мусить ся до них вперед промовити, заки вони зможуть говорити? чи промовлюваннє до них небезпечне?

176. Як їх виклинаєть ся?

177. Де їх виганяєть ся?

178. Чи істнує віра в wampirів

---

*) Ґеній — в значінню ангел сторож, откуючий дух.

**) Incubus — латинське слово — мужеський демон, що у снї находить жінки для полових зносин, Succubus — демон женський. Віра в сї духи була загальна в середних віках; відтак сукуби і інкуби перемінили ся в так звану змору, (німецьке „Alp“).

се є, опирів, що висисають кров?

179. Чи істнують демони, що пожирають трупи?

180. Чи уникаєть ся деяких місць по смерку? як що так, то длячого?

181. Які має назви й якої є природи блудний огник ignis fatuus? Як його толкують?

182. Як пояснюють таємні голоси? та які є відносні забобони й вірування?

183. Чи істнує слід переказу про марево мисливого з псами?

184. Які наслідки того, що його побачить ся? Як можна їх оминути?

185. Чи істнує віра в народнього героя, що не вмер, що його можна часом бачити та що він колись поверне? (Довбуш).

186. Чи істнує віра в красне марево, що ходить по землї в деяких порах року?

187. Чи мари являють ся в виді звірят чи як инакше?

188. Чи істнують місцеві святі? чи вони є пола мужеського чи женського? Які про них перекази?

189. Чи істнують звичаї, привязані до їх каплиць або инших місць або річий, що до них відносять ся?

190. Які є подрібні практики, привязані до почитання місцевих святих?

191. Що є каплицею місцевого святого?

192. Чи місцевого святого з'обра-

жує неживий предмет? Чи з предмету є вирізблена постать і з якого матеріялу? Чи істнують предмети, звязані з вирізбленим святим?

193. Спиши перекази про діявола.

194. Спиши віруваня, що відносять ся до будинків, звязаних з діяволом.

195. Подай місцеві назви діявола.

196. Як звичайно виглядає? коли і де обявляєть ся чоловікови?

197. Чи уважають деякі звірята, птахи або рослини за посвячені діяволови? або названі після його?

198. Чи увіходить в людий або чи має їх в своїм посїданню?

199. Як можна його позбути ся або ошукати?

200. Чи можна його убити? або замінити в камінь?

201. Яку силу йому приписують?

202. Чи удержує зносини з карликами?

203. Чи є для його призначені осібні части ґрунту? Як називають ся?

204. Чи робить умови про людські душі?

205. Де пробуває?

206. Який був його початок? Чи усе був чортом?

127. Чи істнує переказ про те, що замінив ся в доброго духа?

VI.

Чарівництво.

Характеристичним рисом чарівництва є факт, що своє істнуваннє завдячує практикам особового чинника — чарівниці або чарівника; і так чарівництво є не тільки формою повірки, але до якогось степення родом культу. Нема чарівництва без чарівниці або чарівника. Много забобонних практик, виконуваних інколи чарівницями, при инших обставинах виконують селяни без помочи або співучасти чарівниці, але в такім случаю не мають назви чарівництва.

Чарівниця або чарівник — є се особа, що признає ся до звязи з божествами або демонами, в які люд вірить, що має часть їх питомої власти й знає тайни, при помочи яких може їх зневолити до ужиття тої власти відповідно до бажання.

Дикий і цивілїзований фолькльор надаєть ся може більше до порівнань в сїй части чим в якійнебудь иншій.

Де є чарівниці, там істнують звичайно також виклинані, замовлювачі, називані в Англії білими чарівниками, мудрцями і т. д. Часом сї люди так само викликують боязнь і так само уживають своєї власти на зле, як чарівниці самі.

Чарівник, маґік, ворожбит, знахор або якнебудь инакше названий, потре-

буе певного втаємненя, через те в дикій суспільности мусить перейти довгі пости і уживати наркотиків, через то лекше попадає в шал і галюцинації. Можна думати, що тілько в сім стані є здібний утримувати зносини з невидимим світом і предсказувати будуччину. Посеред диких народів чарівники осягають велику власть і часто трафляє ся, що дають почин політичним династіям.

Істнують докази на те, що чарівництво покликало до життя опір підбитої раси против власти побідоносної раси.

В Індії істнують деякі повірки, які подибуємо також в Анґлії, а як примір можна навести віру в здібність чарівниць стати при помочи якоїсь ростини невидимим, як також практика скривдити або задати смерть ворогови при помочи подібности.

В Оріссї чарівниці, що їх там є велике множество і називають ся Sanani мають силу опускати тіло й ходити в невидимім стані, але як що хтось зможе найти цвіт pan'a c. є перчаного довжина (Piper betle L.) і вложити його в праве ухо, той буде міг видіти чарівниці та розмовляти з ними безкарно. Однак pan ніколи не цвите, або радше чарівниці справляють, що цвіт усе є невидимий так, що трудно його найти. Се є подібне до віри анґлійського й українського селянина в силу цвіта папороти. Старий клясичний і середновічний забобон, що

можна навести смерть на ворога уліпленєм воскової фіґурки та повільним її стопленєм при огни з деякими церемоніями, істнує по нинішній день в Індії. Отсе приписаний спосіб: Зроби з воску фіґурку подібну до твого ворога, візьми її в ночи в праву руку, а в ліву четки, опісля спали подобє, заховуючи відповідні обряди, а ворог твій згине в протягу двох тижнів.

Що сї тай инші чарівницькі практики в Індії завдячують своє повстанє етнічним причинам, доказом сього те, що знаємо про автохтонні племена. Візьмім один примір Moondah'ів, а побачимо, що арийські племена, поселені в Chota Nagpore та в Singbhoom сильно вірять, що ті Moondah'и мають чарівницьку власть та що можуть зміняти ся в тигрів і инших хижих звірюк, в цїли пожиранння своїх ворогів тай що можуть в чарівницький спосіб забивати людий і звірят. Ті самі вірування, що панують між індийськими Ариями в відносинах до неарийських сусїдів, визнають европейські селяни в відносинах до чарівниць, які мають мати силу змінювати ся в заяців, оленїв, котів і вовків.

Хоч не старали ся ще списати історію чарівництва, здає ся правдивим, що можемо викрити два дуже важні елєменти в подробицях европейського культу: поперше, антаґонїзм між старими поганськими віруваннями, а вдираючими ся

новими, які принесли инші раси; подруге антаґонїзм поганства, чи то старших чи то вже слїдуючих рас, з христіянською релїґією. Антаґонїзм рас відбиваєть ся в антаґонїзмі релїґійних вірувань; ісповідники нової віри споглядають на прихильників старих вірувань із відразою й погордою, та мимо сього усе з боязнию.

Факт, що чарівницї уживали давних кремінних знарядів і кінців стріл, як оружя против особи, якій хотїли зробити шкоду, є одним з многих цікавих доказів, що їх практики можуть походити з передісторичних часів. Нову склонність і нові обяви мусїло дати старшим формам чарівництва введеннє христіянства. Воно промостило дорогу до перенесення многих поганських актів почитання на якусь спеціяльну клясу людий, як задержаннєм практик своїх поганських предків могли зискати вплив над легкодушними й забобонними. На старшім культї могло в сей спосіб защепити ся запереченнє многих позитивних вірувань нової релїґії.

Богато рисів історії чарівництва вказує на те, що якийсь подібний процес дав привід до незвичайної власти, якої довгий час уживали чарівницї в Европі. Се потверджує свідоме протиставленнє чинностий чарівницї чинностям священика, як нпр. обряд чорної служби божої в протиставленню до бі-

лої служби божої, шабас чарівниць в протиставленню до християнської неділї, почитаннє діявола в протиставленню до почитання Бога.

Се мабуть вистарчить до виказання становища, яке чарівництво занимає в народознавстві, як також, потреби студіовання відносних вірувань і звичаїв.

Дуже богато матеріялу до історії чарівництва в Европі находить ся в судових актах та родинних хронїках, помимо, що сей матеріял є помішаний з просторими й сухими подробицями, які для дослїдника не мають ніякої вартости. Те, що заслугує на увагу й має вартість для фолькльориста, то є визначні риси подрібних форм повірки, що містять ся, в кождім випадку, в кождій подробиці виконуваних обрядів; докладно подані слова, уживані при заклинаннях або молитві, як також усї случайні практики, що мають служити до викриття значіння процесу. Низше подані питання мають служити при розслїджуванню судових актів, як також збиранню устного матеріялу.

209. Треба подати назвище, вік, товариське становище, як також минувшину чарівниці або чарівника в кождім випадку.

210. Треба описати подрібно обряди, що їх виконує чарівниця. Чи чарівниця беручи ся за своє дїло, відбула якийсь вступний обряд?

211. Подай слова закляття, або віршованої формули, якої ужила чарівниця.

212. Де обряд відбуваєть ся? — на горбику? дома?

213. О котрій годині? Чи відбув ся потайком? Чи зроблено що для запевненя тайни?

214. Яких ростин або звірят уживало ся в якійнебудь части обряду?

215. Яких прирядів ужила чарівниця?

216. Чи чарівниця мала одїнє особливого крою? а як що так, то яке?

217. Чи ужило ся при обрядї огню і як?

218. Чи ужило ся при обрядї муркоту, співів або танців?

219. Яка була замірена цїль обряду?

220. Який мав бути наслїдок?

221. Чи чарівницї кажуть, що мають силу викликати бурі?

222. Чи чарівниця може перекинути ся тілько в одну звірину, чи в більше?

223. Які церемонії роблять, щоби змінити постать? Чи уживають якої словної формули?

224. Чи говорять, що одержали свою власть від діявола? або від демонів? Чи власть їх переходить з роду в рід?

225. Чи мають приязних духів? В якій постатї?

226. Опиши процес втаємненя в чарівництво.

227. Чи можуть переходити велику просторонь в короткім часї?

228. Чи уносять ся в повітрє? або в який спосіб подорожують?

229. Які домові знаряди лучить ся з ними?

230. Чи мають річні сходини? Де? Що думають о сім?

231. Чи приносять людям тайно шкоду?

232. Чи можна їх убити звичайним способом? А як що ні, то як їх можна убити?

233. Чи кажуть, що можуть вилїчити хоробу? Що роблять?

234. Яких средств уживаєть ся до викриття чарівниць?

235. Яких ростин уживають до лїкарських цїлий?

236. Чи помагають людям проти їх ворогів? і як?

237. Чи дістають нагороду за свої услуги? і яку? Чи в разї неповодженя їх переслїдують?

238. Чи дїлають поодиноко, чи в спілцї з иншими чарівницями?

239. Чи уживають якого рода танцю або також яких драматичних чинностий в заховуваних обрядах?

240. Чи предсказують будучність?

241. Які мають власти?

242. Чи мають які особливі тїлесні знаки? Чи є забезпечені проти болїв?

543. Чи все мають силу чарувати, чи тілько в перервах?

244. Чи священики, або взагалї духовники мають над ними яку власть?

245. В якій иншій спосіб можна знївечити їх власть?

246, Чи можуть стати невидимі, а відтак показуватись людям в значній віддалї?

247. Чи можуть приносити річи з далека?

248. Чи уважає ся чарівниці якоїсь місцевости за особливо могучі? А як що так, то чому?

249. Які власти виконують або які становища занимають у диких племен?

250. Чи належать до племени, серед якого сповняють обовязки?

251. Чи дїлають для цїлого племени, чи лише для деяких одиниць?

VII.

Лїкарська штука на селї.

Зовсїм не дивно, що хороби дають почин многим цїкавим віруванням, наколи здаєть ся, що медицина щойно за останнього поколїння зробила щось в роді поступу, рівнорядного до поступу инших галузий знання. Таємна зміна в тїлї, викликана якоюсь незвісною причиною, мусїла в умі первісного чоловіка бути вислїдом дїлання духового світа. Радикальні дослїди усїх явищ первісної народньої медицини вияснять нам богато умових цїх первісного чоловіка і то в такий спосіб, що будемо могли ужити вислїдів такого подрібного дослїду в цїли виясненя декотрих трудних питань загальнїйшої природи.

Предмет розпадаєть ся з сути річи на три части — хороба, лїкар і лїкарство.

Трудно є уложити питання, що відносять ся до сього предмету, бо практично, при збиранню, метод полягав би на питанню: „Що помагає на щикавку?“ „Чи звісне лїкарство на бородавки?“ „Хто знає лїкарство на чорну хоробу?“

252. Подати спис народнїх назв слабостий, уживаних селянами.

253. Що є причиною хороби? обиджений дух внутр, чи у внї тїла? Людський ворог? гнїв помершого? чи инші причини?

254. Які особи мають власть над хоробою? над кожньою, чи тільки над деякими?

255. Як добувають свою власть? дорогою дідичности? через якісь обставини при народинах? через власть над демонами слабости через посїданнє талїзманів? через довільну чинність? (як всїданнє на сорокатого коня, вихід залуж без зміни назвища, їдженя орлиного мяса і тд.)

256. Як уживаєть ся їх власти? н. пр. в тайнї? без заплати?

257. Які є ограничення їх власти? чи над деякими тілько хоробами? в деяких тілько часах? над хорими лише одного пола?

258. Чи усї хороби підпадають під лїченнє народу? Опиши лїченнє в кожнїм случаю.

259. Які форми викликань уживають ся?

260. Чи хороба переносить ся до инших тїл, живучих, неживучих, або померших?

261. Опиши способи симпатичного лїчення, н. пр. „мащенє збруї, а не рани“ як рана від збруї, перенесенє хороби на річ призначену на повільне знищеннє, ужиттє лїків подібної краски або вигляду: (цвіт рожі на болячку рожу).

262. Опиши способи лїчення за такою помічю, що вєть ся й волїчеть ся.

263. Які хороби лїчить ся купілю? відвідуваннєм святих місць? чарами або взиваннєм добродїйних духових єств?

264. Чи є в уживанню ношеннє талїзманів або амулєтів?

265. Чи до лїчення хоріб уживає ся перстенїв або инших круглих предметів?

266. Яких уживає ся мастий, які пєть ся любовні напитки або лїкарства?

267. Яких ростин уживає ся в народній медицинї? які їх знамена? Чи мають справдї лїкарські свійства?

268. Яких звірячих субстанцій уживаєть ся до лїчення?

269. Яких мінеральних субстанцій? (талїзманів з клейнодів або дорогих каменїв).

270. Як одержуєть ся лїкарське средство (materia medica)? з якими обрядами, в яких порах дня і року?

271. Як лїки приноровлюєть ся? н. пр. в яких порах дня або року? як часто?

272. Подай краску лїків.

273. Опиши ужиттє чисел в народній штуцї лїкарській.

274. Чи пора, часть року і т. д. має який вплив на хоробу або лїченнє?

275. Чи сонце, місяць або котранебудь з планет або врештї веселка має вплив на лїченнє хоріб?

276. Чи подібний вплив має пол, стан, особа?

277. Котрі лїчення можна уживати без знахора або знахорки?

278. Чи в цїли вилїченя звертають ся до місцевих святих? до божеств?

279. Чи уживає ся магічного письма? як що так, то в якій мові?

280. Чи деякі хороби уважаєть ся за знаки божеської прихильности або неприхильности?

281. Чи для вилїчення хоріб складають ся жертви?

282. Чи народня медицина уживає яких особливих інструментів?

283. Чи хорих доглядають або уникають? чи їх уміщують в осібних домах або лишають у себе?

284. Чи заховує ся обряди очищення при виздоровленню?

285. Чи менструацію (місячку) мають за хоробу?

286. Як обходять ся з невилїчимими? як що покидають, то серед яких обрядів?

287. Чи мають поняттє про природну причину смерти?

VIII.

Магія та вороженнє.

Від перших початків свідомости свойого буття люди уважали себе за окружених невидимими ворогами, такими, як хороба і смерть. Хотяй в наслїдок мимовільного анїмістичного понимання природи, яким визначав ся первісний чоловік, хоробу і смерть уважало ся за дїйсні єства або живі чинники, то

однак невидимі для ока не могли бути виразно побіджені оружєм, таким як ломаки або каміння. Майже одиноким ратунком, який оставар, були слова. Подібно як безборонна дитина говорить до когось, що її турбує, не більше, як „іди собі“ або „геть з очий, поганче!“ з мимовільним та відповідним жестом, так мабуть найвчаснійші слова, уживані до екзорцізмів, мусїли бути прості. З часом однак повстали менш або більш зложені магічні формули. Найвчаснійше ужиттє магії служило мабуть в цїли виклинання або вигоніовання злих духів, яких уважали за причину хоріб та нещасть всякого рода. Але при легкій зміні виразів, можна було чари вимірені проти демонів, ужити на людських ворогів з рівним виглядом на поводженє.

Значіннє сказаного слова, с. є. магічної формули, лежало в факті звертання її до додуманого духа, здібного до її зрозуміння й відповідного ділання. Через се також форми, яких уживаєть ся, є вельми відмінні, залежно від того, чи екзорцист уважає себе сильнійшим або слабшим від свойого противника. В сїм другім випадку взиває єство, що його вважає за сильнійше від свойого ворога, щоби йому помогло; може також присилувати переблагати загніваного ворога обіцянкою дарунків. Два нижше наведені закляття є сумері-

янські, найдені посеред клинових написів:

„Болїсна шкодо, могутня шкодо, шкодо, що не опускаєш чоловіка, демоне шкоди, що не відходиш собі, шкодо, що не даєш себе усунути, зла шкодо, нехай тебе дух неба заклене, нехай тебе дух землї заклене!“

— „Приготовляю обильно молоко з ясної кози й розпалюю вогонь. Кладу вуголь, спалю цїлу жертву. Я є чистою й білою лїбацією божества Еа, післанець Merodach'а. Нехай усї боги, що їх я візвав, справлять вогонь! Нехай Еа й Merodach нїколи не гнївають ся, хотяй бог і богиня загнївані“.

Як заклинач чув себе сильнїйшим від злого єства, то не щадив йому дїйсно многих нечемних прізвищ. То-ж згідно з сим фінські чари є повні лайки, а богато маґічних формул має ті самі цїхи. Інколи просте оповідженнє приключки з додатком того, чого екзорціст бажає в тій хвилї, відповідає цїли. Слїдуюче оповіданнє подибуєть ся часто в Cornwall, з меншою або більшою зміною в Kerry (Саксонїя), як також в многих анґлїйських повітах. Можна їх також читати в анґльосаксонській народній медицинї.

„Петро сидїв коло воріт Єрусалима. Приходить до нього Ісус і каже: „Петре, що тебе болить?“ А сей відповідає: „Господи, терплю дуже на біль зуба“.

Він говорить: „Стань, Петре, й ходи за мною.“ Зробив так — і біль зуба опустив його сейчас; то-ж і пішов за Ним в імя Отця і Сина і Духа святого“.

Слїдуюче оповіданнє є подібне. Є се фінське закляттє, яке треба виголосити над мастию, щоби стала помічна:

„Звізда спала з неба на заячий хребет. Заяць побіг до ріки. Звізда поточила ся до води. Качка ликнула звізду, що потім замінила ся в яйця, в девять родів масти, якою мастить ся рани й лїчить ся болячки“.

Старинні Єгиптяни привязували, а богато диких і некультурних народів привязує по нинїшнїй день магічне значіннє до **імен**. У перших знайомість імени бога або духа давала власть взивати його nolens volens. Через помішаннє обєктивізму з субєктивізмом; чоловік і його імя уважані були за замінні поняття; ушкодити одно значило обезсилити друге. Як ляпонська дитина захорує, зміняють їй імя. Те саме робить ся на Борнео, щоби ошукати злих духів, які її турбують. У фінських чарівників справою найбільшого значіння було знаннє уродин або початку хороби або злісного єства, бо без такого знання не можа їх відстрашити або відігнати до місця родження. — Знайомість імени або початку якогось єства, давало над нею власть. Богато чарівницьких формул зачинаєть ся словами „знаю твої

уродини (або початок) та твоє ціле виховаиє". Відтак слідує виголошеннє імен батька та матери, вкінци імя хороби або злісного єства, що її спричинило.

Однак магія не ограничуєть ся до слів. Розтягає ся вона на діла, що повстають з усяких вірувань, розповсюднених між некультурними людьми. Коли хто, як Китайці, вірить, що злі духи не люблять поганого запаху, то нема нічого простійшого, як витворити його в тій похвальній цїли. Магічну силу приписуєть ся амулєтам, закляттям, талїзманам, ґрі-ґрі (рід фетиша), лїчничим мішочкам і т. д., хоч вони часто не є нічим иншим, як скорупою, каміцнєм, пазуром або лахом. Найменш культурні народи носять їх, щоби відганяти злих духів, злі очи с. є. вроки, випадки, щоби принести щастє. Матери в Шотляндії лишають часом при дитинї отверту біблїю, щоби відігнати духів.

Вороженнє, с. є. спосіб відкривання будучих випадків мусить бути пізнїйшого походження, чим найвчаснїйші магічні формули, щоби відганяти злих духів, які наводять хороби або инші шкоди. Первісна людскість не много могла застановляти ся над завтрішнїм днем", а нїм витворило ся поняттє власности, не було потреби викривати злодія. Способи, уживані при вороженю, є дуже численні, а вислїди залежать тільки від припадку.

Будучність відкриває ся в снах; при помочи звірячих внутренностий, при помочи лету птахів, видження всяких звірят о щасливім або нещасливім характері, при помочи двобоїв, кидання в воду каменїв, вінцїв, розтопленого олова і т. д., щоби побачити, які повстануть филї, щоби спостеречи, чи потопають, чи підносять ся або які дивні форми прибирає вода; при помочи тягнення льосів, стріляння з луку, вправлювання в коловоротний рух кокосового горіха, бомка або ножа; при помочи кости лопатки, магічного бубна, сита або ключа і біблії, при помочи виривання з цвітів, причім повторюєть ся деякі слова; при помочи зросту або зісохнення дерева виключно в тій цїли посадженого; при помочи звізд ітд. ітд.

Отсе декотрі з питань, що на них збирач повинен одержати відповіди:

289. Чи уживаєть ся чарів до утихомирення вітру або моря, до усунення пошести між худобою або земними плодами, запевнення добрих жнив, взагалї до спровадження наслїдків, прихильних для чоловіка?

290. Яких уживає ся формул, щоби спровадити злого?

291. Чи уживає ся заговорювань або напитків, щоб викликати любов?

292. В яких часах або місцях?

293. Чи уживає ся чарів, щоби лїкарствам надати добрий наслїдок?

294. Чи уживаєть ся чарів, щоби викрити злих духів та запобічи їх відходови?

295. Чи уживаєть ся амулєтів, талїзманів, записаних кусників паперу, жестів і т. д. до відвернення або спровадження доброго? Коли так, то як? де?

296. Чи рисуєть ся ґеометричні фіґури до відвернення злого? Опиши їх.

297. Чи завішуєть ся на деревах черепи звірят, роги або инші річи до відвернення злого погляду або инших погубних впливів?

298. Яких способів уживаєть ся до виворожения будучпости? У які знаки вірять (omen, злий знак)?

299. Як ворожить ся, щоби відкрити копальнї або жерела.

300. Яким способом віднаходить ся злодїя або иншого злочинця?

301. Чи доля є уособлена?

302. Чи виголошуєть ся закляття над приладами, знарядами, річами, перед їх ужиттєм до вороження або инших цїлий?

303. Яких средств уживають злочинцї, щоб уникнути відкриття?

304. Чи уживають при чарах вужів?

305. Чи імена осіб підлягають чарам?

306. Чи кожний може уживати чарів, чи тілько кляса втаємнених? чи втаємнені татуують ся?

307. Опиши обряд втаємнювання.

308. Чи чарів уживає ся із сталим обрядом, чи він відповідно до обставин змінюєть ся? Опиши обряди.

IX.

Вірування, що відносять ся до будучого життя.

Лїтература сього предмету є величезна і ту мусить вистарчити для збирача поручённє, щоби прочитав роздїли про „анїмізм“ в епохальнім творі Tylor'a „Primitive Culture“ с. є. Первісна цивілїзація, як також, щоби переглянув роздїл про „світ духів“ в підручнику Антропольоґії того самого автора; бо там найде фільософічне виясненнє початку й зросту віри в душу і духові єства взагалї, як також в будуче життя.

Як в инших квестіях так і в сїй бачимо, що прості анальоґії кермували умом первісного чоловіка в його понятях про духів а заразом їх селитьби. Чоловік попадає в сон і снить якісь річи; пробудивши ся вірить, що те все дїяло ся дїйсно і тому вносить, що померші, які прийшли до нього, або до яких він пішов у своїх снах, живуть. Попадає в омлїннє або захват, що може тревати цїлї години, а навіть цїлї днї; або горячку дістає, що дїлає так добре на ум, як і на тїло, справлює візії сильнїйші

від тих які здоровий видить колинебудь; тіни його самого або окружаючих предметів йдуть за ним, або попереджають ся або скорочують в світлї; супокійна вода відбиває його постать, по горбах розходить ся гомін його слів — а сї всї явища дають початок вірі в друге я або в множество таких „я“, які щоденно находять ся на внї, то знов внутр чоловіка. Як чоловік спить, друге „я“ находить ся поза ним, не треба також тодї чоловіка будити, бо можна перешкодити тому „я“ в повороті. Так само то друге я може бути під властию знахора, що йому дає розкази, н. пр. в Полїнезії чарівник ловить душу того, що його обудив, до лапки. Та цікава лапка складає ся з перстенів, сплетених з кокосових волокон.

Ріжниця між сими явищами а смертю полягає тілько на тім, що коли перші є часові, переминають, то ся друга є тревала, а для ума первісного чоловіка — то ріжниця степення, а не сути. Друге „я“ опустило тїло і нїколи вже не верне, але істнує, бо являє ся в снах і галюцінаціях, як також відвідує своє давне місце замешкання або волочить ся довкола виставленого або похороненого тїла. Длятого також живі спішать зложити в жертві річи, що їх друге „я“ потребує або спішать робити дарунки, щоби перемолити духові єства, які виповнюють землю й воздух, а яких могутний

вплив на зло чи на добро росте в міру їх незнання.

Tylor каже, що „теорія душі є головною частию систему фільософії релігії, що лучить в одній неперерваній лінії умовою звязку, дикого ісповідника фетишів і цивілізованого християнина“, а рівно варварські як і цивілізовані мови свідчать про широку як сьвіт віру в нематеріяльну натуру другого „я“.

— „Душа є делікатнійша і красша, чим тіло, що має кости й мясо“ — каже стара середновічна поема п. з. „Докори совісти“. Майже загально дає ся душі назви, що походять від слів, які означують невловимі річи, як „віддих“ або „тінь“, а позаяк ідея мусить втілити ся, то душу представляє ся як копію тіла, що ділить з ним навіть слабости. Пан Everard im Thurn, що написав один з найвартнійших і найроскішнійших описів подорожи, каже в своїй книжці п. з. „Посеред Індіян Ґуяни“, що як Макуси завважають зникненнє малої людської постаті з зіниці ока помершого, то говорять. що його дух (або emmawari) зник у воздусі.

Попередні уваги відносять ся також до звірят і неживих предметів, позаяк вони оказують деякі явища, з яких чоловік виробив собі понятє про друге „я“. А ціла варварська фільософія роїть ся від доказів мнимої залежности і спільности життя чоловіка, звіряти й росли-

ни — доказів річий, спільних чоловікови та явищам природи, постійним або проминаючим.

Збирач мусить бути осторожний, бо предмет сам представляє много трудностий і несподіванок, а особливо мусить вистерігати ся, щоби не випроваджувати скоро внесень, заперечуючих істнуваннє подібної віри, тому що такий доказ може попросту полягати на хибнім розумованню, що має своє жерело не в самім факті, але в його звичайній дефініції. Як примір можуть нам послужити слідуючі суперечні твердження в свіжо виданім творі дра Карла Lumholz'а п. з. „Посеред Каннібалів“:

„Про найвисше добре єство не мають вони (Австралійці) жадного поняття, як також не вірять в посмертне життє“ (стр. 101).

„Факт, що туземці турбують ся тілами померших, опирає ся безсумнівно на їх боязни перед духами померших“ (стр. 277). —

В слідуючім зібранню питань слово „душа“ містить ся в скобках, тому що важкою річию є поданнє терміну, уживаного в даній місцевости, з рівночасним виясненнєм його етимольогії.

309. Що діє ся з чоловіком по смерти?

310. Чи робить ся що, щоби йому улекшити або обтяжити дорогу?

311. Які практики заховує ся при смерти?

312. Які їх причини?

313. Чи є в чоловіці щось, що при смерти опускає тіло?

314. Як називає ся?

315. До чого подібне?

316. Чи чоловік має того більше, як одно?

317. Чи то умирає із смертю чоловіка?

318. Куди йде, опустивши мертве тіло?

319. Що робить з собою?

320. Чи вертає коли небуть до давних місць?

321. Чи видять його коли?

322. Чи уживає ся способів, щоби його уникнути або побачити?

323. Чи приносить людям добро або зло?

234. Чи можна його приєднати і як?

325. Чи входить коли у инше тіло, людське або якенебудь?

326. Чи та сама доля стрічає по смерти (душу) доброго чоловіка, що й злого?

327. В який спосіб і хто становить про долю (душі)?

328. До якого місця удає ся (душа) доброго чоловіка, а до якого злого?

329. Чи добуток помершого гребають з ним разом?

330. А крім того що ховають? чи поживу, напиток, знаряди, оруже?

331. Длячого?

332. Чи нищить ся або розбиває ся декотрі з сих предметів або робить ся з ними що иншого при похороні і длячого?

333. Чи похоронює ся разом які звірята?

334. Чи люди, звязані з помершими, як свояки, невільники і т. д. поносять в часї похорону смерть, або чи палять їх на стосї?

335. Чи з'їдають померших і длячого?

336. Чи складають помершим на гробах жертви?

337. Чи почитають померших та в який спосіб?

338. Чи (душа) опускає коли тїло підчас життя, н. пр. у снї, зімлїнню або в хоробі?

339. Коли вертає? і як?

340. Чи заходить коли яка трудність у повороті? і яка?

341. Чи сплячий дїйсно робить то, що снить?

342. Як снить, що йде до померших або померші приходять до його, що дїєть ся?

343. Чи безпечно є будити сплячого?

344. Через що нї?

345. Чи можна видїти (душу) чоловіка, як він не спить?

346. Як толкує чоловік свій сон?

347. Чи тїнь опускає його коли?

348. Як вияснює своє відбиттє у воді?

349. Чи звірята і ростини мають (душі)?

350. До чого є подібні ті душі?

351. Що дїє ся з ними по смерти звіряти або рослини?

352. Чи річи що не умирають мають (душу)?

X.

Вірування й забобони взагалї.

Подїл принятий в попередних роздїлах не вичерпує цїлого множества вірувань і забобонів. Істнують несчислимі менші ґрупи повірок, які колись при загальнім збиранню примірів і близшім розборі вислїдів можуть оказати ся так само важними в науцї фолькльору як ті, що про них уже була мова. Нїколи не можна за часто пригадувати, що жадної галузи фолькльору не повинно ся занедбувати з тої причини, що та галузь нинї представляє мало значіння. В кілька лїт можуть появити ся нові відкриття, що піднесуть якийнебудь з сих відносно неважних ґруп до великого значіння. Систематичне збиранне поможе в сїй працї більше, чим щонебудь і треба сподївати ся, що ся ґрупа нашого предмету зверне на себе що найменше тіль-

ко уваги, що й тамті докладнійше опрацьовані.

Позаяк вірування переходять з роду в рід, хоч цивілїзація поступає, усвяченнє їх с. є. санкція, щоби ужити правного висказу, підлягає зміні. Можна догадувати ся, що посеред первісного народу наслїдком переступлення деяких приписів був би гнів бога, оказаний якимсь дїлом природи, як буря, велика посуха або якийсь обяв сили зі сторони духового світа. Між більше цивілїзованими людьми стара форма повірки може ще істнувати, хотяй привязана до неї кара може змінити ся. Найзагальнїйшою постаттю, в якій заховала ся доси санкція повірки, є щастє або нещастє в наслїдку певних чинностий. Люди є щасливі, виповнюючи деякі річи, нещасливі, виповнюючи инші річи; і в сїй ідеї щастя або нещастя переховує ся величезна скількість повірок далеко старших від форми, в якій до нас дійшли.

Розмноженнє старих форм повірок, привязаних до нових предметів, треба також в сїм розділї розважити. Перехід по під драбину уважає ся за нещасливий і трудно повірити, щоби то було що иншого, як дуже практичне новітне остереженнє про можливість упадку драбини на прохожого. Але забобон може бути о много старший. Случайної вказівки уділяє цікавий факт, що пльованнє через один із щеблїв драбини усуває лихо,

а слина є добре звісним предметом первісних забобонів як се порівнаємо із звичаєм декотрих африканських племен, що при деяких обставинах збирають галуззя дерев, опирають скісно об хати й переходять під ними, спльовуючи на них в часї походу, можливо, що маємо перед собою первісну форму новітного забобону, що відносить ся до драбини. На нинї є се тілько здогад; але в иншім випадку маємо доказ. В деяких околицях Англії є нещастєм уділити вогня з файки в навечерє Нового Року. Ту застосованнє до файки о много старшого забобону, забороняючого уділяти вогня з домового вогнища в часї одного дня року, є доказане серією перехідних фаз в тих особливих забобонах, які можна виказати в цїлости в фолькльорі.

Усї ріжні забобони, привязані до поодиноких родів людий, як н. пр. до жінок, близнят, погробців, семого сина, ідіотів і т. д., до особливих занять, як коваля або моряка; до ріжних частий людського тїла; до одїння й умебльовання; до дому і його частий; до особливих місць і предметів, випадків і дїл, що досї їх ще не визначили, мусять бути обняті сим роздїлом, а подані низше питання вказують радше ніж вичерпують всякі сфери, в яких можна шукати забобонних вірувань та записувати їх для будучого дослїдника.

(а) — Особливі роди осіб.

353. Які забобони вяжуть ся з працею жінок?

354. Яка праця мусить бути виконувана тілько мущинами, а яка тілько жінками?

355. Чи мущини уникають коли жінок? Серед яких обставин? Яка мнима причина? Які між ними відносини?

356. Чи жінки є коли виключені від яких занять або обрядів?

357. Чи приписують і які неудольности жінкам?

358. Чи забобони є привязані до вдовицтва?

359. Чи первородна дочка в родині є щастєм чи лихом?

359.* Чи дітий женського пола уважають за благословеннє чи за нещастє? чи забивають їх по уродженню?

360. Чи жінки мають свою власну мову?

361. Як обходять ся з близнятами, погробовцями, семими синами, варятами, ідіотами?

362. Чи деякі раси, як Жидів або Циганів, уважають за відмінні від решти мешканців?

363. Чи рудих, брунетів, зизооких, синьооких, каправих, однооких, кривих, глухих, німих, сліпих, оборучних манькутів (ambidexter с. є. вправний на обі руки), горбатих й віспуватих уважають

за щасливих або нещасливих, чи то для себе, чи для инших? Чи щастє змінює ся з полом?

364. Чи треба щось зробити або казати пускати кров собі або иншим?

365. Чи істнують чинности, що їх можна сповняти тілько в присутности свояків?

(б) -- Особливі ремесла або заняття.

366. Ремесла взагалї. — Чи одно ремесло або заняттє займає цїлковито деякі дїльницї міста або села, або якусь часть громади?

367. Чи живуть або дїлають спільно?

368. Чи мають відповідні для себе звичаї або забобони?

369. Чи женять ся між собою, а сторонять від инших?

370. Чи заняттє або ремесло переходить з батька на сина? Хто є святим патроном ремесла?

371. Чи яке ремесло є під клятьбою?

372. Чи оба поли управляють ремесло?

373. Чи відправляють якісь урочисті походи або обходять сьвята?

374. Моряки. — Чи уживаєть ся осібних предметів при будові човнів або кораблїв?

375. Чи є щасливі або нещасливі днї для початку будови, для спущення на воду або розвинення парусів човна або корабля?

376. Опиши свята при зачаттю скінченню й спущенню на воду човнів або кораблїв?

377. Чи можна провидїти кінець човнів або кораблїв на підставі якости приключення підчас будови або спускання на воду?

378. Чи деякі річи або особи приносять подорожі щастє або лихо?

379. Чи кладе ся що на човен або корабель, щоби спровадити щастє? Чи оказує ся сьому предметови поважаннє або почесть?

380. Чи моряки уживають талїзманів, щоб уникнути втоплення?

381. Чи татуують ся і які є звичайнїйші способи татуовання?

382. Чи татуованнє є фантазійне, чи копіоване одно з одного? чи кождий довільний має вибір власного взору татуовання?

383. Чи люди ґрупують ся в кляси відповідно до татуовання?

384. Чи мають традиції або забобони, получені з татуованнєм?

385. Чи є церемонія втаємнювання при входї у корабельну службу, при першім видженню моря, при першім виходї на реї?

386. Чи відбуває ся осібний обряд при причалюванню до берега? Чи моряки думають, що мають осібні привілеї (що до супружества) в часї побуту на суші?

387. Чи яка кляса моряків дізнає погорди або пошани?

388. Чи є леґенди про Літаючого Голєндра, про марева кораблів і т. д.?

389. Опиши обряди, що односять ся до смерти й похорону моряків на помості корабля або па суші? Куди йдуть душі моряків? Чи є властива відповідна пора, коли можуть умирати?

390. Опиши обряди при народженню дитини на морю?

391. Опиши обряди при переплаванню рівника, минанню деяких знаків на морю, морських ліхтарень і т. д.

392. Чи є забобони, що відносять ся до зьвірят на помості корабля, н. нр. щурів або котів? або що відносять ся до ловлї риб або китів?

393. Чи є щось особливого в сьвяточних або обрядових звичаях моряків або їх родин?

394. Які пісні є звісні морякам?

395. Рибалки. — Чи є осібні сьвяточні або обрядові звичаї рибалок, що відносять ся до морів та рік?

396. Опиши обряди, відправлювані на перший вид моря або ріки, при впливанню на біжучу воду, зачинанню ловлї, зловленню першої риби?

397. Опиши обряди й гри на березї моря ацо ріки.

398. Чи до моря або ріки звертає ся як до єства почитаного й поважаного?

399. Що говорить ся при присипуванню деяких річий піском або при поринанню дітий в море або ріку?

400. Опиши перекази про початок і життє деяких риб; про цікавих потворів; про риби, що їх ловити або що про їх спити є щастєм або лихом.

401. Чи уживає ся амулєтів або талїзманів, чарів або заговорювань, при ловленню усїх риб чи тільно деяких?

402. Чи є щасливі й нещасливі днї для ловлї риб, виїзду на ловлю і т. д.?

403. Чи при ловлї риб предсказують щастє з першої зловленої риби, з предметів, які бачило ся, з уживаних слів, перерваної мовчанки?

404. Чи потрібна мовчанка в часї ловлї? Длячого?

405. Чи деякі риби зловлені мече ся у море або в ріку? Чи до них що говорить ся?

406. Як риби живуть, парують ся, віддихають, длячого підносять ся на плесо, обертають ся на хребет?

407. Чи нурцї говорять що або роблять перед поринаннєм?

408. Чи говорить ся що або робить при соленню, вудженню, продаванню або купованню риб?

409. Чи є що особливого в будові або виглядї човна, сїтки, чачка, удки або линовки, що має спровадити щастє або лихо?

410. Чи уживаєть ся чарів або примов, щоби ловля була добра?

411. Що робить ся з кровю, внутренностями й очима з'їданих риб?

412. Чи ловля риб в деяких місцях грозить небезпекою від морських потворів, як морських паннів, сирен, морських мужів, трітонів і т. д.? Чи вільно видобути топельника з води?

413. Чи ратованнє потопаючого є безправне, або чи приносить лихо? Що думають про розбиттє човна?

414. Ковалї. — Чи приписують ковалеви особливу силу й власть помагання? Чи ковалї признають ся, що мають магічну силу?

415. Опиши звичаї або обряди, що їх заховують ковалї при працї. Спиши вірші, що їх співають або виголошують ковалї під час свят або товариських зборів.

416. Чи вогонь кузнї є святий? чи має осібну назву?

417. Чи ковальські вироби мають магічні прикмети?

418. Чи дає ся мечам, шаблям осібні назви? Чи кінську підкову уважають за талїзман?

419. Чи не оповідають, що в деяких місцях є останки давної кузнї?

420. Инші заняття. — Які звичаї або обряди заховують пастухи?

421. Чи ще инші заняття й заводи мають свої звичаї і які?

(в) — Части тїла.

422. З якою частию тїла вяжуть ся забобони?

423. Чи є щастєм або лихом мати знамена, як полумінь, перчик і т. д. на поодиноких частях тїла?

424. Що є причиною „матерних знамен“? Чи впливають на чию долю, або чи її означують?

425. Чи назви ріжних частий тїла мають ріжні роди?

426. Подай народнї назви частий тїла.

427. Чи череп голови є предметом почитання?

428. Опиши звичаї, що вяжуть ся з людським черепом.

429. Чи лопатки уживає ся до яких забобонних цїлий?

430. Що означує свербіннє стопи, руки, носа або вуха? кров із носа?

431. Що означує маньютєтє або оболївацтво?

432. Чи кости, нігтї, волоссє є предметами особливих звичаїв або забобонів? Чи робить ся що із случайно відкритими кістьми?

433. Чи плями на нігтях мають що значіннє? Чи є що особливого в уживаню великого пальця?

434. Чи вкушеннє себе в язик або зломаннє зуба має яке значіннє?

435. Чи вродити ся з зубами є щастєм, чи противно?

(г) — Одїннє й меблї.

436. Чи одїваннє уважаєть ся за особливий обряд?

437. Чи є часть одїння, шо з нею чоловік нїколи не розстаєть ся?

438. Чи нарід любить пояси, пояски, опаски, чи їх цїнить, або чи противно — не любить їх? Чи вяже ся який забобон з розвязаннєм пояска?

439. Чи вяжуть ся які звичаї або забобони з обувою або накриттєм голови?

440. Чи узли, стяжки або крайки є предметом забобонів або звичаїв?

441. При яких обставинах носить ся вінки і в якій цїли?

442. Чи перстенї мають в собі маґічний вплив? в яких обставинах?

443. Чи уживаєть ся в маґії яких не-будь частий одежі?

444. Чи лучать ся з шпильками забобонні звичаї або вірування?

445. Чи вяжуть ся забобони з яким не-будь уставленнєм річий?

446. Котрі части родинного умебльовання особливо цїнить ся?

447. Чи в разї вогню ратуєть ся перед усїм якийсь знаряд?

448. Чи переходить яка не-будь часть умебльовання в спадщинї на дїтий мужеського пола, а инші річи на дїтий женського пола?

449. Чи зеркало є предметом забобона? Чи є нещастєм приглядати ся в зеркалї?

450. Чи має то яке значіннє, як домові предмети, меблї тріщать?

(г) — Дім.

451. Чи посїданнє дому потягає за собою право до землї? чи таке право можна одержати через розпаленнє вогню в пустім місци, а коли так, то з якими обрядами?

452. Чи уважаєть ся які части дому за святі?

453. Чи поріг є предметом якого обряду? Чи прикрашуєть ся його вінками чи стереже його підкова або інший предмет?

454. Чи виконуєть ся які обряди при домовім вогнищу? чи уживає ся золи або попелу до вороження? чи утримуєть ся вогонь через цїлий протяг часу або період?

455. Чи домове вогнище є оселею якого духа?

456. Чи зле є давати чужим вогонь із в огнища? все чи коли?

457. Чи можна бачити у в огнї, річи та й що значать вони? Чи добачують який знак в способі, в який вогонь палить ся?

458. Чи верх дому, камяниця, є предметом якого забобона або звичаю?

459. Чи зле є видіти річи крізь скляні вікна? які річи? і коли?

460. Чи товаришать обряди початкови будови або заосмотренню дому в річи?

461. Чи істнує обряд при опусканню або першім заниманню дому?

462. Чи ставлять опір збуренню якої небудь части дому? чи зле є бурити дім — хиба, що лишить ся незайману часть?

(д) — Особливі місця або річи.

463. Чи які місця є щасливі або нещасливі та чи тому буваєть ся на них або чи їх уникаєть ся? Подай народні назви таких місць.

464. Чи камені, могили або камяні колеса будять острах? Чи є обряди, виконувані в звязку з ними?

465. Чи з цвинтаром при церкві вяжеть ся який зябобон або обряд?

466. Чи є забобони, що вяжуть ся з дзвонами, начиннєм або иншими церковними річами?

467. Який істнує забобон що-до металів, міди, зелїза, цини, срібла, золота?

468. Чи робить ся прилади з котрого з сих металів на які цїли? чи є металї табуовані (с. є виключені від деяких цїлий)?

469. Чи є приряди або знаряди, роблені з каменя, хоч металь був би лїпший до ужитку?

470. Чи уживає ся якої осібної книжки, як н. пр. біблії, до магічних або забобонних цілий?

471. Які споживні артикули є предметом забобонних чинностий?

472. Чи робить ся пляцки особливих видів до деяких цілий? чи кождий домівник мусить брати участь у робленню таких пляцків?

473. Чи благословить ся їду? чи є роди їди, що їх не треба споживати?

474. Чи робленню масла товаришить який обряд?

475. Чи заходить яка виїмкова обставина, коли можна їсти заказані овочі?

476. Що треба зробити, коли розсиплеть ся сіль? Чи повинно ся иншим подавати сіль?

477. Чи є який обряд, привязаний до капусти?

478. Чи зелізні цвяхи є предметами забобонних вірувань або звичаїв?

479. Чи істнує віра, що слина має осібну силу наводити щисте або лихо?

480. Чи істнує забобон, що вязав ся би з драбинами або сходами?

481. Яка є причина віддмону (еха) і для чого чує ся його тілько в деяких місцях?

482. Котрі числа є щасливі, а котрі нещасливі?

483. Котрі краски, звуки, запахи є щасливі, а котрі нещасливі?

(е)—Особливійші приключення.

484. Чи уважає ся деякі днї в тижнї або місяцї за щасливі або нещасливі до розпочинання в них роботи?

485. Чи є щастє родити ся в якімсь означенім дни?

486. Чи є щасливо або нещасливо зачинати важні працї під час нову або повнї місяця?

487. Коли менше-більше зачинають ся пори року? які події в природї лучать ся з ними? (розцвіт кущів, вандрівка птахів).

488. Чи пора року буде дощлива, як дощ падає в певних днях?

489. В котрих днях старають ся дївчата довідати щось про своїх будучих мужів при помочи магічних середників?

490. Що треба робити, як блискає?

491. Що означає погоду слїдуючого дня?

492. Як можна довідати ся, яка погода переважати ме під час якоїсь пори року?

493. Чи пчиханнє або зїваннє є ознакою щастя або лиха? Що робить ся під час того?

494. Чи істнує опір проти знимання з когось подібности, портрету?

(є) — Особливійші чинности.

495. Чи є се добрий знак, як хто потикнеть ся?

496. Чи повинно ся входити до хати лївою або правою ногою?

497. Чи повинно ся дотикати всїх стовпів, коло яких переходить ся? Чи опустивши один, повинно ся до його вернути?

498. Чи повинно ся ставати на серединї; чи на краю вулиці?

499. Чи йдучи треба держати ся близько стїни або плота? Чи треба йти під драбинами або звисаючими скелями?

500. Котрою ногою повинно ся зачинати бічи?

501. Що означає великий палець між вказуючим пальцем а середним („фіґа“)? Чи годить ся то робити лївою рукою?

502. Що означає вказуваннє великим лївим пальцем через рамя?

503. Яку працю є зле робиту внутр дому?

504. Яких уживає ся чарів, талїзманів або обрядів, щоби мати поводженнє в варенню пива, печенню, робленню масла?

505. Чи можна ворожити з поводження в варенню пива, печенню, робленню масла, у варенню, пранню, прядениї і т. д.?

506. Які домові заняття є табуовані (с. є заборонені) в деяких порах року?

507. Які працї є нещасливі? (як колисаннє пустої колиски, перенесеннє через дім лопати або иншого знаряду

на рамени, вертаннє по розпочаттю подорожі і т. д.).

508. Які є щасливі або нещасливі початки?

XI.

Святочні звичаї.

Деякі дні та пори року були й є призначувані на свята в усіх частях світа. Весна й осінь з усім тим, що в рільничім чи в пастирськім розвитку людськости для чоловіка представляють важного, достарчають достаточних нагод до обходження свят, під час коли літо й зима — ті періоди примусової бездільности, дають знов час і нагоду обходити свята. В міру поступу суспільства в розвитку з низшого рівня культури, стисло означені річниці, що означають важнійші пригоди в історії кляну, племени або народу, дають знов з сути річи нагоду обходити свята. З бігом часу число таких нагод зростає, в наслідок чого стають памяткові свята численнійші, так, що обходить ся їх майже під час всіх пір року.

Свята заводить ся в цїли складання жертв або молення, в цїли дякування й радости, в цїли заховування святих обрядів і приписів у признанню деяких вимог Бога, що їх припускаєть ся. Здаєть ся, що се річ доволї ясна, що ритуал

Усіх первісних релігій не належить до одиниць, але до громад і звідси свята є словами чуття кляну, покоління або народу з приводу якогось важного випадку в їхній історії. При розслідженню історії великих свяг західнього світа, находимо, що вони похлонули в себе богато старих племінних або клянових свят первісних европейських рас, лучачи з ними вираз чуття первісної церкви, звязаного з пригодами християнського календаря. На Великдень, а ще більше на Різдво, обходить ся звичаї й обряди, що сягають ще передхристіянських часів Важною є річию записати, чи ті звичаї й обряди є церковними святами чи товариськими. В декотрих місцях бачимо звичай, заховуваний стисло Церквою як часть великодного або різдвяного свята, що деінде має значіннє лиш народнього традиційного звичаю. Коли звернемо ся до декотрих народів східної Европи, то найдемо ті традицийні народні звичаї заходу, принесені до хати селянина, де батько виступає в майже незміненій формі як домовий піп первісної арійської релігії. Маючи перед собою оттакі показі, можемо вислідити одну з головних ціх фолькльору, іменно, чи походить з історичних жерел, таких н. пр. як Церква, чи радше із жерел передісторичних, таких, як первісна релігія Арійці в.

Безсумнівно Церква чи-то звичайними актами протекції або терпимости.

чи-то більше успішними актами заохоти й усвячення або в кінці дійсним втіленнєм у свій обряд, задержала много традицийних обрядів давних часів, що дійсно дуже мало мають звязку з церквою, коли зачепимо о початок інституції. То змушує до вельми дрібничкового розслїджування місцевих обрядів Церкви — обрядів властивих для певної місцевости, а не спільних цїлому народови; то-ж усякі причинки мають дуже велике значіннє. Церковний фолькльор обнимає широке поле досліджувань, але найбільш знаменні приміри найдуть ся в звичаях, обрядах і символїзмі всяких свят.

509. Котрі свята є головні, а котрі підрядні?

510. Які є назви свят і в якій порі року припадають?

511. Хто їх обходить? Чи є ограничені до якого пола?

512. Хто їх розпочинає (інавгурує) або уряджує (орґанїзує)?

513. Де їх обходить ся? в домах? на горбах?

514. Чи низші верстви народу або низші сфери беруть значну у них участь?

515. Виясни загальну віру в значіннє кождого свята.

516. Опиши обряди й звичаї кождого свята.

517. Чи в тих святах бере участь духовенство? і яка його участь?

518. Чи то свято є релїгійне або товариське?

519. Яка праця є під час свята заборонена?

520. Які справи приправляєть ся на бенкет? чи приготовлюєть ся осібні мяса або тїста?

521. Чи з святом лучить ся яка особлива форма жертви?

522. Чи часть пира лишаєть ся для духових єств?

523. Яку участь у бенкетї беруть домові звірята?

524. Чи носить ся вінки? чи цвіти або ростини на вінки збираєть ся з якимось обрядом?

525. Чи палить ся вогнї? Де і з якими обрядками?

526. Чи відбувають ся осібні танцї, забави, походи, пантоміни, маскаради й процесії?

527. Чи молоді мущини виряджують збитки молодим женщинам або противно?

528. Запиши слова співаних пісень.

529. Чи за центри урочистостий служать дерева або стовпи? з якими церемонїями затикають їх?

530. Чи ставляє ся буди, шаласи або страґани?

531. Чи доми, а перед усім входи прикрашуєть ся особливими ростинами або галузями дерев? Звідкіля бере ся їх? Як довго трівають ті прикраси? і що з ними роблять по здіймленню?

532. Чи прикрашує ся церкви (або каплиці) в подібний спосіб?

533. Чи відвідує ся каплиці або инші святі місця? з якими церемоніями?

534. Чи заховує ся які обряди, получені з кропленнєм водою?

535. Чи відвідує ся або прикрашує керниці або одну вибрану керницю?

536. Де відбувають ся публичні збори? Чи то місце остає незаняте через решту року?

537. Чи збори дають нагоду залагодити якусь справу — н. пр. ярмарок?

538. Як довго тріває святочний час?

539. Чи бідні ходять на кілька днів перед святом, просячи о матеріял до бенкетів або вогнів і т. д. зі співами або римами?

540. Коли зачинає ся звичайно у народу новий рік?

541. Як витає ся новий рік?

542. Чи дає ся дарунки на новий рік?

543. Чи запалює ся на-ново вогонь з днем нового року в незвичайний спосіб або із особливим обрядом? Чи вільно давати з дому вогонь або світло?

544. Чи вільно видавати воду з дому в день нового року?

545. Чи вяже ся який забобон з першою особою, яку стріне ся в день нового року?

546. Які святі або які шановані

річи зазнають особливої почести в день нового року?

547. Чи з днем нового року лучать ся рільничі звичаї?

548. Чи істнує щось в роді „Prima Aprilis“? Опиши сей день.

549. Чи подружя завязують ся під час весняних свят?

550. Чи істнує звичай тягнення льосів для залюблених? і чи вислїдом є подружє?

551. Чи мешканцї кількох сїл сходять ся разом на весняних святах, щоби вибрати чоловіків і жінок?

552. Чи подружє сього рода тріває цїле життє, чи тілько до повороту свята в слїдуючім роцї?

553. Опиши обряди, що товаришать сим слюбним умовам.

554. Чи віддають ся люди в часї весняних свят крайній розпустї і чи вона дозволена?

555. Яке свято обходить ся в часї засївів?

556. Чи лучить ся яке свято з вчасною появою цвітів?

557. Чи плете ся вінки? До чого їх уживаєть ся?

558. Чи запалює ся вогнї та які обряди сповнює ся при сїм?

559. Чи уряджує ся танцї разом з вогнями?

560. Чим розпалює ся вогнї та який матеріял головно спалює ся?

561. Чи є які свята, злучені з метеорольоґічними явищами великою посухою, дощливою порою?

562. Які свята обходить ся під час жнив? Опиши їх докладно.

563. Які свята обходять всякі ремесла або заклади?

564. Чи конець року святкуєть ся в який спосіб? Опиши докладно.

565. Чи позваляє ся згаснути вогневи старого року, чи може удержує ся його аж до нового року?

566. Чи є які вогневі обряди під час свята старого року?

XII.

Обрядові звичаї.

Ріжниця між святочними звичаями, а обрядовими є в самій сути. Перші громадять ся коло пригод з життя чоловіка, представлюваного клянами, племенем, народом або всесвітом, відповідно до степення цивілїзації, який осягнули перестерігаючі звичаїв. Так свята обходжувані на честь стисло місцевих святих в европейських краях (Валїя або Ірляндія) є суспільними пережитками племени або кляну; але свята на честь спільних християнських святих, як також усїх висших релїґій, лучать ся з подіями, що відносять ся до цїлого людського роду. А обрядові звичаї громадять ся

коло приключень з життя одиниці, як уродини, подружє й смерть. Се є типові факти, тому, що є спільні усім людям.

Легко поняти, що сї три приключення згромадили довкола себе, чи то в дикім, чи в цивілїзованім суспільстві, велику скількість чинностий, яких значіннє відбиваєть ся в релїгійних поняттях і віруваннях народу. Але на многих щеблях суспільства істнують иньші так само важні обрядові чинности — уповнолїтненнє мущини або женщини, одержуваннє повних племінних або горожанських прав, одержаннє уряду в духовенстві або начальної власти племени чи народу, стріча прихильно успособлених племен, колотнеча ворожих племен — кажучи коротко, всї важні факти в тягу людського життя викликують обрядові практики.

Сей просторий збір обрядових звичаїв має важне й визначне значіннє з причини властивого собі символїзму. Символїзм обрядів є менше або більше виразний у відносинах до степення суспільного розвитку, осягненого народом, що задержує обряд. Коли мова є менше здібна до висказання всего, що чоловік бажає висказати, то символїзм акциї занимає місце мови і в сей спосіб обрядові практики дикарів або варварських народів мають велике значіннє, а його зумінне такої їх ваги, як її нарід розуміє, представляє для фолькльориста

перворядну вартість. Mc. Lennon написав на підставі символічного значіння звичаю поривання любки один з найважнійших розділів суспільної історії первісного чоловіка; славний сей примір є незрівнаним оказом того, що можна скористати із стислого та наукового розслідження символізму обрядових звичаїв. Часто, як обряд стратив своє значіннє для народа в досліджуваному розвитку, укрите значіннє треба викрити при помочи символізму.

567. Які звичаї перестерігаєть ся при народжуванню дітий?

568. Чи мати по уродженню дитини остає в домі мужа, чи йде деінде — н. пр. з поворотом до дому своєї матери?

569. Чи уважає ся за лихо для дитини, як уродить ся в домі батька? або поза домом батька?

570. Чи відокремлюєть ся матір? Чи поміщує ся її в окремім домі? Хто ї доглядає?

571. Чи муж піддає себе якому обрядови?

572. Чи здогадуєть ся, що муж переходить породові болі?

573. Чи муж і жена уникають якої страви на час тяжи? Чи перестерігають деякі правила дієти перед народженнєм [illegible] обоє родителі, чи тільки одно [illegible]

574. Які обряди виконує муж і жена перед родженнєм дитини? а які по [illegible]?

575. Чи мати виконує який обряд, заки верне знов до суспільности?

576. Чи ті самі звичаї відносять ся до дітий мужеського й женського пола?

577. Коли ріжнять ся, то опиши докладно, на чім полягає ріжниця.

577*. Чи діти улягають спеціяльно впливови злих духів, заки одержать імена?

578. Коли дає ся їм імена? Хто се робить — батько чи мати? свояки батька чи матери?

579. Опиши обряди, заховувані при даванню імен.

580. Чи домовий вогонь є в звязку із обрядом даванія імени? як?

581. Чи задержало ся дітевбійство?

582. Чи істнує сталий звичай забивати нервородного? або дитини, зродженої на останку?

583. Чи становище батька змінює ся зараз по родженню сина? Чи віддає тоді свій уряд або власність?

584. Чи син має більше значіння, чим батько?

585. Чи практикує ся приспособлюваннє (адоптованнє)? З якими обрядами?

586. Хто може приспособлювати (адоптувати)?; і хто може бути приспособлений (адоптований)?

587. Чи права приспособлених дітий є рівні правам дітий природних?

588. Опиши докладно обряди при залицянню (сватах) і супружестві.

589. Чи істнує осібний обряд заручин?

590. Чи жінку береть ся з сусїдного роду або села, чи з роду мужа або його села?

591. Чи є нещастєм женити ся із особою того самого прізвища?

592. Чи є більше, як один рід супружества?

593. Чи муж має більше, як одну жінку? Коли так, то чи є степенї між жінками? Чи жінки мешкають разом, чи окремо?

594. Чи жінка має більше, чим одного мужа? Коли так, то чи се братя, чи зовсїм собі чужі?

595. Чи муж іде до дому жінки, чи противно жінка до дому мужа?

596. Чи муж пориває любку?

597. Чи істнує обряд, який вказував би, що муж давнїйше поривав любку?

598. Чи купує ся жінки? Чи одержуєсь віно з жінкою?

599. Чи є який слюбний обряд, получений з домовим огнищем?

600. Чи молодий або молода підлягають приготовним обрядам? Чи носять осібну одежу?

601. Які є зносини мущини з тещою? із тестем? з братами жінки? з її сестрами?

602. Які є зносини жінки із матїрю мужа? батьком? братами? сестрами?

603. Чи не вільно дивитись на сих свояків або споминати їх імен?

604. Які є відносини жінки до иньших членів роду зі сторони мужа?

605. Чи чужоложство (перелюбство) є злочином? Чи його прощаєть ся, чи караєсь? Який обряд треба виконати, щоб дістати прощеннє?

606. Чи думають, що чеснота є потрібна для женщини, яка має вийти замуж? або противно?

607. Чи чоловіки позичають своїх жінок своїм співплемінникам? мущинам з чужого племени? гостям? визначним гостям?

608. Як думають про куртизанів?

609. Як одержуєть ся розвід? Серед яких обставин? Чи є народня форма розводу, не признана правом?

610. Чи вдови виходять в друге замуж? за кого?

611. А коли нї, то що з ними дієть ся? Які їх зносини з родом мужа?

612. Чи складаєть ся жертви із вдів на гробі чоловіків?

613. Чи задержують яку часть власности мужа?

614. Чи вдови є визначеними або нанятими опікунками своїх дітий?

615. Чи запрошуєть ся цілий рід або село на слюбне сьвято?

616. Чи дає ся молодим дарунки?

617. Який бенкет відбуваєть ся? як довго тревае?

618. Чи любка має лице заслонене? який при тім відбуваєть ся обряд?

619. Де відбуваєть ся слюбний обряд? Хто його виконує — священик, вожд чи батько?

620. Який обряд товаришить бранню любки до дому мужа?

621. Чи є обставини, при яких чоловіки міняють своїх жінок?

622. Чи священик або начальник одержує перші згляди любки?

623. Опиши докладно обряди при смерти й похороні.

624. Як позбуваєть ся трупа? чи його пильнуєть ся від смерти до похорону?

625. Чи гроби є святі?

626. Чи похорон має обряд, получений з домовим огнищем?

627. Хто бере участь в похороннім обряді?

628. Які жертви робить ся при похоронах? або які заховуєсь звичаї, що символїзують жертву?

629. Чи танцї становлять часть обряду? чи відбувають ся бенкети? чи з'їдає ся особливі страви?

630. Опиши докладко звичаї вводжування в вік мущини, в вік женщини.

631. Опиши ріжницю становища між введеними а невведеними.

632. Перед якою частию суспільства держить ся в тайнї обряди вводжування?

633. Де їх виповняєть ся?

634. Чи уважає ся їх за релїгійні чи світські?

635. Хто бере в них участь?

636. Як довго тревають і чи є для них визначена осібна пора року? Чи кандидати є виключені від того, щоби виділи вогонь або сонце і на як довго?

637. Чи товаришить їм якась форма танцю?

638. Чи є вони межи-племінні? або чи належать стисло до якоїсь части племени? села або кляну?

639. Чи уживає ся при таких обставинах якого особливого звичаю?

640. Чи татують ся в тих случаях?

641. Чи татуованнє ограничаєть ся до одного пола?

642. Чи виконуєть ся яку фізичну операцію на тїлї введеного?

643. Чи введена особа надїває відтак инші роди одїння або відзнаки?

644. Чи мусить бути втаємничений кождий член племени, без ріжниці? або чи зістають ся якісь виїмки?

645. Які звичаї заховуєть ся в старости?

646. Чи батько віддає сивови свою власність або свій степень? Який відбуваєть ся тодї обряд?

647. Опиши докладно свято інавгурації короля, начальника або священика.

648. Чи істнує окремий клян, племя або родина, що дають кандидатови королївську або начальну гідність?

649. Де відбувають ся такі обряди?

650. Хто бере в них участь? і як на них запрошує ся?

651. Чи їх уважає ся за святі або світські?

652. Опиши обряд, що товаришить обняттю власности в посїданнє.

653. Опиши докладно способи витання помежи свояками, співплемінниками, чужими гостями.

654. Опиши обряди, що товаришать виповідженню війни або проголошенню мира.

655. Опиши чинности позіставших дома, як вояки вийшли до бою.

656. Серед яких обрядів стає угода (контракт) обовязуюча?

657. Які обряди заховуєть ся в судових трибуналах?

658. Серед яких обрядів слїдує виняттє злочинця з під права? Покараннє його смертію?

659. Чи відбувають ся б о ж і с у д и й серед яких обрядів?

660. Чи при вимінї або продажі товарів заховуєть ся які обряди?

661. Опиши обряди, потрібні до уконституовання засїдання зборів,

XIII.

З а б а в и.

Запримічено вчасно при перших антропольогічних дослїдах, що много

навчаючих відомостий можна було осягнути порівнуючою студією забав. Гірські племена Індії знають богато забав в пилку, як і иньших забав, що є також втіхою дітий в Европі. Фратрії первісної Греції як також північно-американських Індіян, суперничили в забаві званій „football“ або в тягненню линви так само, як суперничили в поважнійших боротьбах; і ріжноманітні місцеві перегони в „football“ між дільницями міста або частями села, що доховали ся майже до останніх часів в Великій Британії, можна спровадити до потрібного жерела, передовсім коли перегонами проводять міські урядники, а борючі ся сторони мають свої традицийні краски, традицийні оклики, як також традицийні способи святковання побіди.

Один рід забав, каже Tylor, є всюди самодільний (спонтанічний), а саме той, в якім діти наслїцують спосіб життя, що його прийдеть ся їм вести з часом з дійсности. На цілім світі, де будь подорожники завважали сю сторону життя дикарів, показало ся, що діти роблять в мініятурі те, що старші роблять на правду. Межи дикарями, що беруть свої жінки насильством сусідних племен, бавлять ся діти в пориваннє жінок, і через те набирають більшого значіння забави, звісні англійським дітям, у яких відбуваєть ся пірваннє „любки“, виска-

зане звичайно при помочи комічних римів. Дикі діти бавлять ся мабуть також у розпалюваннє вогня при помочі кусників дерева. В кождім разї швайцарські діти в наших часах роблять те саме, а забава мусїла задержати ся з первісних часів.

Танцї є дуже важним дїлом забав. У диких і варварських народів танець є дїйсною частию обрядових інституцій, так як і розривкою, а особливі форми, в яких танцї задержали ся, вимагають старанної уваги. Богато танцїв є наслїдуваннєм життя зьвірят або представляють символїчно традицийний ритуал найпервіснїйшого характеру. Там, де задержали ся, нинї яко сїльський звичай як н. пр. в Helston, в Cornwall, — були первісно чимсь більше, як забавами, хотяй тепер уважаєть ся їх за такі.

Кімнатні забави також дуже навчаючі. Ріжнородні форми, в яких повторюєть ся вичислюваннє римів, є вельми численні та не брак доказу, що в тих давних римах, хоч видають ся недоладні, задержали ся давні методи числення, заки десяткова система перейшла із школи в нарід. Всякі забави, що були в ужиттю перед тим, заки люди повидумували забави для згайновання часу, мають велике значіннє для фолькльориста; і тут так, як і в иньших галуззях нашої науки, нїколи не знаємо, коли в найменьшій

дрібниці можемо найти ключ до важного історичнього питання.

662. Подай народні назви всїх забав, ігор, забавок.

663. Де відбувають ся публичні забави і хто бере в них участь? Одно село чи громада, дві або більше?

664. Хто надзирає над забавами?

665. Чи урядова власть бере участь в інавґурації забав або підчас цїлого їх перебігу?

666. Чи є забобони, що вяжуть ся з забавами?

667. Які відбувають ся танцї та при яких нагодах?

668. Опиши забави, уживані мущинами, женщинами, хлопцями й дївчатами.

669. Опищи забави в пилку й забави із шнурком.

670. Опиши вирові, крутні забави.

671. Опиши забави із шнурком або линвою.

672. Опищи гри в карти або газардовні.

673. Опиши забави, що в них суперничать части села або громади.

674. Опиши всї дїточі забави.

675. Чи звірята беруть участь в яких забавах?

676. Якого оружа уживяєть ся в забавах, мінїятурового або иньшого?

677. Яких иньших предметів уживає ся в забаві?

678. Які чинности наслїдують забави?

679. Запиши слова пісень або римованих формул, уживаних в забавах.

XIV.

Місцеві звичаї.

Де тілько пізнали звичаї, що повстали в якійсь означеній місцевости, чи то буде часть цивілїзованої громади, як сільські округи Анґлії або міста й села на суші, або посеред диких народів, насуваєть ся здогад, що вони взяли початок в історії або віруваннях місцевости, якого варто доходити.

Проте дослїдник, чи то замешкуючий дану місцевість, чи лиш случайний гість або вкінци заводовий вчений антропольоґ, що впаде на докази місцевих звичаїв, повинен старанно записати їх суть, обсяг, в якім задержують ся традиції, що відносять ся до їх старинности і здогаданого початку. В кождім випадку назвище й околиця (парохія й повіт), в якій заховувано або заховуєть ся звичай, повинні бути записані, при чім важною річию є замітка, чи звичай істнує, чи вже вийшов з ужиття.

Богато місцевих звичаїв відносить ся до випадків життя одиниці. Народини, хрестини або обрізаннє, повнолїтність, заручини, супружество, вагітність,

порід, вдівство і смерть — лучать ся часто з обрядами, питомими, властивими якійсь місцевости і становлячими часть його фолькльору, яко переказані традицією з далекої епохи та яко близько посвоячені зі способом думання, який переважав між якимось народом.

Иньші випадки, що стисло впливають на приватне життє, є предметом окремих місцевих звичаїв, як н. пр. держава землї або обняттє посїлости.

Рільничі звичаї становлять майже галузь саму в собі і мають особливе значіннє в розслїджуванню первісного життя народу. В многих околицях північної й полудневої Німеччини звязують останнїй снопок в вилї зьвіряти або прикрашують деревляним зображеннєм зьвіряти. В усяких сторонах є то свиня, вовк, цап, когут, заяць або корова, а залежно від того носить останнїй снопок назву житньої свинї, соломянного когута, вовка, заяця і т. п. Деколи завязуєть ся в останню вязку конопель живу ропуху. В иньших місцях, що тягнуть ся від Шкоції та Англії через цїлу Німеччину аж до славянських країв, останнїй снопок одержує вигляд ляльки, яка представляє часом чоловіка, часом жінку одїту будь-то в суконку, будь-то прикрашену лиш в цьвіти й стяжки, часом позбавлену всяких прикрас, все таки таку, що має голову, рамена й полові знаряди.

Така лялька носить ріжні імена. В Англії називають її панею жнив, дівицею, kirn-dolly, дитятем збіжа; в Німеччині збіжевою матірю, пшеничною любкою, вівсяною любкою, старцем, бабою, старою мереною (курвою), в Данії ячмінною бабою, в Польщі бенькартом, пупцем. Лялька мусить бути зроблена особою, що остання жне збіже або вяже послідний снопок. Иньші кличуть: „цап, когут і т. д. є в снопику“,— „зловив старика і мусить його держати“. Ляльку уміщуєсь високо на возі й везесь до стодоли, де її часто зливаєсь сильно водою.

При молоченню послідний снопок одержує також часто вигляд такої ляльки, що його бере той, який вимірив при молоченню останній удар та кидає під ноги сусідови, що не скінчив ще молочення. Того що останній вдарив ціпом при молоченню, звязують в снопок і обвозять по селі. Опісля слідує бенкет, підчас якого являєть ся на столі часто лялька, зроблена з тіста. Деінде останній снопок називає ся Glückshorn (ріг щастя). Stamm (пень), Muttergarbe (снопок-мати), Vergôdenêl, Rätschvogel, Hörkelmay і т. д.

Місцеві двірські або правні звичаї стнують в многих околицях Англії та заслугують на близше розслідженнє, а подібні студії можна вести з пожитком і в иньших краях.

Суверенні обряди та надаваннє територіяльних або церковних гідностий ріжнять ся у всяких місцях. Місцеве ужиттє вечірнього дзвону, особливо місцеві релїгійні обряди, місцеві звичаї, що відносять ся до відпустів та празників, повинні до чиста підпасти під розтрясуваннє і роз'ясовування фолькльориста й науковий дослїд.

Др. Е. В. Tylor в „Antbropological Notes und Queries“, які видавало British Association, робить ось такі замітки в предметї звичаїв: „Ріжницю між правом а обовязуючим звичаєм означує найлїпше спосіб в який суспільність вимагає для них послуху. Як суддя або трибунал звістить засаду й карає за її проступок, стає вона правом; а коли оставляєсь осудови загалу практичний прийом засади і караннє неслухняних наганою, зневагою, товариським остракізмом, стає вона звичаєм“.

„Богато звичаїв є привичкою без значіння. Много є таких, яких походженнє є ледво звісне або непевне. Треба списувати всї звичаї, не занедбуючи меньше зрозумілих, а то в надії, що стисле розслїдженнє й порівнаннє із звичаями иньших місцевостий, відкриє їх правдиве значіннє. Що-день більше значіння набирає засада, що всї звичаї мали первісно річеве й раціональне значіннє, хоч могли

його тепер стратити або змінити заміною в „пережитки“.

Той сам знаменитий вчений запримітив, що трудність одержання докладного пояснення в релїґійних річах непивілїзованого народу, який укриває свої релїґійні переконання з боязни перед посьміховищем і спроваджує нарочно досдїдника на манівцї, можна часто побідити обсервованнєм звичаїв народу, що відносять ся до релїґійних обрядів, а то на тій основі, що первісну релїґію можна лекше пізнати через виясненнє обрядів, чим через з'усиллє одержання відповіди на питанна, що відносять ся до відорваної науки.

680. Які є місцеві приписи етікети?

681. Які є приписи гостинности?

682. Які є приписи властивого захования?

682. Чи істнує місцевий моральний кодекс?

684. Чи істнує особлива місцева форма посїдання землї?

685. Яке є положеннє села у відносинах до управної землї?

686. Чи є окремий припис що-до унаслїджування власности?

687. Який звачай є питомий деяким дворам?

688.. Який особливий звичай у відносинах власника до державця?

689. Між паном а слугою?

690. Між родичами а дитиною?

691. У відносинах до відпустів, празників, ярмарків, торгів?

692. Як обходять ся з вдовами: по перше товарисько, а відтак під зглядом унаслїджування власности?

693. Як довго обсервовано кождий звичай?

694, Чи наступили в ньому які відміни?

695. Яке є імовірне історичне або містичне жерело?

696. Чи засїдання місцевого суду або урядові збори відбувають ся під голим небом? Чи близько каменїв, дерев або горбків?

697. Подай подробиці особливих чинностий, виконуваних підчас тих зборів.

698. В якій цїли відбуваєть ся їх? як запрошуєть ся на них? Чи збирають ся правильно чи неправильно?

699. Чи переносить ся їх з приписаного місця зборів до якого дому? або взагалї захисту?

700. Хто бере в них участь?

701. Як доходять члени до постановлень та чи мусять вони бути однодумні, чи переходять більшостю голосів?

702. Чи церква або церковний цвинтар є місцем яких особливих місцевих звичаїв?

703. Чи в звязку з місцевими звичаями є який камінь або висип з каміння або який давний памятник чи старе дерево?

704. Чи який сусїдний горбок або висше місце є сценою місцевого звичаю?

706. Чи церква або каплиця находить ся близько двора або резиденції начальника та чи які звичаї лучать оба будинки?

706. Чи деякі части села або міста є предметом особливих прав, привілеїв, або чи навпаки тим частям заперечуєть ся прав або привілеїв, що прислугують цїлій місцевости?

707. Чи є міська печатка й до кого належить?

708. Чи є сїльські або міські слуги та чи оплачують їх в який особливий спосіб?

709. Чи є особливі обряди або звичаї, звязані з місцем, в якім приміщуєть ся заблукану худобу або таку, що ввійшла в шкоду?

710. Чи істнують диби? приряди до плавлення чарівниць? і коли були в ужитю останний раз?

711. Чи істнують осібні місцеві способи карання або право „лїнчу?“

712. Чи звісна є їзда на патику як кара?

713. Чи грають у „football“ на вулицях міста? Як творять ся противні партії? Хто зачинає гру? Чи носять партійні краски? Що є цїлию?

714. Чи істнують иньші роди борбницьких забав?

715. В який спосіб означуєть ся межі й утверджуєть ся в памяти?

716. Як-що биттєм, то в які дні бє ся на межі?

717. Хто бє? Які урядники беруть участь в церемонії?

718. Кого бють або підкидають у гору?

719. Чи заховує ся які особливі звичаї при оранню, боронованню, сїянню, навоженню, збиранню сїна, овочів, збіжа, льну, конопель або бараболь, при молоченню, чесанню льну?

Окрім того звичаї не обняті слїдуючими питаннями:

720. Чи є обряди приписані на дванайцятий день по Різдві або перший понедїлок по дванайцятім дни?

721. Чи в той понедїлок волочать мущини плуг по вулицях?

722. Як вони зовуть ся?

723. Як одїті і що роблять? Чи мають вязаночки збіжа в капелюхах?

724. Чи носять мечі або яке иньше оружє?

725. Чи танцюють? Чи танець полягає на скоках?

726. Чи є між ними особливі традицийні постаті? Чи находять ся між ними мущини в жіночих одягах або в телячій скірі? Чи є обряд, званий „підкурюваннєм дурня?“

727. Яке є поступованнє при сїянню?

728. Яке підчас жнив?

729. Чи збіже жне ся серпом або косою? Чи його вяже ся зараз, чи позволяєсь лежати на ріллї? Чи з усякими родами збіжа поступає ся під сим зглядом відмінно?

730. Чи є звичай, щоб вітер повіяв по косї женця?

731. Чи та сама особа жне й вяже збіже, чи роблять се ріжні особи (мущини, женщини, чужі, зарібники?)

732. Чи є старі звичаї або поняття, що відносять ся до сїяння? н. пр. в Цьвітну Недїлю або Великдень?

733. Чи уміщує ся посвячені хрести або шуткові вітки в коноплях або збіжу, щоб відігнати град або грім?

734. Чи уважає ся деякі днї (понедїлок, середа, великий четвер і т. д.) за щасливі або нещасливі для сїяння ріжних родів збіжа?

735. Чи при сїянню уважають на зміни місяця, вигляд хмар, світло і т. д.? Подай подробиці.

736. Чи є звичай, щоби полотно, в якім містить ся насїннє, мусїв упрясти семилїтний хлопець? Чи ходять в процесії з образами сьвятих довколо піль?

737. Чи перший плуг скроплюєсь водою? Чи вкладають в нього хлїб і сир?

738. Чи родина господаря при першій оранцї їсть снїданок на полї при плузї та чи орач повинен мати в кишенї сир підчас орки?

739. Чи додає ся яку особливу примішку до першого насїння збіжа?

740. Чи говорить ся, що сївач умре, коли лишить незасїяний загін?

741. Чи виконує ся яку чинність відносно до льну, щоб викликати високий зріст?

742. Чи качають ся люди по полях, щоб запевнити собі добрі жнива? Чи бігають з запаленими смолоскипами або вязаночками соломи по полях? Чи розпалюють вогнї? Коли і хто заховує сї всякі звичаї?

743. Чи відправляєть ся забобонні середники, щоб устеречи поле від гусїльниць, хрущів, миший ябо кертиць?

744. Чи товаришать які звичаї зжаттю перших колосків збіжа? н. пр. чи стинає ся їх навхрест?

745. Чи перші стебла стинають дїти понизше сїмох лїт або священики? Чи перший снопок кладе ся в стодолї для миший? Чи крім сього робить ся з ним що особливого?

746. Чи по зжаттю збіжа але перед повязаннєм його в снопики, приносять женцї господареви обжинковий вінок або вязаночку колосся?

747. Чи заховує ся ще безустанно давні звичаї при стинанню останнїх колосків збіжа на полї, при вязанню останнього снопика й молоченню останньої вязки?

748. Як зоветь ся останнїй снопик?

749. Хто стинає останнїй снопик? Як його стинає ся? Чи мусить бути стятий одним замахом?

750. Чи всї женцї кидають ся до нього з серпами?

751. Що говорять до особи, яка вяже останнїй снопок або стинає останок збіжа?

752, Чи роблять ляльку по кождім жниві (жито, ячмінь, пшениця, горох, овес і т. д.)?

753. Чи привязують камінь до останнього снопика? Бажаний є рисунок такої ляльки з збіжа. Яка її доля опісля?

754. Остатнїй або перший снопок збіжа або вязку льну лишає ся часом на полї для жебрака. Денеде покроплюють його пивом або вином. Часом загін збіжа або ріг поля лишає ся нестяті для „старця“ або для бідака. Чи такі звичаї задержали ся в якій місцевости? Як що так, то запиши подробиці.

755. Денеде мають женцї право стинати капусту в городї пана, коли не почастують їх, як остатнїй віз із збіжем вїжджає домів. Заховують ся особливі звичаї відносно до повалення ладунку з возом на дорозї домів. Чи такі звичаї звісні в якій місцевости? Чи виливаєсь воду на остатнїй ладунок жнив, що вертає з поля? Чи остатнїй віз має яку окрему назву? Чи уживає ся якої о-

собливої назви (як стратити гуску) на означеннє, що ладунок уже повалений?

756. Чи при кінці жнив приносять женці обжинковий вінець (пшеничний) в тім самім часї, в якім приносять „старця“, чи окремо? Опиши все докладно. Що женці говорять або співають господаревій сїмї або иньшим людям? Чого бажають їм? Чи гуляють тодї старі танцї? Подай докладно слова місцевого нарічя.

757. Як виглядає бенкет женцїв? Чи має свою окрему назву н. пр. бенкет дївиць і т. п.? Які на тім бенкетї роди їди і напитку споживаєть ся? Коли відбуваєть ся бенкет?

758. Чи на поли по жнивах, при бенкетї або при иньших обставинах одна з жінок (або один із мущин, перебраний за жінку) вдає, що захорувала? Опиши докладно, що дїєть ся. Чи підчас жнив є й иньші обставини, при яких мущини перебирають ся за жінок і навпаки?

759. Коли і як відбуваєть ся в церкві свято подяки по жнивах? Чи заховуєть ся иньші церковні обряди в злуцї з рільництвом?

760. Чи підчас сїяння або жнив істнують, які иньші релїгійні або християнські звичаї н. пр. сїяннє зерна в імя Святої Тройцї, спільна молитва в поли, жертвованнє колосів або гроший на вівтарі під час Причастія по жнивах і т.д.?

761. Як поздоровляють себе люди під час жнив?

762. Чи розпалюють вогні по жнивах?

763. Чи істнують забобонні повірки відносно до жнив, особливо відносно до остатнього снопика, н. пр. на Різдво Христа або з весною треба кілька остатніх снопиків помістити в оборі, щоби худоба добре мала ся; що треба їх дати кобилї з лошатем або найстаршій корові; що треба змішати з насїннєм на слїдуючий рік; що особа, яка вяже останнїй снопок, змінить стан або вмре в слїдуючім роцї? Чи оповідає ся леґендарні історії про сїяннє, жнива і т. д.?

764. Чи на початку жнив вибирають одного з женців на передовика? Чи одна із жниць є його товаришкою? Що вона робить? Чи мають які привілеї? Чи перебирають ся в який спосіб?

765. Чи є народна назва на филї збіжа під впливом вітру (як н. пр., що кобан іде збіжем, вовки ловлять себе в збіжу і т. д.)?

766. Чи уживає ся особливої форми мови, щоби відстрашити дїтий від входження у збіже (як н. пр., що мати збіжа сидить у збіжі тай притискає дїтий до своїх зелїзних грудий; вовк сидить у збіжі і т. д.)? Подай висказ можливо найдокладнїйше в народнім нарічю.

767. Чи є між народом більше оповідань про збіжеву матїр або про жінку, що її можна бачити в збіжу?

768. Чи істнують оповідання про фантастичну женщину, що ходить по лані збіжа в полудне? Що говорить ся про неї? Чи говорить ся про находжуванн є в збіжю немовлят? Чи говорять про святих, героїв і т. д., що переходячи збіжем, роблять його богатим у зерно?

769. Чи в даній місцевости звісні є оповідання про літаючих смоків, карликів, мавок, чарівниць, що крадуть збіже з поля і переносять його воздухом иньшим людям? Чи вірять люди в якого демона або чорнокнижника, уоруженого в ногах у серп, що йде дозрілими збіжевими ланами, стинаючи їх так, що йому дістаєть ся половина плоду?

770. Чи старі люди лишають на дереві остатний овоч? Чи лишають жменю муки в скрині?

771. Чи має нарід назви на звірята, птахів або комах — що походять від збіжа?

772. Чи істнують особливі звичаї або забобони в відносинах до збіжа або жнив підчас церковних свят, Товстого Вторка, Великого Четверга, Великої Ночі, семої неділї по Великодні, дня св. Івана? н. пр. що у навечерє треба числити зьвізди, тому що скілько начислить ся зьвізд, стілько мати ме ся снопів збіжа. Або чи істнує звичай качати ся по гороховиннях у навечерє або виходити в озимини і т. д., щоби вплинути на

найблизше жниво? Чи є духи, одїгі в солому, що ходять у Христове Різдво, Товстий Второк і т. д.? Які носять назви? і що про них говорить ся?

773. Чи є народні вискази або дїточі ігри і т. д., що в них являєть ся слово збіжева коза або житний вовк? Що то за вискази або забави? Чи вірять, що ті вовки є дїтьми збіжевої матери? що душі дїтий, яких збіжевий вовк з'їсть, волочать ся, доки збіжа не збереть ся й не звезеть ся? або иньші подібні повірки?

774. Чи є особливі назви для вітрів або хмар? Чи висипують муку або стріляють із ручниць підчас вітру або граду? Чи старають ся старі люди в часї суші спровадити дощ через одїваннє когось в листє й обляттє водою?

775. Чи істнує звичай вязати господаря перевеслом, як входить першій раз на поле під час жнив? Чи дїє ся те саме з чужими, що входять на поле? Яких слів уживає ся при таких нагодах? Чи мають які инші способи вимушувати гроші від входячих на поле або від тих, що минають його? Чи підносять чужих за руки й за ноги і опускають тяжко на землю? Як називає ся той звичай? Що роблять в хвилї, як одержують гроші?

776. Чи істнує звичай бити когута або сгинати йому голову, під час жнив або в иншій порі?

777. Чи є або було звичаєм жертвувати молодій при слюбі колосся збіжа, всипувати зерна збіжа в обуву і т. д.?

778. Чи при жнивах або молоченню пробує ся нового робітника в який особливий спосіб?

779. Чи є звичай забавлятись мишки в день св. Степана (26. грудня)? Хто за нею жене? Що з нею робить ся, як єї доженесь? Чи співають які пісні або вірші? Коли так, то запиши пісні або вірші.

780. Чи лишає ся яку часть землї нез'ораною та й через що?

781. Спиши слова пісень, співаних при якихнебудь обрядах.

782. Чи уживає ся підчас жнив яких особливих слів, цїлком не уживаних в иншім часї?

783. Чи тік робить ся з якою церемонїєю?

784. Подай назви всїх продуктів жнив, знарядів та предметів, получених з церемонїєю.

XV.

Казки, повісти, геройські оповідання, небилицї, сьміховинки, байки, приказки.

На цїлім сьвітї та на всїх степенях цивілїзації віддавали ся люди оповіданню казок і повістий. На низших степеннях цивілїзації, що їх називаємо дикістю або варварством, містять в собі ті

оповідання ідеї про сьвіт, як також про суть річий, ідеї визнавані оповідачами; вони містять в собі дуже часто фільозофію всесьвіта. На висших щеблях розвитку людськости ті самі казки або бодай казки, що містять в собі ті самі випадки, оповідає ся дальше будь-то яко пригоди, будь-то тільки яко повісти. Отже в розслїджуванню первісної гадки мають оповідання перворядне значіннє. Вони висказують вірування давних віків, як також заховують останки забутих звичаїв або поринутих в непамяти; в сей спосіб є цїнним матеріялом так само для дослїдника людської природи, як і для дослїдника старини.

Перші казки є мабуть оповіданнями приключок, у яких дїйсність вірено. В світлї наших понять не потребують вони зовсїм бути правдоподібні, не потребують бути навіть можливі. Коли явища людської думки до-пуття зрозуміло ся з того, що на попереднїх картках сказало ся, є річ ясна, що нема нїчого надмірно чудового в умі дикарів. Тож повисше описані забобони одержують свій найповнїйший висказ у оповіданнях дикарів, в яких нема границї помежи живучими а мертвими предметами, поміж людьми а иньшими зьвірятами або між людьми а рослинами, деревами або каміннями. Всї уважає ся за рівно живі, рівно свідомі, рівно дїяльні, рівно остаючі під властию розуму й волї. З сих оповідань довіду-

ємо ся, як повстала вселенна, о скілько дикий її понимає; длячого місяць переходить зміни; для чого деякі зьвірята мають довгі хвости або уха, а иньші короткі; як люди повстали і для чого вмирають і так дальше. Діла богів та демонів, мітичних предків, як також їх мітичних противників, є виписані виразно на чолї таких оповідань, що звуть ся в Скандинавії „заґами“, що означає, що всї традиційні оповідання є правдиві, Чим висше підносимо ся на цивілїзаційній драбинї, тим більше заникають або підлягають змінї заґи оповідані дикарями. Громадять ся вони довкола нових імен героїв. Декотрі з них відносять ся до дійсних історичних постатий; инші лучать ся з гідними уваги місцевостями. Або тратять значіннє фактів; можуть бути оповідані лиш для розривки, особливо для розривки дїтий. Такі романтичні історії називають ся казками (Märchen). Казка зарівно як більш архаїчна повість с. є. saga оповідає про надприродні річи і нема нїчого надмірно трудного для сих героїв або за страшного, щоб знести, а із усїх пригод виходять справдї побідно.

Як добре звісні приміри повісти можуть бути зацитовані оповідання Маорів (австральських) про Дїтий Неба і Землї, повісти Азтеків про Quetzalcoatl, леґенди про Ромуля й Рема і про инших королїв і героїв

мітичного віку римської історії, леґенди, що громадять ся коло імени Будди або коло імен середновічних святих, казки про мавок, духів, чарівниць, сатану і т. д. З помежи казок можемо вичислити Коминярчика. Синьобородого, Сплячу Красу й Вірного Івана.

Веселі оповідання, небилиці, сміховинки, становлять иньший рід традицийних оповідань. Є то часом комічні верзії казок або повістий з відмінною катастрофою, частійше, бути може, є то незалежні оповідання. Мабуть повстають в пізнійшім стані культури від тих, що дають почин історіям, де надприродний елємент береть ся серіозно та в добрій вірі. В формі анекдот сей рід народних оповідань є безустанно живий та плідний.

„Ростучі оповідання“ (розмножні, кумулятівні) є то історії, які розвивають ся в коротких реченнях, а з кожним віршом всї попередні повторюєсь так, що з останнїм реченнєм підлягає цїлість рекапітуляції. Як до сеї пори були ті оповідання мало студіовані; але можна відважити ся на той здогад, що беруть свій початок з маґічних формул.

Серед анґлїйського простолюддя є таким найбільш звісним оповіданнєм історія про Старчиху і Кривого Шестигрошака. Те саме відносить ся до дому, що його збудував Івась (Jack). Як прастарий примір мож навести міс-

тичний гимн з жидівської Пасхи, що відносить ся до баранця.

В додатку до сього ділу зачислює ся ще зьвірячі байки та приказки. Але право зачислювання їх тут є трохи сумнївне. Зьвірячі байки, як Reynard Fox (Лис Микита) або пригоди Brer Rabitt'a, здають ся буги пізнїйшими та виспеціялїзованими постатями народних оповідань на низших степеннях цивілїзації. Тому, що дикий не має ясної граничної лїнії між людськими а низшими зьвірятами, представляє собі ті останнї ділаючими й думаючими у всім на взір себе самого; розкошує ся в пущенню поводів уяві на тему відносин, що істнує, як можна догадуватись, між всякими родами. Теми оповідань, які в сей спосіб творить, не дадуть ся з початку відріжнити від повісти або казки. З часом стають середником висказу моральної або полїтичної науки або сатири. В однім випадку стають приказками й параболями релїґійних та етичних майстрів або мужів стану; в другім кує ся з них оружє в суспільній борбі (а в сїм станї переховала їх може до нинїшнього дня традиція) або полїтичнім чи лїтературнім спорі. Та заки люди осягли те становище, прийшли до пересвідчення, що є пропасть між ними а иньшими живучими сотворіннями, тож ті оповідання уважає ся за нїщо иньшого, як за видумки с. є „фікції з певною метою.“

З того, що сказало ся, виходить, що народних оповідань не можна розслїджувати з хісном в відорванню від звичаїв та забобонів, описаних в инших роздїлах підручника. Тому, коли народні оповідання є випливом умового стану, виступаючого на яву в сих звичаях та забобонах, то перші будуть розвивати ся біля других, будуть безустанно заховувати ті самі описи й алюзії, а в сей спосіб звичаї, забобони й оповідання придадуть ся собі взаїмно до обяснення й зрозуміння, як практика та теорія. Так отже в славній валїйській байцї видимо, що чудна героїня числить в особливий спосіб корови, одержувані від батька яко віно. Числить його як може найскорше пятками — „один, два, три, чотири, пять". Знаємо, що сей спосіб числення є вельми архаїчний, який датує ся з часу глубокої дикости, коли люди не вміли більше числити як пять, а його ужиттє є одною з кількох вказівок старини наведеного оповідання; противно, звичай наведений попередно на 23. стр., як захований на острові Chedooba при стинанню великого дерева, можна вияснити через зворот до народних оповідань. При повалюванню дерева був один з дроварів все готов заткнути зелену галузку в серединї пня зараз по стяттю дерева. З довгого ряду оповідань, зачинаючи від египетської історії про Двох Братів,

списаної на 1300 літ перед Хр., вносимо, що цілию того звичаю було достарчити нового мешкання, нового тіла духови, що став покривджений стяттєм — то значить смертию — давного дерева.

Не легка річ, навіть може непотрібна, піддавати гадки (суґґестіонувати) в формі питань. Але не пошкодить звернути увагу на трудности, що являють ся збирачеви народнїх оповідань, а які виступають крім звичайних трудностий при збиранню взагалї фолькльористичних матеріялів. Дикарі, а в цивілїзованих краях селяни — коротко говорячи, кляси, як небудь ми називаємо їх, що є жерелами фолькльору — є вельми повздержливі в оповіданню. Підозрівають звичайно збирача, що хоче собі лиш зажартувати з них та з їх улюблених вірувань. Веселі історії оповідати муть радо, повісти меньш радо; але мовчать уперто, коли ходить про казки. Дїєть ся то мабуть тому, що самі глядять та такі казки, як на дїточі річи. Звичайво буває так, що особи, які як раз знають множество занимаючих історій, мовчать уперто, а навіть обстають з опором при тім, що не вміють нїчого розповісти. Деколи навіть по довгім приятельськім пожиттю не може збирач перемочи відрази тих людий до виявлення оповідання. Терпеливість і догадливість се одинокі середники, хиба що збирач сам посїдає найлїпший середник с. є. що є здібний роз-

казувати повісти. Ніщо не є так дуже заразливе, як оповіданнє повістий посеред тих, що їх богато самі знають.

Треба старати ся записувати оповіданнє вірно словами оповідача. Змінені історії або поправлені під літературним зглядом, тратять наукову вартість, а часто навіть правдиву літературну вартість. Повинні бути списані з недокладностями, блудами і т. д. так як їх оповідає ся, хоч блуди можуть і повинні бути зазначені у відносниках. Не можна надмірно налягати на вагу сього правила, бо ніхто не може сказати, як важною може оказатись найменьша зміна.

Учені старали ся уложити в діли всї звісні народні оповідання після загальної системи клясифікації, після якої кожде свіже оповіданнє могло би бути поміщене у відповіднім місци, означене числом або назвищем. Деякі оповідання виразно надають ся до порядкування та уміщення під назвищем якогось визначного й популярного члена діла, до якого належать. Але є инші, яких не можна означити так легко та які здають ся вимагати більше опрацьованої формули для склясифікування. Найбільше випрацьованої проби склясифікованнє народнїх оповідань доконав J. G. Hahn, що додав до своєї збірки грецьких та альбанських оповідань (1864) план спроваджування оповідань до первісних форм та їх уложення в роздїли та громади. Сього

пляну ужив потім і змодифікував Baring Gould, що його клясифікація додана до першого видання Henderson'a „Фолькльора північних повітів“ (Folklore of the Morthern Counties). Hahn укладає оповідання в три діли, з яких перший відносить ся до супружеських звязків, другий до всяких предметів, третий до боротьби героїв та демонів. Сї три діли розпадають ся на сорок секцій, з яких кожда одержала, о скілько то можливе, назву головного діяча (актора) або діячів якогось добре знаного міту або історії з громади, яку представляє. Mr. W. R. S. Ralston, Mr. Nutt, Mr. Hartland, Mr. Lang і иньші вказали, що та клясифікація не відповідає усїм потребам, а Фолькльористичне Товариство в Льондонї, розслїдивши предмет, постановило, що докладна аналїза оповідань мусить попередити їхню клясифікацію. Однак мимо сього має клясифікація п. Gould'a добру прикмету виділювання характеристичних елєментів з великого числа типових оповідань і через се надає ся як вказівка для збирача. Опускаючи клясифікацію, подаємо слїдуючий уклад:

1. Взорець (тип.) **Купідо і Психе.**

1. Красна дївчина одержує кохання надприродного мущини.

2. В ночі являєть ся він в людській постаті та перестерігає її, щоб не дивилась на його.

3. Ломить його наказ та й тратить його.

4. Іде шукати його, а по дорозї мусить перемагати трудности та сповняти всякі завдачі.

5. На останку відзискує його.

2. Мелюзина.

1. Мущина залюблює ся в женщинї надприродного походження.

2. Вона згоджує ся жити з ним, коли не дивити ся ме на неї в якімсь дни в тижнї.

3. Він ломить приказ і тратить її.

4. Шукає її, але не віднаходить.

3. Дївиця-лебедь.

1. Мущина спостерігає купаючу ся женщину, що лишила на березї чудові сукнї.

2. Він пориває ті сукнї та дістає її під свою власть.

3. По кількох роках вдаєть ся їй відобрати сукнї і втечи.

4. Він не може її відзискати.

4. Пенельопа.

1. Муж виходить в дорогу, а жінка остає дома.

2. Вижидає вірно його повороту.

3. Він вертає до неї.

5. Ґеновефа.

1. Муж іде на війну, а жінка остає дома.

2. Оскаржують її фалшиво і муж засуджує її на смерть..

3. Поривають її, та не забивають.

4. Муж по повороті пізнає свій блуд.

4. Находить її знов і лучать ся вдруге.

6. Punchin*) або вказівка життя.

1. Великан з укритою душею в якімось зовнїшнім предметї (вказівка життя) женить ся з жінкою, що має коханця.

2. Коханець шукає її й находить та намовляє до убиття мужа.

3. Вона стараєть ся відкрити, де є вказівка життя і убиває в сей спосіб мужа, по чім

5. утїкає з коханцем.

7. Самсон (пор. 6).

1. Мущина має величезну силу, що лежить у якімось зовнїшнім предметї.

2. Жінка, невірна йому, стараєть ся пізнати його тайну; він довго противить ся сьому, та вкінцї улягає їй.

3. Вона зраджує тайну його ворогам, які гублять його.

---

*) Блазень.

8. Геракль.

1. Мущима має величезну силу,

2. Попередний коханець його жінки, вірної йому, постановляє спричинити його смерть та намовляє її, щоби зробила йому дарунок.

3. Вона слухає його без злих замірів і се убиває його.

9. Дитина-вуж.

1. Мати не має дитини. Каже, що рада би мати її, нехай би була вужем або зьвірятем.

2. Її бажаннє сповнюєть ся.

4. Жертвує дитину мущині або женщині, а в ночі прибирає диття людську постать.

4. Мати пориває скіру та й палить її. Від тоді тратить дитина вигляд вужа або звіряти.

10. Роберт діявол.

1. Мати або батько обіцює злому духови дитину, як прийде на світ.

2. Дитина родить ся і злий дух зголошує ся по неї.

3. Дитина втікає, бореть ся із злим духом або виводить його в поле і

4. вкінці побіджає його та й увільнюєть ся.

11. Золоте диття.

1. Мати жадає якоїсь їди; наслідком сього заходить у вагітність.

2. Відкидає трохи їди геть; часть з'їдає кобила або сука, а часть росте, (виростає в ростину); кобила або сука також попадають у вагітність.

3. Дитина й лоша або щеня й ростина є близнятами з сильним нахилом до себе.

4. Мати бажає смерти своїй дитині, але його близнячий брат, лоша або щеня, освободжує її.

5. Вони переходять дальші пригоди.

12. Лїр (Lear).

1. Батько має три дочки. Ставить їх любов на пробу, а що наймолодша не обіцює много любови, виганяє її.

2. Батько попадає в нещастє, дві старші дочки відмовляють йому помочи, яку отримує від наймолодшої.

13. Скачи менї на палець.

Дуже бідні родичі опускають своїх дітий.

2. Наймолодша дитина веде решту до дому кілька разів, та вкінці їй се не вдаєть ся.

3. Впадають у силу надприродного єства, яке наймолодша дитина обрабовує, після чого втїкають.

14. Rhea Sylvia.

1. Мати є убита або опускає дітий на кілька хвиль.

2. Опущеними дітьми піклуєсь і кормить їх дика звіріюка.

3. Вони переходять всякі пригоди і

4. вкінці пізнають їх люди та й ставляють їх на престол.

15. Яловець.

1. Мачоха ненавидить пасербну дитину й замордовує її.

2. Слідують чудові обставини внаслідок переміни душі дитини 1) в дерево 2) в птаха.

3. Покараннє мачохи.

16. Holle.

1. Мачоха замінює пасербицю в невільницю.

2. Велике щастє стаєть ся її участю наслідком її добрих прикмет.

3. Нещастє подибує другу дочку з причинн її злого успособлення.

17. Catskin (Котяча скіра).

1. Батько стратив жінку та й прирікає оженити ся з подібною до неї.

2. Постановляє послюбити дочку.

3. Вона втікає з трьома спідницями.

4. Виходить за князя на чужині.

18. Золоті кучері.

1. Три князї виходять шукати нареченої. Двох перших стріває завід.

2. Третий находить наречену.

3. Двох старших чатує на нього, убивають його, але не на смерть і крадуть йому наречену.

4. Він одержує знов сили та й перемагає братів.

19. Білий кіт.

1. Король завдає праці своїм синам та обіцює, що той, якому поведе ся, буде наслїдником по нїм.

2. Двох старших стає зачарованими; наймолодший перемагає чар, увільнює їх і виконує завдачу.

20. Коминярчик (Cinderella).

1. Наймолодша з трьох сестер служницею в кухнї.

2. Старші сестри йдуть на баль. Завдяки надприродним способам отримує наймолодша пишний стрій та й іде також.

3. Се дїєть ся три рази. Остатнїм разом забуває черевичок.

4. При помочі черевичка віднаходить її князь та й женить ся.

21. Краса і звірюка. (пор. 1.)

1. Наймолодша з трьох сестер погорджувана.

2. Батько виправляєть ся в подорож і обіцює дарунок кождій. Наймолодша просить тільки цвіт.

3. При набуттю цвіту попадає бать-

ко в нещастє і ратує своє життє тим, що прирікає віддати свою дочку.

4. Наслїдком сього дочка має ся дуже добре і дістає гарного коханця.

5. Сестри кривдять коханця й мало що не набавляють його смерти.

6. Наймолодша ратує його життє.

22. Звірячі шурини.

1. Брат має кілька сестер, виданих за звірят.

2. Молодець мусить виконати завданнє.

3. Виконує його при помочі своїх звірячих шуринів (шваґрів).

23. Сїм лебедїв.

1. Сестра має сїмох братів, заміненних в птахів.

2. Стараєть ся увільнити їх мовчанкою.

3. Попадає у велику небезпеку, але висвободжує їх.

4. Виходить за короля.

24. Близнюки.

1. Двох братів дуже любить ся. Розходять ся в противні сторони.

2. Перед розставаннєм дають собі взаємно знак, при помочі якого могти муть знати про своє здоровлє й поводженнє.

3. Один попадає небаром в небезпеку. Другий довідуєть ся о тім

4. і спасає його.

25. Втеча від чарівництва.

1. Брат і сестра або двоє коханців находять ся в силї чарівниці або мачохи, або великана.

2. Брат учить ся чарівництва або сестра набуває того знання.

3. При помочі слини або зерен яблока ошукують посїдача і втїкають.

4. За ними жене погоня й вони перемінюють ся много разів (або роблять перешкоди), щоб уникнути тої погонї.

5. Врештї убивають переслїдувача

26. Берта.

1. Князь посилає по княжну, з якою має одружитись. Вона виправляєть ся в дорогу в товаристві служницї.

2. Служниця викидає князївну з корабля й подає себе за наречену.

3. Князївна шукає короля і ошуканьство виявляє ся.

27. Язон (пор. 25).

1. Герой приходить до чужого краю і залюблюєть ся в княжній.

2. Король завдає йому працї, які він виконує при її помочи.

3. Втїкає з нею, а за ним жене погоня.

4. Покидає наречену а) або без вини з своєї сторони, стративши память минувшини внаслїдок поцїлунку своєї матери б) або з розваги.

5. Наречена або поконує чари або мстить ся.

28. Ґудрун.

1. Потвір або герой крадьком забирає з собою любку.

2. Дістають її назад або вона стаєть ся причиною лиха й загляди того, що її пірвав.

29. Упокореннє злісницї.

1. Вона є горда і вередлива язя.

2. Муж упокорює її силою.

30. Trush-beard (чит. Терош-бірд).

1. Король, загнїваний на свою дочку за її гордість, видає її за жебрака.

2. Жебрак замінює її в невільницю й ломить її гордощі та пиху.

3. Потім відкриваєсь перед нею яко король, яким попередно погордила.

31. Спляча Краса (Спляча королївна).

1. Княжну перестерігають, щоби не дотикала ся деяких предметів.

2. Робить то, чого їй заборонили і попадає в сон.

3. По многих лїтах находить королевич її сплячу, цїлує її і будить.

***32.* Любку (рідше мужа) одержує ся через :**

1. Розвязаннє ряду загадок.
2. Виконаннє кількох завдань.
3. Боротьбу з потвором.
4. Розсьмішеннє її.
5. Відкриттє тайни.

***33.* Івась і било фасолї.**

1. Мущина пне ся на дерево або линву, або на скляну гору й досягає країни чудес.

2. Краде там арфу, гроші, золоте яйце або княжну.

3, Вертає на землю.

***34.* Подорож до пекла.**

1. Чоловік сходить під'земним переходом до таємничої країни.

2. Находить ся кілька разів у великій небезпеці.

3. Освободжує княжну з підземелля.

***35.* Івась-убійник великанів.**

1. Чоловік стає до боротьби з великанами або чортами.

2. Обманює їх висшою зручністию.

3. Спричинює, що взаїмно убивають ся.

***36.* Полїфем.**

1. Великан держить чоловіка на припонї.

2. Сей осліплює великана.

3. Втїкає, укрившись під цапом.

4. Великан старає ся його знов обманути, але йому не вдає ся.

37. Магічний конфлїкт.

1. Дві особи, що мають надприродну силу, пробують її проти себе.

2. Переходять всякі переміни.

3. Добрий побіджує злого.

38. Перехитрений чорт.

1. Чоловік і чорт роблять між собою умову.

2. Чоловік перехитрює чорта.

39. Неустрашимий Іван.

1. Хлопець не знає трівоги. Входить у зносини з 1) людьми, 2) вмерлими, 3) духами.

2. Має три пригоди в духами в домі, в якім страшить і вимушує на них золото.

3. Вкінцї дізнає страху, тому, що виливають на нього в ліжку цебер з золотими рибками.

40. Сповнене пророцтво.

1. Надприродне єство пророкує, що якась дитина або убє короля або одружить ся з його дочкою.

2. Король настає на життє дитини.

3. Способи, яких уживає, наводять сповненнє пророцтва.

41. Маґічна книжка.

1. Чоловік осягає власть над злими духами при помочи деяких середників.

2. Не може запанувати над тими середниками, які його й гублять.

42. Майстер злодій.

1. Молодець постановляє вивчити ся крадежі.

2. Обкрадає господаря, щоби зробити собі славу злодія.

3. Вибраний провідником обманює банду.

4. Вертає домів і просить о руку дочки дідича.

5. Одержує праці, які виповняє.

43. Лепський кравець
(пор. 35).

1. Кравець убиває сім мух за одним замахом і уважає себе за героя.

2. Перехитрює 1) великанів, 2) людий.

3. Женить ся з королівною.

44. Вільгельм Тель.

1. Тиран велить лучникови зістрілити яблоко або горіх з голови сина. Сього він доконує.

2. Питають ся його, на що має решту стріл в сагайдаку і грозять йому.

3. Лучник убиває тирана по многих лїтах.

45. Вірний Іван.

1. Князь має вірного слугу, який ратує його з небезпеки.

2. Князь зле розуміє його дїло та карає служачого, який замінюєть ся в камінь.

3. Сльози князя й його жінки увільнюють служачого від зачаровання.

46. Ґеллєрт.

1. Чоловік має вірного пса, що ратує його дитину від небезпеки.

2. Чоловік зле розуміє поступок пса і убиває його.

3. За пізно відкриває свій блуд.

47. Вдячне звіря.

1. Чоловік увільнює з долу чоловіка та кілька звірят.

2. Звірята роблять свойого спасителя богатим, а чоловік стараєть ся погубити його.

48. Звіря, птах, риба.

1. Чоловік робить прислугу земному звіряти, птахови й рибі.

2. Попадає в небезпеку, або мусить виконати якесь завданнє, яке

3. виконує при помочи вдячних сотворінь.

49. Чоловік осягає власть над звірятами.

1. Через хитрість.
2. Через музичний талан.

50. Алядин.

1. Чоловік посїдає скарб з надприродними свійствами або родина має дар, одержаний від духів, який принесе щастє.
2. Тратить то через глупоту.
3. Одначе дістає назад.

51. Золота гуска.

1. Чоловік має подібний скарб.
2. Тратить його через глупоту.
3. Не дістає його назад нїколи,

52. Заборонена комната.

1. Дївчина (або мущина) одружує ся з особою висшого стану.
2. Вона (або він) одержує вільний доступ до всїх комнат нового дому з виїмкою одної.
3. Слїдує відвіданнє забороненої комнати і відкриттє страшних річий.
4. Товариш (або товаришка) життя довідуєть ся про те й поносить смерть при намірі вимірити кару.

53. Розбійник-наречений.

1. Дївчина заручуєть ся з перебраним розбійником.

2. Відвідує його палату і догадуєть ся, яке його заняттє.

3. Відслонює його в якийсь спосіб перед свояками, що убивають його.

54. Сьпіваюча кість.

1. Брат (сестра) убиває другого (гу) через завистъ.

2. По многих днях кість жертви, як через неї дмухає ся, відкриває злочин.

55. Снїжно-білий.

1. Мачоха ненавидить пасербиці і плянує її смерть.

2. Пасербиця паде вкінці жертвою.

3. До життя вертає її герой, а мачоху карає.

56. Томцьо Палюх.

1. Мати бажає собі сина бодай не більшого від великого палця.

2. Такий син родить ся, а доконує многих діл при помочи свойого сприту і малого зросту.

57. Андромеда.

1. Смок пустошить округу і вимагає для себе жертви з женщини.

2, Дочка короля має стати тою жертвою.

3. Герой убиває смока і женить ся з дочкою короля.

58. Королевич-жаба (пор. 21).

1. Королевича заміннюють в гидку шкарадну зьвірину.

2. Він робить прислугу якійсь дівчині під услівєм, що віддасть ся йому на одну ніч.

3. Вона годить ся; чар пирхає і він женить ся з нею.

59. Rumpelstilzchen.*)

1. Дають дівчині завдання до виконання.

2. Помагає їй карлик під услівєм, ще скаже йому його імя.

3. Вона робить так, тому що він случаєм відкриває своє імя иншим, і в сей спосіб уникає його власти й сили над собою.

60. Мова зьвірят.

1. Син, відданий на практику до чорнокнижника, пізнає мову зьвірять.

2. Батько викидає його за висказ й заяву, що більше значить від нього.

3. Доконує ріжних діл, бо знає мову зьвірят.

4. Стає висшим від свойого батька (папою, королем) і годить ся з ним.

---

*) Карлик із німецької байки.

61. Кіт в чоботах.*)

1. Наймолодший син дістав лиш кота.

2. Кіт склонює короля до віри, що його пан має великі села.

3. Власник кота послюбляє королеву дочку.

62. Dick Whittington.

1. Бідний хлопець дістає кота.

2. Висилає кота на пробу за границю.

3. Кота продає в краю, навідженім мишами, за високу ціну і хлопець стає богачем.

63. Правда й неправда.

1. Двох товаришів виходить у подорож, один лагідної вдачі, другий навпаки.

2. Вперед дістає користи ущипливий, але лагідний одержує богацтво через те, що підслухує демонів і т, д.

3. З'їдливий силкуєть ся зробити те саме, але демони погубляють його.

64. Вдячний мерлець.

1. Герой платить довги непохороненого чоловіка, якого в наслідок сього ховають.

2. Дух помагає йому в доконанню великих діл.

---

*) Мудрий кіт.

65. Пестрий дудар.

1. Магічний скрипаль увільнює місто від плюгавства (хробаків).

2. Відмовляють йому приобіцяної нагороди, проте з мести уводить всї дїти.

66. Осел, стіл і кияка.

1. Хлопець одержує в нагороду за свої прислуги осла, що робить золото, опісля стіл, який заставляє ся їдою на приказ.

2. Обкрадає його коршмар.

3. На третїй дарунок одержує кияку, що на розказ бє і в сей спосіб приневолює коршмаря віддати два вкрадені дарунки.

67. Трьох дурних (весела байка).

1. Шляхтич заручуєть ся з дївчиною, що поповняє щось дурного.

2; Прирікає не женити ся з нею, доки не знайде таких дурних, як вона.

3. Подибує трьох дурних, вертає і женить ся з нею.

68. Titty monse*) примір „ростучого оповідання“.

1. Звірята завязують спілку; одно умирає, друге носить жалобу.

---

*) Карлик із шотляндської байки, похожий трохи на німецького „Rumpelstilzchen.“

2. Иньші предмети вкривають ся жалобою через симпатію і виникає загальне пораженнє.

***69.* Бабуся і свиня**
(„ростуче оповіданнє“).

1. Бабуся не може перевести свині через перелаз, просить о поміч пса, кия, вогонь, воду, вола, різника, линву, щура, кота.

2. Кіт помагає під якимось услівєм і справляє, що решта зьвірят стає до помочі, аж нарешті свиня перескакує перелаз.

***70.* Henny-Penny** („ростуче оповіданнє“).

1. Курці здає ся, що небо спадає, йде сказати про те королеви, зустрічає півня, качку, гуску, індика.

2. Врешті подибують лиса, який веде їх до власної ями і там з'їдає.

Сей уклад не є вичерпуючий, особливо, як возьмемо під розвагу оповідання дикарів. Але про те вистарчає. Збирач найде часто-густо, що події, записані в повисшім укладі, можуть бути оповіджені в инших історіях, чим вибрані тут типи, а кожда зміна в укладі подій народнього оповідання є дуже важна та й треба її записати. Велику вагу мають також фраґменти оповідань і через те повинен збирач пильно їх списувати.

XVI.
Сотвореннє світа, потопа, вогонь і страшний суд.

Нема потреби опрацьовувати подрібно сей діл, бо наголовок обяснює сам себе. Предмети є доволї важні, щоби заняти окреме місце в народознавчих збірках і дослїдах, а то з приводу становища, який занимають в мітольоґічних і релїґійних віруваннях, як також з приводу означеного способу, в який ставляють перед нами справу: чи один нарід запозичує міти від другого? Майже всї первісні народи мають щось до сказання про своє походженнє. Богато з тих оповідань, то лиш злегка покриті міти, що поясняють тотемістичний систем суспільства, инші прибирають трохи висший тон і зближають ся менше або більше до характеру біблїйних оповідань. Всї космоґенїчні міти, каже Лянґ, вагають ся між теорією конструкції, а загально понятою теорією еволюції.

Міти про потопу подибуємо серед многих первісних народів. Вони є трохи подібні до біблїйних оповідань, хоч нема підстави припускати, що в кождім случаю заходить просте запозиченнє, наколи зайшло взагалї бодай у однім.

Але труднїйше розвязати квестию запозичування просто, по приводу численних вчасних місионарських виправ до звісних тодї поганських країв. Богато промовляє за иншим поглядом, а саме, що еврейська біблїя задержала дуже вчасну лїтературну версїю традиції, звіс-

ної євреям спільно з иншими первісними народами.

Сї тай инші загадки (проблєми) насувають ся дослїдникови обговорюваних предметів, а потреба докладної та повної збірки оповідань є ясна. Не буде може від річи подати один або два приміри традицій про сотвореннє світа і потопу, що ходять поміж дикими народами. Так ото говорить фіджіянський міт про сотвореннє.

„Як похоронили першого чоловіка, батька роду людського, переходив коло того першого гробу бог і питав ся, що він мав би значити. Коли від стоячих біля гробу дістав відповідь, що власне похоронили свойого батька, відізвав ся: „Не похоронюйте його, викопайте знов тїло.“ — „Нї — звучала відповідь — не можемо сього зробити; помер уже чотири днї тому і тухне.“ „Нї! — сказав бог — відкопайте його, а прирікаю вам, що оживе знов.“ Одначе ті первісні гробарі не зважали на приреченнє бога і оставили свойого батька в землї. Бачучи їхню переворотність, сказав бог: „Тим, що не дали ви послуху мойому велїнню, розсудили ви власну судьбу і призначеннє. Наколиб ви були викопали предка, були би найшли його живим, а вас самих також похоронювано би наче банани на протяг чотирьох днїв, по яких відкопувано би вас не зігнилих, але дозрілих. Та тепер за кару за ваш непослух будете умирати і гнити“. Wiliams:

Фіджі і Фіджіяни стр. 204 (Fiji and the Fijians). Се оповіданнє становить примір, в який спосіб могло наступити підробленнє мітів диких народів під впливом наук місіонарів, тому, що свідомо або несвідомо обняло се оповіданнє в собі цитат з Нового Завіта.

Куміси мають традицію про сотвореннє світа. Вона звучить так:

„Бог зробив наперед світ і дерева та гади, опісля взяв ся за діло, щоби з глини зробити одного мущину і одну женщину. Одначе кождої ночі приходив по скінченню праці великанський вуж тай під час сну бога пожирав глиняні постаті. Се лучило ся двічі чи тричі і бог вже не знав, що робити, бо мусів працювати ввесь день тай не міг зліпити пари в менше як двайцятьох годинах; зрештою, як би не спав, то не міг би бути добрий,“ обяснив оповідач збирача. „Як би не був приневолений спати не було би смерти, анї також людськість не терпіла би хоріб. Через те до сього дня поривають нас вужі, як він спочиває. Але раз перебрала ся мірка його терпцю. Він встав одного ранку вчасно, зробив пса і дунув в нього життє, а коли скінчив ліпити людий, велїв псови стеречи їх. Тож коли вуж показав ся знову, відстрашив його пес гавканнєм. І се є причиною, що коли чоловік вмирає, пси гавкають; але я думаю, що бог спить сьогодня міцно, або вуж є сьмі-

ливійший, бо люди однаково вмирають. Lewin: Дикі раси полуднево східних Індий (Wild Races of Sont East India) стр. 225-б.

Фіджіянська традиція потопи оповідає таке: Причиною тої великої потопи було вбитє Турукави, улюбленого птаха, що належажав до Ndengei, двома збиточними хлопцями, внуками бога Тгесе. Місто перепросити за обиду, почали ще погано виговорювати, а скріпляючи при помочі своїх другів місто, в якім мешкали, розгнївали Ndengei до крайности. Кажуть, що хоча розгнїваний бог збирав військо три місяці, то все таки не міг подужати ворохобників. Проте, розпустив військо тай загадав успішнійшу месть. На його приказ зібрали ся чорні хмари і ливнули дощем на землю. Міста, узгіря, гори зникали постепенно під водою; та ворохобники, безпечні в свойому високому захисті гляділи на те все безжурно.

Та коли страшні филї залили і їхню твердиню, почали кликати о поміч до бога, що, після одної версії казав їм зробити тратву з овочів райських яблок; після другої вислав їм на поміч два човни або після третьої навчив їх, як збудувати човен і запевнити собі тим способом ратунок. Усї версії годять ся в тому, що навіть найвисші місця на землї були залиті водою, а останок людського роду вратував ся в якомусь кораблї, що його опадаючі води осадили на Мбенґґа;

звідсї Мбенґґани виводять свої претенсиї до першенства між Фіджіянами. Число вратованих осми людий годить ся з „немногими“ з письма сьв. Кажуть, що наслїдком сьої потопи згинули два племена людського роду. Одно складало ся виключно з жінок, а друге відзначало ся додатком хвоста, схожого на хвіст собаки.“

Найвисше місце острова Коро лучить ся з історією потопи. Його назва звучить: Agginggi-tangithi-Koro — що означує малого птаха, який там сидить та оплакує потоплений остров. В тім птаху розпізнають християни голубку Ноя по другім вилетї з корабля. Тямлю, як первобилець почувши оповіданє Мойсея засьпівав: „Na gigi sa tagici Koro ni yali“ — „Ґіґі оплакує Коро, бо воно погублене“. — Wiliams: Фіджі і Фіджіяни стр. 253.

Міти про страшний суд є дуже повчаючі. Небо у диких, як і в цивілїзованих релїґіях стоїть отвором лише для добрих. Але дефінїция доброго не є однака. У Австралїйцїв жінки не все йдуть до неба, а коли там дістають ся то лише як часть мужевого майна, а мужчини не похоронені з відповідним обрядом, замінюють ся у злобних духів призначених до скитальства по землї.

XVII.

Балляди і піснї.

Здаєть ся не підлягає се сумнївови, що народні піснї попередили оповідання.

Вірш був від найдавнїйшої доби середником для передавання людських думок з поколїння в поколїннє, тож маємо не лише віршовані традицийні оповідання, але й права та обрядові формули, що їх стисле захованнє для всїх первісних суспільств є незвичайної ваги. Барди і скальди є знані всїм читачам давньої історії північної Европи, а Тацит каже, що старинні піснї були одиноким способом, яким Ґермани записували свою минувшину. Як в Ірляндиї так і в Шкоциї головний поет або бард був урядником, що прославляв дїла предків і начальників племен при всїх важних нагодах. Ще й до сеї пори є знаний в Індиях і в инших на пів цивілїзованих краях окремий стан бардів. Їх пописи не ограничують ся до сьпіву або виголошування віршів але є в части не римовані.

В многих частях сьвіта народні оповідання складають ся в части з поезий. Звичайний спосіб оповідання перериває ся в критичній хвилї або в цїли подрібного опису і т. д. через уведеннє вірша. Тому сї оповідання здають ся бути доказом переходу від вірша до прози. Tagi (анґлїйське слово tag — додаток, закінченнє) або рими додаткові, так загальні в народних оповіданнях вказують на те саме.

Народні піснї, каже ґрафиня Martinengo Cesaresco в своїй студиї, ріжнять ся від оповідань тим, що мають більше право до правдоподібности. Про-

за може бути більше фантистична і свобідна, ніж поезія. Проза говорить про яснійші речи, герой і героїня оповідання женять ся і жиють щасливо; у балляді рідко лучать ся, хиба через смерть.

Чи се є дійсно причина до правдоподібности народнїх пісень в протиставленю до оповідань — се ще питаннє, але традицийний початок і вартість народньої пісні можна дослїдити в инший спосіб. Маємо богато примірів т. з. недорічних римів а ті є може останками мертвої нинї мови менш або більш вірно захованими і переповідженими в народній поезиї тодї, коли слова давно втратили своє значіннє. Пісні Кookесів з північного Cachar'у є в більшій части в мові, якої вони самі не розуміють, хоч се є безсумнївно наріче їхньої мови. Найправдоподобнїйше давна форма мови, в котрій вони були первісно уложені, зникла, а слова задержались лише одиноко для захования мельодиї. Таке саме находимо серед австралїйських Watchand'ів, що сьпівають пісні в незнаній мові.

В деяких краях розвинулась народня пісня в більшім степенї, чим в инших. Особливий примір на те маємо між Литовцями. Пісні переходять там з батька на сина, каже др. Latham, і сьпівають їх всї при кождій нагоді; вони прості в будові без риму і не довгі. Звичайно осьпівують якесь чуттє або дають образ,

а рідко заслугують на назву балляди; але з другої сторони заховують богато архаїзмів. В них то Мати Земля або богиня Земина дає збіже та лен; морський бог Банґ-путис творить боввани; Лємія дає щастє; імена богів Перкиноса і Пікульоса подибуєть ся часто.

Розважаючи ріжні відділи, на які можна поділити народні пісні, мусимо взяти насамперед ті, де казки заховали ся у формі балляди. Відтак, побіч казок віршованих, кілька дуже важних елєментів фолькльору заховало ся в такий сам спосіб, хоч головний хід балляди може не бути оригінальною народньою казкою. Дуже добрим приміром є „Підміняне дитя.“ Найдено його в старій і понищеній рукописї між картками великої родинної давно не вживаної біблії, в парохії Kilpatrick у Шотляндиї. Предметом є добре знаний народний забобон, але в рукописї є ще одна фаза, не спімнена в жадній із фолькльорних збірок, а власне наслїдок занесення дитини богинї, до костела.

Инший примір можна взяти зі студиї Napier-а. Істнує стара і загальна повірка, що душі вмерлих замешкували воздух та що можна їх було при помочи некроманти взивати де завгодно і змушувати до послуху. П. Napier каже, що Церква в середнїх віках приписувала собі часто власть некроманциї; добрий примір виконування тої власти знаходить ся в баллядї, обнятій збіркою

„Illustrations od Northern Antiquities“ Старий поганський вояк по численних важких боротьбах дістає ся до неволї і ратує своє життє через принятте християнства. Постановляє вступити до монастиря, але вперед мусить піддати ся пробі, що мала уявляти собою вирекеннє попередного способу життя, та доказати, що є доволї сильно віруючим, щоби оперти ся в будучности чортови і його покусам. На пробу поклали його на марах і зачинили на ніч в костелї.

Множество балляд окружає популярну стать опришка Robin'a Hood. Ті балляди мають величезну скількість елєментів чародійних побіч достаточного материялу повістевого на те, щоб утворити рацийональну гіпотезу що до походженя того циклю народнїх пісень, який викликав цїлу лїтературу о тім цікавім предметї.

Мусимо тут зачислити також численні місцеві версії пантомін, що є удраматизованою народньою байкою у формі поезий. Є вони під многими зглядами вельми цікаві, бо подають фазу народньої драматичної акциї, подибуваної рівночасно між первісними народами при кількох важних обявах племінного життя.

По третє, належать тут пісні сьпівані при працї, незвичайно займаві та важні. Приміром, Сонаріси мають пісні веслярські або свої власні станові мельодиї. Коли бродять або тягнуть

човни в гору рвучими струями, сьпівають мельодию, якої хор складаєть ся із слів „Yoho Ram“ — а ті слова разом із шумом води складають ся на приємне вражіннє.

На Мадаґаскарі скорочують собі мущини час сьпівом мельодийних пісень веслярських, в котрих один сьпіває речітатів, звичайно імпровізований, а решта сьпіває хором в рівних відступах. Найбільш улюбленим хором є: He! misy va! „Чи є там котрий“ П. Acland у своїх: „Звичаях та обичаях Індий“. (Manners and Customs of Indie) споминає про сьпів ношаків палянкінів (або ноший чи лєктик, слово східно індийське) і каже: „Хоч задержують той сам монотонний мотив, то однако йдучи, видумують собі слова.“ П. Acland подає відтак гумористичний примір з власного досьвіду.

У Thomson'а Історії Нової Зеляндиї („Story of New Zealand“) маємо добрий примір пісень при праці між дикарями, а також значіннє акомпаняменту акциї, що ілюструє хор. Каже він: Спусканнє боєвих човнів на Океан було тяжкою працію, тож істнувало кілька сьпівів в цїли уздібнення вояків тою працію зайнятих, до виконуваннярівночасних рухів. Ті пісні мали ріжну міру, а се до тяжкого і до легкого тягнення. При тяжкій праці уживано слів многоскладових, а кожде з них здавало ся виходити

з уст тягнучого з таким самим трудом та натугою, з якою човен посував ся. Та коли, човен станув на узгіррі, пісня складала ся із слів односкладових.“

У Греції панував загальний звичай сьпівання при тяжкій праці. Athenaeus переховав грецькі наголовки пісень, що їх сьпівали ріжні ремесники, але не записав жадної пісні. Инша пісня була для мелників, инша для ткачів, инша для постригачів вовни. Женці мали також свою пісеньку; пастухи мали свою пісню що її уложив воляр із Силилії, масажисти і заняті в лазнях, а також веслярі на ґалєрах, не були позбавлені пісень.

В Анґлії були такі пісні безсумнівно дуже численні.

Mr. Pennant в своїй „Подорожі по Гебридах“ (Voyage in the Hebrides) і др. Johnson в „Подорожі через західні острови Шотляндиї“ (Journey through the Western Islands of Scotland) споминають о звичаю сьпівання при жаттю збіжа. Др. Johnson каже: „Удари серпів відбували ся в такт пісні женців, що сьпівали її unisono. Додають вони кождій роботі, що її можна викопати ритмічно, відповідну мельодию, котра вправді не богато значить та додає роботі правильности і веселости.“ Mr. Alexander Carmichael каже у своїм звіті до „Crofter Commission“, що верховинці мали пісні про всякі справи які лиш знали, а особливо про любов, війну та лови. Ма-

ли пісні до праці, що їх сьпівали при веслованні, стриженні овець, пряденні, чесанні льну, доєнні та меленні.

Істнує ще й до до сього часу богато пісень не зібраних, як пр. пісні уживані підчас сіяння і жнив. Може слова тих пісень будуть не все такі поетичні, як в инших народних поезиях, за те є в тих піснях дуже богато займавих материялів не захованих в жаден инший спосіб. Булоби добре, коли-б мельодиї тих пісень записувано враз із словами.

XVIII.
Місцеві леґенди та перекази.

В Анґлії часто оповідаєть ся леґенди о місцях, які в инших краях відносять ся до осіб. Богато народнїх байок звичайних на континенті навіть у Шотляндиї, не записано в Анґлії, а однак не можна повірити, щоби їх тут не знали в сїй або иншій формі. Певно, що збірка місцевих леґенд та переказів причинила-б ся до відкритя деякого їх числа. Так пр. леґенда про славний камінь коло Sleaford в Sussex є майже дословною версією знаної Леґенди про Dun Cow, що істнує серед геройських оповідань Валії а становить також частину народнього оповідання про Вішну в Індиях.

Леґенди, що відносять ся до побіди місцевих героїв над великими вужами та смоками, дальше історії про духів та

страхів із деяких місцевостий, становлять для збирача другий відділ тої галузї цїлого предмету.

Третїй відділ є може ще більший. Належать тут леґенди про початок і упадок міст (городів), будованнє церков, початок дольменів та великого, природнього каміння, котрі хоч не все переховують цїлковиті оповідання народні, то однако заховують велику скількість звичаїв і народнїх вірувань, особливо про чарівниць та карликів.

Той останнїй рід леґенд являєть'ся також серед народів нецивілїзованих, але трудно дізнати ся, чи перший рід є де так богатий як в Анґлїї. З сього факту, наколи-б збирачі леґенд його потвердили, можна заключати про правдоподібне жерело, відки можна ще черпати анґлїйські байки. Як примір до леґенд оповіданих народом нецивіцїзованим, що до початку камінних кол, а також їх згоди з віруваннями европейськими може послужити отсей виїмок з Bombay Asiatic Society: Кромлїхи або камінні забудовання складають ся з трех плоских каменів або плит, що є уставлені краєм на землї, замикають три боки квадрату або рівнобіжника яко підпори або стїни, вкриті врештї зверха одним каменем, звичайно більшим від инших; один бік є звичайно отворений, звичайно північний або північно західний. Підлога є також із плит. Ті кромлїхи не є так численні в Rajan

Koloor та Hajinitji як kistvaeny або зачинені кромлїхи, але все є ще їх богато і всї є подібні до кромлїхів у Анґлії, в Kent, Brittany і т. д. У Jivasji панує загальне переконаннє, що мешканцї Mory, карлики висоти трох пядий, збудували памятники в Rajan Kooor, Yemmee Good, Hajinitji і т. д. Ті останки приписують також ворожкам і карликам з Валії, Корнвалії, Dorsetshire і т. д.

Треба зауважити, що назви місцевостий або давних памятників подали в деяких випадках гадку леґенди, привязаної до них і сей рід місцевої леґенди є доказом людської тенденциї до винаходу причин істнуючих фактів.

XIX.

Гра слів як загадки, колисанки і т. д.

Переходимо тепер до найменше замітних частий фолькльору. Гра слів, а також инші вискази римовані або ритмічні, часто без значіння для тих, що їх повторяють, мають деколи велике значіннє для дослїдника і вченого. Ті вискази, тому що були віршовані, мають предивну силу консервациї і переховали ся досї, як часть давнього церемонїялу або звичаю, котрий зівсїм загинув. Дійсною частию давнього ритуалує інвокация простим віршем і ся частина дійшла до нас через уста народу, часто в товаристві чинности зівсїм не старинної, часом як метричні формулки в забавах або як рими, переховані пістунками для забави дїтий.

Бистрий шотлядський дослїдник народнїх пересудів, що писав ще перед розцьвітом фолькльору, завважав, що як старинні так і сучасні вірили, що при помочі деяких слів, уставлених в метричній формі, міг чарівник викликувати духів і зносити ся з ними; що можна спроваджувати бурі, хватати вужів, лїчити хвороби, отвирати замки, відкривати тайни, збуджувати чуття та ще незчисленну силу инших річий противних звачайному бігови природи. Богато ритмічних інвокаций, знаних у Шотляндиї (а також деякі прозові) взяли видко свій початок в прикметах вірша; всї з давних часів а декотрі мішають ся з формулами римсько-католицького ритуалу. Нехай сє пояснить простий примір: Elspeth Reoch мала надприродну власть лїчення слабости в той спосіб, що клякала на праве колїно, виривала із землї одну ростину між середним а великим палцем а рівночасно відмавляла: „in Domine Patris, Filii et Spiritus Sancti".

Маємо також богато примірів на віршовані формули правні. Книга прав Manu, (каже Sir Henry Maine) написана є віршом; бо вірш є одним із середників зменшення тягару, який мусить зносити память, коли письмо є ще незнане або мало уживане.

Sir Francis Palgrave каже: Не можна справдити, чи котрий з тевтонських народів утвердив свої звичаї на письмі нїм вплив зростаючої цивілї-

зациї не приневолив його до відступлення від первісних практик, але, як серед Британів, помагано собі часто памятію за посередництвом поезиї або скороченя думки чи засади в приповідку або реченє антитетичне на взір трияд Цимбрів. Виразна аллїтерация анґльо-саксонських прав походить з того самого жерела а у фризійських правах є також кілька уступів писаних як найвиразнїйше віршом. Звідсї також могуть походити ті дивні і ляконїчні рими, якими посписувані часто правні доктріни давнїх часів".

На пильну увагу заслугують також загадки і се так серед диких, як і цивілїзованих народів. Представляють вони ту саму проблєму ідентичности між найбільш віддаленими і найріжнїйшими народами, що є одною з головних а невідгаданих ще загадок фолькльору.

XX.
Приповідки, приказки.

Є се обширне і майже не тикане поле фолькльорних дослїдів. Є вже вправдї богато збірок, але ще більше треба би зібрати. Що до Великої Британії, то більше нїж пять тисяч приповідок зібрано впрост з уст народу в Ulster, а в Kent та Kornwall також вже збирано приказки. Але инші, друковані збірки анґлїйські є в деякій мірі

попсовані через недбальство в докладнім записанню місцевости, де уживають якоїсь приказки або де перший раз її почули. І хоч істнує про той предмет обширна література і майже кождий край в Европі має твір присьвячений тому предметови, то однако не богато систематичної праці посвячено в цїли зрозуміння історії та фільозофії, що є підставою приповідок. Фільольоґії достарчають вони часто вказівок до властивого значіння слова; етнольоґії доказів істнування давнїх, позірно вимерлих рас; історії подають сьвідоцтва о великих народнїх рухах, не записаних в хронїках та судових документах; археольоґії говорять про давні памятники і нераз пояснюють їх призначеннє в передісторичнїх часах. В щоденнім житю малюють приказки погляди народу на випадки полїтичні та суспільні; в звичаях та віруваннях покликують ся на старинні релїґії, забобони та права, в метеорольоґії а також инших явищах фізичнїх достарчають нам фактів відносно до пір року, змін погоди, змін у відносинах топоґрафічних, а також инших даних що сягають далеко взад до тих віків, коли ті факти не були предметом науки і знання.

Коли серед невеликої скількости Маорисів що жиють в Новій Зеляндії, чуєть ся приказку: „Насїння наше є з Гавайки, насїння людське“, маємо, бути

може одинокий дороговказ що до місця, з котрого сї пишні дикарі прибули. Коли знова чуєть ся, що „час запрягати, коли віз прийде до Капплїв“ — то розуміємо, що Кельти жили в Англїї перед тевтонським підбоєм, бо „капплї“ є попсованою формою кельтийського слова, що значить „конї“. Приповідка в Lancashire, яка голосить, що „гріхом є вкрасти гуску із спільного, але хто-ж крав-би спільне з гуски“ — веде нас в епоху загород, котрі остаточно знесли стару систему сїльської спільности (комунїзму). Ґалїйська приказка: „Спритний наче архи — друїд“ — тикає старої релїгії, про котру можна більше дізнати ся з фолькльору, нїм від письменників останнього віку, що спровадили в цїлій справі цїлковите замішанє.

Що-ж відносить ся до первісного права, то не лише рим і ритм був середником до його захованя, бо — як каже Sir Henry Maine — є ще инший середник до осягненя тої самої цїли, а іменно афоризм або приповідка. Навіть і в теперішнїх часах богато народньої мудрости переховуєть ся в Анґлїї або в старих римах або в старих приказках, а звісно що в середнїх віках богато прав і лїкарських рад переховувало ся в той спосіб між людьми правничого та медичнього фаху.

Звертаючись відтак до справи приповідок порівнуючих, здаєть ся що не

богато є предметів більшої ваги в науц о умовій та фільозофічній підставі расових ідиосинкразий. Burckhardt каже о египетських приповідках, що лише одна з них знана йому, висказує віру в людську природу, що відкриває дуже живе поняттє ріжниці між новою а старою цивілїзациєю. Подїл приказок на віддїли (з котрих один обнїмав би пр. цїхи моральні) а відтак порівнанє зі собою приповідок в ріжних краях і у ріжних народів, було-би методою, яка-б нас навела на добуток знання правдивої ріжниці рас, знання так може важного для етнольогії, як кранольогія або фільольогія. Але порівнуючу методу належалоб так застосувати, щоби громаду порівнювати з громадою, а її поодинокі приказки між собою. Бо той другий спосіб міг-би спровадити значні похибки.

Здаєть ся отже бути ясним, що коли приповідки мають віддати сейчас прислугу до якої науково надають ся, то треба їх склясифікувати в громади. Не легко то означити, які-б се мали бути громади без особливого досліду кождої збірки, але те, що Rev J. Long уложив для льондонського Товариства Фолькльорного, опираючись на російським збірнику Снегірева, вистане для вказання головних черт. Та клясифікация дає нам слїдуючий шемат:

1. Приповідки антропольоґічні.

а) Природні і моральні свійства, привязані до ріжних людий.

б) Приповідки, що відносять ся до мови, віри, забобонів, етики, звичаїв.

в) Етичні.

2. Приповідки політичні, судові.

г) Праводавство.

ґ) Право.

д) Вина і кара.

е) Судові церемонії.

3. Приповідки фізичні.

є) Метеорольоґічні, астрольоґічні.

ж) Сільські.

з) Лікарські.

4. Приповідки історичні.

и) Хронольоґічні.

й) Топоґрафічні.

і) Етноґрафічні.

ї) Особисті.

Приповідки всїх цивілїзованих країв треба подїлити в той спосіб, нїм зможемо осягнути з них яку небудь користь Розумієть ся, що приповідки диких народів вимагалиб дещо відмінної клясифікациї, хоч не повинна-б вона відступати від висше поданого шемату більше, ніж заходила-б конечна потреба. Беручи

відділи та підвідділи та зіставляючи їх для вигоди поазбучно одержимо повчаюче зіставленє, уложене п. Long'ом:

Богацтво.
Вдови.
Вдячність.
Відвага.
Второпність.
Горожанин сільський і селянин.
Дім.
Діявол.
Дотеп.
Дурнота.
Забобони.
Завість (Заздрість).
Захланність.
Звичаї та їх зміни.
Здоровлє.
Знанє погоди.
Зьвірята.
Життє суспільне.
Жінки.
Історія натуральна.
Клир і секти.
Кляси суспільні.
Кооперація.
Лікарі.
Любов.
Місця і люди.
Молодість і вік.
Моральність.
Надія.
Народність.
Обжирство.
Пани і прислуга.
Письмо сьвяте.
Поздержливість
Пори року.
Право.
Промисл.
Раси.
Ремесла.
Рільництво.
Родичі.
Родина.
Свекруха.
Свояцтво.
Сьвята.
Сьвященники.
Смерть.
Сопружє.
Справедливість.
Терпливість.
Торговля.
Умірковані.
Урядництво (бюрократия).
Чари і магія.
Чистість (невинність).

Отсе зіставленє, котре можна побільшити в міру поступу дослідів.

XXI.
Прізвища, місцеві рими і т. д.

В цілій Анґлії є прізвища і римовані фрази що відносять ся до міст, дистриктів або повітів, а подібне явище находимо і в инших европейських краях а також серед рільничого населеня Індий тай инших країв. Є вони жерелом знання топоґрафічних особливостий, котрі в инший спосіб могли-б загинути. Висказують нераз популярні і традицийні признаки мешканців деяких місцевостий а дала їм початок ріжниця, якою відзначали ся ті мешканці зглядом себе. Старі клянові та племінні чуття зраджують ся виразно в дусї ривалїзациї, неприязни та взаїмної погорди, що висказують власне ті рими. Чим менше цивілїзований нарід, тим тїснїйший є обєм місцевого патріотизму, і ті рими виявляють ум народа так ясно, як може нїщо инше в цілім обємі фолькльору. Чим висша скаля умового розвою народа, тим більше розширяють ся границї його патріотизму; тодї його батьківщина не ограничуєть ся на одно село або поодинокі села, навіть не на один повіт або цілі повіти, але на цілий край і всї його части. Місцеві рими, що відносять ся до Yorkshire, Kent, Sussex, Norfolk та до деяких північних повітів Шотляндиї, є вже по части зібрані; але богато ще остає до зібрання. Оказів тих старих римів не можна подати яко типів, так є численні. Богато

фалшивих понять о минувшині дають ті письменники, що іґнорують первісні, топоґрафічні ціхи, які у многих випадках можна відбудувати лише з традиций.

Рівнорядний відділ римів становлять slogany або боєві оклики давних племінних вождів. (Slogan, слово кельтийське, означує боєвий оклик.) Так мало уваги звернено на сей предмет, що не знаємо ще повного значіння, яке має зглядом инших галузий фолькльору, але й те, що зроблено, вповні доказує, що в тих давних боєвих кличах та місцевих римах, маємо останки несписаної минувшини, незвичайного значіння.

XXII.

Спосіб збирання фолькльорних материялів.

Кождий поодинокий уступ, який нам удало ся зібрати з области фолькльору, чи то буде звичай, оповіданнє, віруваннє, забобон або приповідка, треба ще осмотрати слідуючими поясненнями:

1) Місцевість — місто, повіт, край, племя, село або осада.

2) Дата останнього спостереження або записання.

3) Чи є ще в уживанні, або чи ще оповідають його.

4) Від кого одержане — імя і назвисько, заняттє, товариське становище

Коли хибує таких подробиць затрачуєть ся богато з вартости збірки; але що кожда відомість є пожадана, то брак тих подробиць не повинен здержувати збирача від записання того, що почув.

Незвичайно важною річію є стараннє, щоб зібрати весь фолькльорний матернял, що істнує в якомусь окрузї, утворенім через давні границї або серед якогось кляну чи племени так, щоб можна було сказати, що якісь звичаї або пересуди є незнані в тім окрузї чи клянї, чи племени. Коли б се було можливе, то було б дуже добре одержати виразно неґативний доказ відносно до яких будь предметів, поруханих в тій книжцї. Але той спосіб дослїдів вимає більше, нїж звичайної осторожности, бо першим інстинктом народу є заперечуваннє всякого знання забобонних практик, відрубних звичаїв, або цїкавих леґенд. Боять ся, щоб їх не висьміяно.

Mr. J. F. Campbell збирав материяли не лише серед селян, але й між бляхарями та мандрівними ремесниками льондонськими.

Miss C. S. Burne оголосила деякі досвіди, що їх набула підчас шукання фолькльорних материялів, а слїдуючі уваги є взяті з її працї:

Найлїпше є збираннє припадкове, а то, коли мешкаєть ся між народом і громадить ся оповідання та передання, які скажуть час від часу. Але важко в той

спосіб зібрати яку небудь цілість, навіть на ограниченім просторі; тому треба пляпового шукання а се є часто тяжкою працію, хоч для дослідника людської природи, що „любить своїх ближніх“ — мусить се бути завсіди мила і займава робота, котра ще лиш додає принади сьвяточній прогулці на село.

Наперед треба знати, де шукати. Образовані місцеві мешканці не все можуть в тому помогти. Сьогодня вже богато людий знає до певного степення що се таке фолькльор, але збирач дуже часто подибуєсь з повною гідности відправою, а власне, що „наш нарід не є забобонний, мушу се заявити“ — і не кождий може відперти таку заяву, так як се вчинив Rev Elias Oven в розправі „О забобонах в Montgomeryshire“ (Montgomeryshire Superstitions). Його задачию була інспекция шкіл в парохії; при кінці іспиту спитав першу клясу: Тепер діти, чи можете мені сказати про місце, де є bugan (дух, страх) або чи хто його бачив?“ В тій-же хвилі піднесли ся дійсно всі руки і кожда дитина мусіла оповісти якусь історійку. — Відтак спитав знова „Котре з вас знає лік на бородавки?“ з таким самим усьпіхом на превелике невдоволеннє свойого приятеля сьвященика, котрий був сьвято переконаний що в його парохії не ма забобонів. Всі душпастирі є дуже склонні до сьої іллюзиї,

бо люди криють ся перед ними із забобонами, що само собою є цікавою фолькльорною появою. Miss Burne знала стару бабусю, що оповідала знамениту історію про духів, а відтак відпекалась її, коли жінка сьвященника що належала до родини дідича, обнятої історією, прийшла до неї, розвідатись про подробиці.

Адвокати, лікарі а особливо сільські дідичі, загалом люди інтелігентні, що з причини свойого становища часто стикають ся з людьми необразованими, богато більше могуть помогти ніж сьвященники, особливо коли походять з тої самої околиці. Винахід таких посередників є трудний, але на питаннє про якусь справу, поміщене в місцевій часописі, слідує відповідь зі сторони такого, що може стати помічним у знахідці инших інформаторів.

Відвідуючи чужі сторони з наміром роблення записок, найліпше може починати від оглядання костела та від питання грабаря або паламаря про звичаї звязані із дзвонами та похоронами; дальше треба дістати від нього назви „найстарших мешканців“ для можливости дальших дослідів. Коли нема паламаря, то його заступником в інформациях може стати сільський коршмар. Відтак можна навідатись до школи в часі полудневої перерви, де діти радо покажуть всі забави. Фрагменти місцевих легенд можна отри-

мати від дітий як дороговкази до дальших дослідів. Про велику вартість місцевих леґенд, особливо в Анґлії, була вже бесіда. Досліди увінчають ся усьпіхами, коли буде їх робити ся між найстаршими мешканцями. Старі ґаздівські та родинні звичаї заховують ся найліпше у відосібнених господарських загородах, особливо коли їх замешкує та сама родина через кілька поколінь. Але знова помилкою було-б думати, що віддалена і слабо замешкана парохія дасть конечно більше і то ріжного фолькльорного материялу ніж инша. Нечисленна людність не заховує добре леґенд і не має достаточного esprit de corps для сьвяткування публичних звичаїв. Велике село або ярмарочне місто глубоко на провінциї, є звичайно найпригіднійшим місцем; а „низші духом“ — камінярі, цеглярі, щіткарі, бляхарі та инші ремісники, що їх праця є неправильна, заховують старі забави, сьпіви, танці і драматичні вистави.

У многих селах є лікарка, звичайно інтеліґентна бабуся, що мішає ліки з пересудами. Ворожби, пророкованє і чарівництво процьвітають головно у непросьвічених частях великих міст, де їх майстри зискують широкий розголос так, що люди сходять ся до них з далеких сторін.

Забобонні вірування, хоч очевидно процьвітають найкрасше серед найнисших верств суспільства, не дають ся від них

впрост зібрати, бо вони зівсім не розуміють, що се таке „забобони“ і не могуть, як мовлять „зрозуміти, що пан хоче“. Треба їх шукати серед дрібних працьодавців, що є дещо культурнійші від своїх робітників але живуть з ними доволї близко, щоб знати ґрунтовно їх задивлювання і богато з них поділяти. Трошка терпеливости і звичайно вдасть ся добре познайомитись із стареньким дїдусем або бабусею, що сидячи під печою старосьвіцької кухнї нїчого так не люблять, як оповідати байки „о давних часах“. Тут добра нагода для збирача; з розмови о серпах, веретенах і кресалах може перейти до предметів, що входять глибше в обєм фолькльору. Спис річних сьвят а також головних звичаїв, злучених з ними, є пожиточною підставою до питань. Коли повірник показує ся інтелїґентним і понятливим, тодї можна списати показчик звичайних забобонів, котрий треба переглянути і поробити потрібні доповнення. Спис приповідок дасть ся майже все уложити; старі „приказки“ є незвичайно займаві. Про місцеві леґенди можна розвідуватись остільки, о кілько деякі речї як горбки, старі криниці, розвалені замки та окопи підсувають причину до питань; найчастїйше буде се мішанина ріжного змісту, від історії про духів аж до народньої етимольоґії.

Серед нецивілїзованих народів є задача труднїйша але в головному не ріж-

нить ся. Треба симпатизувати з ними, як зі своїм рідним народом. Видають вони свої скарби тим, що вміють до них забрати ся, але треба тямити що дикарі не кажуть правди, коли їх про що розпитувати. Коли їм здаєть ся, що знають якої відповіди жде той, що їх питає, то скажуть її місто свойого власного погляду або вірування. Декотрі племена дикарів мають дивні поняття про чемність і тому ніколи не заперечують, коли хтось при них щось напевно твердить. Mr. Oldfield подає кілька досьвідів зроблених між Австралійцями і каже, що їх звичай не перечення нічому, звичайно спинює досліди. Даєть ся се відчувати особливо тоді, коли дослідник не знаючи їх мови питає їх через драгомана (товмача).

XXIII.

Праця бібльотечна.

Над фолькльором можна і треба працювати так само успішно в бібльотеці, як і між народом. Богато фолькльорного материялу зібрано, нім признано те збираннє за конечне, але богато материялів криєть ся ще в недоступних і незнаних книжках і той весь материял домагаєть ся приготовання для дослідника.

Льорд Rayleigh у своїй бесіді до British Association вказав на дуже за-

недбану ниву наукових дослїдів. Він сказав: „Все, що раз опублїковано, хочби в російській мові, уважаєть ся вже знаним, і забуваєть ся, що нове відкриттє в бібльотецї може бути труднїйшою і менше певною річию, нїж перше відкриттє в робітнї.“

Висказ сей правдивий в науках фізичних, відносить ся також до фолькльору. Богато річий криєть ся в лїтературі, що про них нїхто не буде знати. Серед родів лїтератури, які вимагають пильного читання і дослїдів, щоб видобути з них фолькльорні материяли, треба вичислити передовсїм:

Старинні і середновічні хронїки.
Акта судових справ і правні трактати.
Житія святих.
Старі гомілїї та латиньські проповіди.
Проповіди і теольоґічні трактати.
Давні Церковні Отцї.
Клясичні писателї.
Давні твори топоґрафічні.
Історії льокальні (місцеві).
Описи подорожий.
Старі часописї і дневники.
Рукописї в публичних і приватних бібльотеках.
Памфлєти і инші популярні друки та летучі листки.
Трактати про суспільні та історичні річи.
Книжки і трактати про чародійство та астрольоґію.

В кождім разї треба списати витяг дословно після оригіналу і подати подрібно: видавництво, том, сторону, рік твору з котрого зроблено витяг. Щоби двбє або й більше людий не робило тої самої роботи, було-б пожадане, аби кождий що хоче на сїм полї працювати, вибрав собі один віддїл, відповідно до формуляра, поданого на кінцї підручника.

По працї збирача, слїдує важша с. є. клясифікованя і опрацьовування. Але тепер се є меньше важне від самого збирання, бо може бути виконане коли небудь при сприяючій нагодї, а до збирання треба брати ся сейчас. Але тим, що не могуть збирати, праця клясифікациї забере богато лїт, нїм буде можна сказати, що фолькльор відкрив перед дослїдником свої скарби.

Фолькльорне товариство в Льондонї подає два шемати клясифікациї, один що відносить ся до оповідань а другий до звичаїв та пересудів.

Формуляр табуляциї оповідань є поданий осібно. Кожде оповіданє треба втягнути на окремім формулярі.

Слїдуючі пояснення служать для табуляторів:

Наголовок оповідання — то назва історії, що находить ся у збірцї.

Dramatis Personae, дієві особи, обнїмають назви всїх осіб, людських або й нї, згаданих в історії; коли не

ма окремих назвиск треба подати типи, як король, королева і т. д.

Короткий зміст містить зіставленнє випадків оповідання а кождий ступінь розвою треба означити числом.

Азбучний спис має займати під відповідним описуючим наголовком випадки, що зложились на історію, при чому кожда пригода має занимати окрему лінію.

Де оголошене — подає наголовок книжки або збірки — назвиско автора, дату, місце опублїковання, число історії в збірнику, пагінацию.

Знамя збірки подає, чи є вона оригінальна чи перекладна, чи автор зібрав її від народу чи від кого иншого, назву, заняттє, місце замешкання первісного оповідання, а також инші пожиточні подробиці, що відносять ся до опису.

Особливі уваги зроблені видавцем подають передмову або уваги видавця збірки.

Уваги табулятора містять уваги, що відносять ся до вариянтів або нотаток знаних табуляторови незалежно від поданих видавцем, а також внесення табулятора.

Формуляр аналїзи звичаїв містить ся на другім аркуші. Треба розібрати кождий звичай або пересуд чи віруваннє на окремім формулярі.

Пояснення для виповнення тих формулярів є слїдуючі:

Типова форма є тою формою звичаю вірування або забобону, що здаєть ся бути найзнаменитшою в подробицях.

Відміни (варіянти) є то такі звичаї та забобони, котрі не зівсїм годять ся з типовою формою.

Розміщенє ґеоґрафічне подає подрібно парохію, округ, повіт і т. д. в котрих переховали ся типові форми або відміни.

Хронольоґічні подробиці поучують де записано звичай або пересуд перший раз і дати слїдуючих спостережень.

Перегляд подробиць подає всї важні описові подробиці звичаїв та пересудів.

Звіт висновків обіймає коротке зіставленє висновків, до яких дійшов збирач.

Остає ще уложити клясифікацийні формулярі для приказок та инших відломів фолькльору.

В кінцї треба звернути увагу на бібльоґрафію фолькльору. Лїтература сього предмету є дуже обємиста, коли звернемо увагу на розвій фолькльору в останнїх роках у всїх краях і мовах.

Записки:

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
398 G58FU C001
Folklor : pidruchnyk dlia; zbyrachiv nar
3 0112 089926379